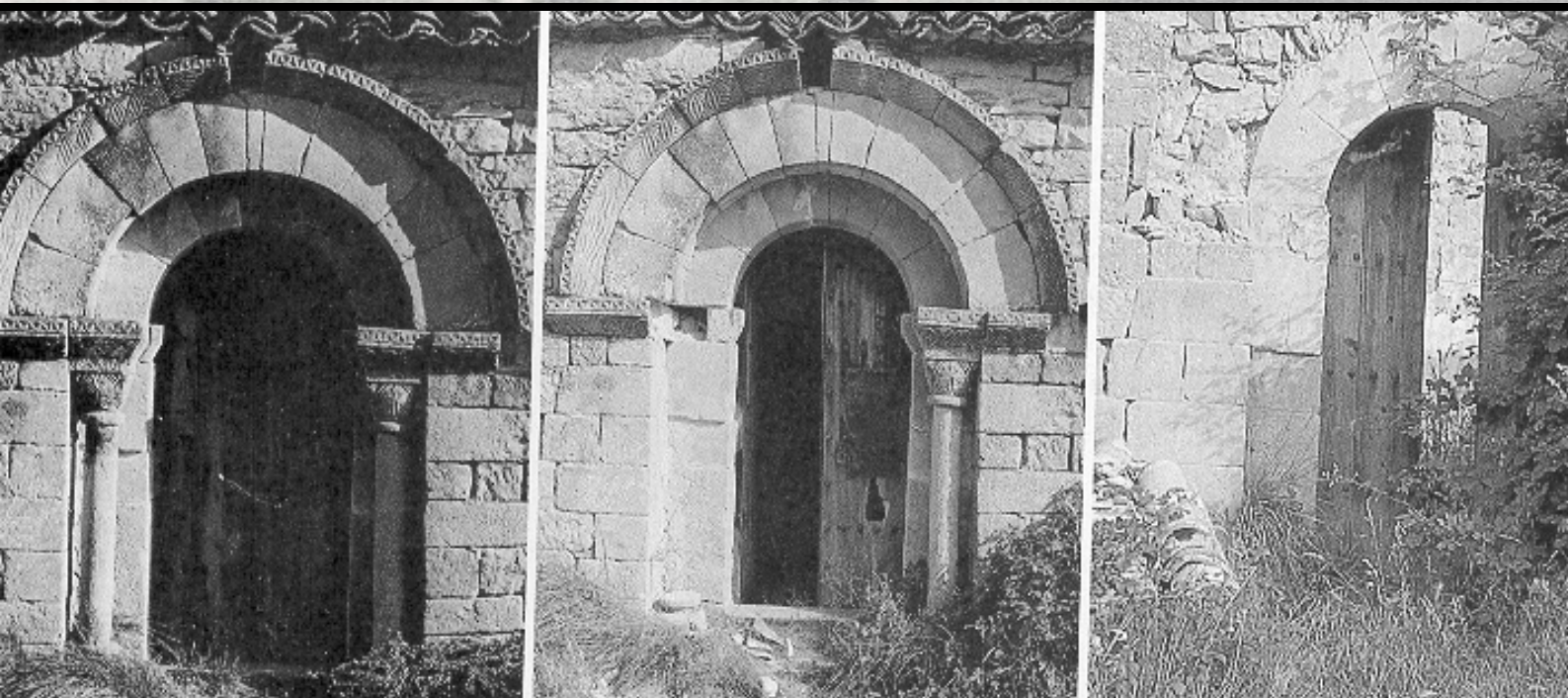

L'ESPOLI DEL PATRIMONI
ARQUEOLÒGIC I
HISTÒRIC-ARTÍSTIC: L'ALT PIRINEU
CATALÀ AL SEGLE XX.

JORDI CAMPILLO QUINTANA

Els Mossos van decomissar les pintures i pergamins a un antiquari de Lleida

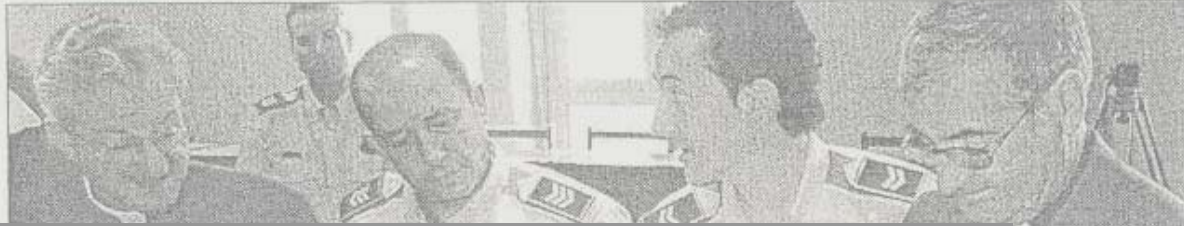
Recuperen sis obres d'art robades a les esglésies de la Pobla i Tremp

□ Els Mossos d'Esquadra han recuperat en un antiquari de Lleida quatre pintures religioses dels segles XVII i XVIII i dos llibres de pergami del XVI que havien estat robats a les esglésies de la Pobla de Segur i Tremp el passat mes de juny. Els lladres es van amagar als temples fins que van tancar les portes i després van aprofitar per robar les obres i els donatius. De moment, no s'han practicat detencions, encara que la investigació policial continua oberta.

CYNTHIA SANS
LA SEU D'URGELL

Els Mossos d'Esquadra van fer entrega ahir al matí al bisbat de la Seu d'Urgell de les qua-

C. SANS

4. L'espoli artístic i arqueològic a l'Alt Pirineu durant el segle XX i primeries del XXI.

Objectes s'està examinant i catalogant per determinar-ne la procedència. En aquest sentit, els Mossos creuen que podrien ser obres d'art robades a l'església de Tremp.

Segons va afirmar Jordi Salvia, cap de l'àrea d'investigació de la demarcació de Tremp, fins ara no hi ha cap detingut, encara que la banda està localitzada. Salvia va precisar que es tracta d'una banda de delinqüents poc professional, ja que els lladres no van utilitzar cap tipus de criteri a l'hora d'escollir les peces robades, de manera que a les diferents esglésies on s'han perpetrat els robatoris hi han quedat documents i obres de més valor que les que van ser robades. Un altre dels fets que confirmen la poca professionalitat dels lladres és que van rebentar les caixes de donatius de les esglésies per emportar-se la receptació.

Durant el mes de juny, els Mossos van iniciar una investigació després que es registressin uns robatoris amb força a l'església de Tremp i a la de la Pobla de Segur en què els lladres van actuar de manera similar. Primer, van visitar els temples i van realitzar fotografies del lloc i, posteriorment, es van amagar a les esglésies abans de ser tancades al públic per robar el material religiós i els diners de les caixes de donatius aprofitant que estaven sols.

Els Mossos van indicar que la setmana passada van tindre co-

El bisbe de la Seu contempla les peces que els Mossos van entregar ahir a la diòcesi.

Quadres i llibres d'entre els segles XVI i XVIII

El material que els Mossos d'Esquadra van decomissar a l'antiquari de Lleida i que ahir dilluns van entregar al bisbat d'Urgell consta d'una pintura de Santa Magdalena robada de l'església de la Mare de Déu de Ribera, a la Pobla de Segur, i una altra pintura de sant Josep Oriol del mateix temple. Aquests són els dos

MOSSOS D'ESQUADRA

No podem pretendre analitzar l'espoli històric i artístic a l'Alt Pirineu sense, com a mínim, emmarcar puntualment i en cada període la conjuntura socio-econòmica de les comarques que estudiem així com també el marc legal que regia en cadascun dels períodes diferenciats.

Entenem que aspectes com el poblacional o la situació socio-econòmica de les diferents comarques arriben, en ocasions, a influir decisivament en els robatoris d'obres d'art.

Tampoc no hem d'oblidar el marc legal que protegia el patrimoni. Les lleis no neixen de forma arbitrària; són un reflex de la societat i els seus problemes. Partint d'aquesta tessitura, i si les analitzéssim puntualment, podríem extreure quina és la problemàtica concreta que es produeix en un determinat moment, com es transforma la sensibilitat per un tema determinat, etc.

Per aquestes raons farem, al principi dels capítols, un petit esbós de les característiques del poblament i la situació social i econòmica dels Pirineus catalans durant aquests darrers cent anys.

De la mateixa manera, i en forma d'encapçalament, s'acompanyarà amb un breu repàs d'algunes de les disposicions legals referents al patrimoni, tant penals com administratives, que han desplegat els seus efectes arreu del territori català, dividides en els diferents períodes que hem establert: 1900-1936, 1936-1960, 1961-1984 i 1985-2004.

Abans però, farem un breu repàs d'alguns dels fets històrics més rellevants a nivell d'espoli de patrimoni artístic i històric.

4.1) Alguns antecedents històrics d'espoli al Pirineu

Abans de començar amb els períodes pròpiament establerts, volem fer una petita dissecció d'alguns dels episodis d'espoli patrimonial que ha patit el Pirineu. No cal dir que han estat nombroses les accions humanes destinades a la destrucció del patrimoni cultural dels pobles pirinencs; a ben segur seria materialment impossible citar-les totes. Tampoc no ens ha arribat informació de totes elles, per tant ens conformarem amb citar algunes de les més famoses i d'altres episodis puntuals dels què en tenim coneixement a partir de la documentació arxivística.

Una de les primeres i més importants notícies és remunta a finals del segle XII, concretament se situa entre els anys 1198 i el 1199 i es tracta de la revolta càtara o albigea. Comandada pel Vescomte de Castellbò i el Comte de Foix té un component marcadament religiós de rebuig a la jerarquia religiosa de l'època. La revolta manifestà la seva virulència a les poblacions situades a cavall entre les comarques de L'Alt Urgell i La Cerdanya -fins i tot es va arribar a saquejar la ciutat episcopal de la Seu d'Urgell- i va anar focalitzada contra tot allò què estigués relacionat amb l'església; els temples, els objectes litúrgics i fins i tot, alguns ministres de l'església, van ser víctimes directes dels aldarulls.

“el comte de Foix amb son pare s'apoderà de l'església i vila de Seu d'urgell i entre d'altres dolenteries matà a Meranges tres homes del bisbe després d'have-ls-hi fet gràcia de redimir-se per més de 5.000 sous.

El dit comte i Arnal de Castellbò amb els seus exèrcits desbotaren les esglésies de Cerdanya, posaren presos als clergues i se n'emportaren els seus béns amb tots els ornaments de les esglésies sacrílegament de les quals maleses sumàriament se'n noten algunes de memòria:

Coborriu de Talló desbotaren l'església i se n'emportaren 3 llibres, tots els ornaments, 25 modis de blat i tots els béns i robes del capellà.

A Borr desbotaren l'església i se n'emportaren el vestiment del presbiteri, dos cobrealts i totes les robes dels clergues.

A pedra desbotaren l'església i dins d'ella s'hi preparaven els menjars, hi feien foc i molts altres oprobis: pujaren al cimbori i posaren els peus en els braços de la creu i se n'emportaren d'allí 1 llibre i 8 modis entre blat i farina que eren del capellà.

A St. Grau del Puig d'Urús desbotaren l'església i se n'emportaren 5 llibres i dos vestiments del presbiteri, totes les tovalles de l'altar, 1 calze, 2 canadelles, 1 incencer, 2 campanetes; desbotaren el "scrinium" (sagrari: on es guarden coses precioses), en que hi havia reliquies que les tiraren pel sostre de l'església, assotaren al prevere a peu d'altar i se n'emportaren tres modis de forment del capellà amb totes ses robes i béns.

A St. Climent d'Urús desbotaren l'església i se n'emportaren el millor llibre d'ella, el qual tingué B. De Tolarid.

A Sta. Cecília de Beders desbotaren l'església i se n'emportaren 1 cobrealta i les coses del clergue de la mateixa.

A Baltarga desbotaren l'església i se n'emportaren el blat i altres béns del clergue de la mateixa arrebaissant-li també 1 bou i 3 porcs. (...)

A St. Salvador de Pedrances desbotaren l'església i la destruïren del tot.(...)

A St. Leocadia, desbotaren l'església; allí foren J. de Tolssa i homes d'Urtg; i se n'emportaren campanes (cimbala), 1 calze, 1 perola, 2 llibres i tot lo demás que hi havia (...). (Martí Sanjaume 1926: 190-194)

Es compta un total de 28 esglésies cerdanes, entre Coborriu i Sallagosa a l'Alta Cerdanya, que es van veure afectades en major o menor mesura per les accions dels albigeos (Delcor 1970: 19-23). Curiosament, en cap cas es documenten destruccions d'imatges de la Mare de Déu, probablement, tal com apunten alguns autors, perquè van ser amagades pels fidels davant el risc de destrucció que planava sobre elles. Aquesta manera de procedir semblava ser molt habitual entre els fidels en períodes d'instabilitat (guerres, invasions, etc.) en els què es preferia salvar les imatges amb un fort valor sentimental per davant d'elements de culte amb un valor econòmic superior –objectes elaborats amb materials nobles

com or, argent, bronze, etc.-. S'atribueix un caràcter miraculós a la troballa posterior d'aquestes imatges (Noguera 1977: 103-104)

Disposem de dades sobre un cas força curiós ocorregut durant el primer quart del segle XVIII a la Cerdanya⁶⁹. Es tracta d'una denúncia interposada per un pagès del poble de Meranges, un tal Philippe Alis, contra la persona de Miguel Padrós, natural de Bruguera, després que aquest, presumptament, hagués robat una veracreu de l'interior de la sagristia de l'església d'Aristot, segons ell mateix, "perquè li va demanar el diable". En la seva declaració, l'inculpat explica com va violentar els panys de les portes per accedir-hi, com va trobar les claus de la sagristia sota les estovalles de l'altar, i com es va dirigir fins el "sacralillo" on es guardava la veracreu que va sostreure. Diu també que, si la buscaven bé, la trobarien. Malauradament, l'estat del document no permet ampliar més la informació i, per tant, desconeixem si finalment es recuperà l'objecte sostret i quina va ser la sentència del procés. En aquest sentit però, tenim constància de la duresa amb què es castigaven aquests tipus de delictes al llarg de la història.

"Les temples romains ont été maintes fois pillés malgré la rigueur du châtement encouru: les voleur était empalé sur une fourche, jeté aux fauves ou enterré vivant. Au moyen âge, tout homme convaincu du vol sacrilège dans une église avait d'abord la main coupée puis était pendu. Au XVIII siècle encore, les voleurs d'objets d'art étaient envoyés a galères, et ce n'est qu'à partir de 1830 qu'en France le châtement a été rendu un peu moins sévère".

(Bostick 1978: 7-8)

En la mateixa línia, ens fem ressò d'un cas també curiós que, malauradament, no podem situar en el temps si bé ens consta que es tracta d'una crònica antiga, probablement d'època medieval o poc posterior. En ella se'ns parla d'un pelegrí italià, un tal Bartolomé Cassano que, en el seu pelegrinatge a Santiago de Compostela, va ser sorprès robant objectes religiosos de l'interior de l'església de Salas, a Astúries. A més a més, se li va atribuir un altre robatori del mateix estil a

⁶⁹ ACCE. Jutjat Reial i Ordinari de Puigcerdà. Fons del Jutjat d'Instrucció de Puigcerdà. "Robatori a l'església d'Aristot". Inquisició feta a instància del procurador fiscal del jutjat, contra Miquel Padrós de Bruguera. 1 d'octubre de 1725.

l'església de Zarautz. Va ser jutjat, considerat culpable i, en conseqüència, condemnat a la forca. (Nadal *et alii*. 2004:150)

La situació estratègica i geo-política de la serralada pirinenca, a cavall entre dos estats, ha comportat una destacable activitat bèl·lica en molts moments històrics. D'una banda els constants desplaçaments de tropes i, de l'altra, les ocupacions militars han marcat amb freqüència la història d'aquestes contrades. Aquesta inestabilitat política també s'ha palesat en la conservació del patrimoni històric⁷⁰.

“Haven los francesos entrat a Puigcerdá a 29 d'Agost de 1793, hi estigueren fins a 26 de Juliol de 1795, en qual dia atacats en tots los punts de la Cerdaña foren batuts ab mols morts, y despres de una forta resistencia fets presoners per lo Gl. (General) Español Dn. Gregorio de la Cueva. Duran sa permanencia destruihren todas las Iglesias y cremaren los altars y Sans. De San Agusti y Monjas ne feren Hospitals, de la Escola pia lo pastim, de San Domingo Cuartel. (...). Sen portaren todas las campanas menos las del reloj, y la gran de San Domingo, que los de la Vila portaren a Sta. Maria, la gran de la Escolapia se salva, y algunas de petitas”. (Galceran 1977: 155)

Posteriorment, l'ocupació napoleònica de Cerdanya, entre 1810 i 1814, va comportar un canvi, temporal, dels usos de convents, com el de Sant Domènec que es convertí en paller, i la destrucció del claustre d'aquest, així com, de la totalitat del convent de Sant Agustí, tots dos a Puigcerdá (Galceran 1977: 155-156).

Deixant de banda les activitats bèl·liques a gran escala, un altre fet puntual torna a cridar la nostra atenció: de nou un altre robatori en un recinte religiós. Aquest fet es va produir la nit del dia 13 al 14 de novembre de 1829 al Santuari de Santa Maria de Montgrony de Gombrèn, al Ripollès⁷¹. A partir del *modus operandi* utilitzat, s'intueix una certa preparació i una clara orientació vers el robatori de

⁷⁰ Actualment està en fase de redacció un estudi d'investigació, elaborat per en Salvador Vigo, sobre l'ocupació francesa de Cerdanya de finals del segle XVIII, on es posa de relleu la crueta de les invasions militars de l'estat veí sobre les poblacions i els béns dels habitants cerdans.

⁷¹ ACCE. Jutjat Reial i Ordinari de Ripoll. Fons del Jutjat de d'Instrucció de Puigcerdá. “Actes criminals formats per l'Alcalde Major de Ripoll relatius al robatori comès al santuari de Montgrony”. 14 de novembre de 1829.

determinats objectes litúrgics de valor intrínsec. En aquesta ocasió els lladres van escalfar amb foc els panys i després van introduir unes claus falses per a forçar-los; en van sostreure un calze i una patena, la corona de la Verge i la del nen Jesús, dues torxes i algunes joies, tot plegat d'argent. La declaració de l'eremita del lloc, un tal Joseph Deseures, interrogat en el procés com a testimoni, no va poder aportar cap dada referent al possible/s autor/s del robatori.

Dins d'aquest mateix segle, es produeixen les conegudes desamortitzacions que tindran una repercussió directa sobre la conservació del patrimoni religiós, si bé reportarà majors conseqüències pel patrimoni immoble més que no pas pel mobiliari. Alguns temples, convents, etc., en quedar desafectats al culte, es van convertir en improvisades canteres que abastien de materials a les poblacions properes.

“En principi a les zones on hi havia culte no va afectar gaire o molt poc als béns mobles. Allà on més es van notar els efectes de la desamortització va ser als béns immobles i, en especial, sobre aquells on l'església no practicava cap tipus de control: terrenys de tot tipus, esglésies o capelles que ja estaven desafectades al culte, etc. Aquí, molts ajuntaments, i fins i tot particulars, van comprar o, en certa manera, es van fer càrrec d'aquests dominis per, posteriorment, tornar-los a l'església, exceptuant algun cas. Les esglésies sense culte havien estat desmuntades per la gent dels pobles propers per tal de bastir noves edificacions de caire civil, dintre dels nuclis urbans: cases particulars, etc.

Al bisbat d'Urgell no conec cap episodi d'aquesta època, però no crec que n'hi hagués cap”. (Entrevista núm. 11)

Un exemple d'això, i lligat a reformes urbanístiques, el trobem en el Convent de Sant Domènec de Puigcerdà, quan el 1868 va ser enderrocat el seu campanar i les pedres van ser destinades a la construcció de les voreres dels carrers de la vila (Bragulat 1969: 23).

Fins aquí hem vist, de forma molt superficial i localitzada a la comarca de la Cerdanya, alguns episodis, els més famosos, què han suposat la mutilació d'una

part important del patrimoni històric d'aquesta comarca. Alhora hem demostrat la repercussió negativa que suposen la inestabilitat política i les incursions militars en un determinat territori, i també que el robatori d'obres d'art no són un fenomen recent sinó que ja era palès fa molts segles.

4.2) Inicis del segle XX. La descoberta del patrimoni pirinenc: espoli o salvament? (1900-1936)

4.2.1) Situació socio-econòmica de l'Alt Pirineu català 1900-1936

D'entrada hem de dir que, com a característica general, i deixant de banda moments puntuals, la població pirinenca s'ha anat reduint de forma continuada al llarg de l'últim segle i mig, situant el màxim poblacional cap a l'any 1860. A partir d'aquest any i fins el 1900 la població es redueix en un 33% (Sabartés 1998: 27-28). El període comprès entre les dates assenyalades (1900-1939) es caracteritza per un estancament de la població, tot i que presenta un minso augment com a conseqüència de l'establiment de les primeres explotacions hidroelèctriques (Pallars Jussà) i d'empreses làctiques (Alt Urgell). L'estabilitat es mantindrà fins a prop de l'any 1940 (Majoral 1979: 21).

En les causes de l'abandonament de les zones rurals pirinenques hi influeixen factors de tipus social, de qualitat de vida, de motius físics-geogràfics -la dificultat dels treballs en zones costerudes i la consegüent impossibilitat d'adaptació de la maquinària agrícola-, la duresa de la climatologia i la infertilitat de determinats terrenys, etc. Les causes, però, varien en funció del moment en què es produeixen. Durant aquest primer període, per exemple, l'abandonament s'ha de posar en relació amb aspectes de fertilitat i productivitat dels conreus (Soriano 1993: 103-120).

4.2.2) Marc legal

La primera vegada que apareix a l'Estat espanyol l'expressió "monument antic" és l'any 1805 a *La Novíssima Recopilación*, promulgada per Carles IV:

"por monumentos antiguos se deben entender las estatuas, bustos y bajorrelieves, de cualesquiera materia que sean templos, sepulcros, teatros anfiteatros, circos, naumaquias, palestras, baños, calzadas, caminos, acueductos, lápidas o inscripciones, mosaicos, monedas de cualquier clase, camafeos, trozos de arquitectura, columnas miliarias, instrumentos músicos, como sistros, liras, crótales; sagrados, como preferículos, símpulos lituos; cuchillos sacrificatorios, segures, aspersionarios, vasos trípodas; armas de todas especies, como arcos, flechas glandes, carcaxes, escudos; civiles, como balanzas y sus pesas, romanas, relojes solares o maquinales, armillas, collares, coronas, anillos, sellos; toda suerte de utensilios, instrumentos de artes liberales y mecánicas; y finalmente, cualesquiera cosas aún desconocidas, reputadas por antiguas, ya sean, púnicas, romanas, cristianas, ya godas, árabes y de la baja edad" (Barrero 1990: 35).

Poc després, cap a mitjans de segle, es creen les "Comisiones Provinciales de Monumentos", òrgans encarregats de vetllar per la salvaguarda del patrimoni històric. Aquests òrgans tenien atribucions competencials, fins i tot a nivell urbanístic. A més, trobem un altre organisme, l'"Academia de San Fernando" que s'encarregava de supervisar i conèixer prèviament els projectes de les obres públiques, per tal que aquestes seguissin els criteris de bon gust, i evitar que s'invertissin cabdals públics en obres que no complien les condicions necessàries (Barrero 1990: 37).

Pel que fa a la vessant penal i durant el període constitucional de 1820-1823 - concretament l'any 1822- es recull per primera vegada l'existència de sancions per actes delictius contra el patrimoni cultural. L'article 343 del codi de 1822 castigava "incendiar voluntariamente bibliotecas, archivos o cualquier otro edificio público". També, l'article 347, contemplava una pena a la conducta de "derribar, destruir, mutilar o inutilizar voluntariamente cualquier otro monumento público de utilidad u

ornato y de decoración de los pueblos”. Com a monument s’entenia la descripció feta a la Novíssima Recopilación. I en això precisament s’inspira l’article 561 del nostre actual Codi Penal en què es castiga els danys a edificis públics (Guisasola 2001: 43-44).

Posteriorment, el Codi Penal de 1848 ampliava la protecció dels béns culturals, i en el seu article 200 sancionava, amb pena de presó de set mesos a tres anys, a aquells qui “destruyeren o deterioraren pinturas, estatuas u otro monumento público de utilidad u ornato” (Guisasola 2001: 45).

Per últim, la reforma penal que va tenir lloc l’any 1870, tot i mantenir idèntic el càstig pels casos anteriors, ampliava la protecció dels objectes i incloïa “els papers o documents de valor estimable” (art 578), així com els danys produïts a edificis públics, en arxius i registres. Els danys causats a aquests edificis, a les estàtues, pintures i mobiliari urbà eren valorats econòmicament.

La situació, però, durant tot el segle XIX, es va caracteritzar per l’absència d’una legislació i d’uns mitjans eficaços per a protegir i conservar el patrimoni artístic: les “Comisiones de Monumentos” tenien caràcter honorari i eren desautoritzades habitualment pels poders locals i/o provincials; no es disposava de partides econòmiques, ni de normes específiques a aplicar, i el procés pel qual s’arribaven a incoar els expedients era lent, excessivament burocratitzat i inoperant en definitiva. Tot això es va veure agreujat, a més, per les desamortitzacions liberals (1838-1868) i les profundes reformes urbanístiques realitzades en aquells períodes.

És també el segle en què s’inicià la tutela dels béns públics, bàsicament immobiliaris, mentre que els de titularitat privada quedaven al marge de la llei i, per tant, la seva conservació depenia del sentit de responsabilitat de llurs propietaris (García Hernández 1987: 43 i 44).

“A lo largo del siglo XIX, España adolecía de una legislación que regulara eficazmente la custodia, conservación y vigilancia del patrimonio artístico, provocando una situación de indigencia y desolación que facilitó el deterioro y

la pérdida de muchas obras de arte, tanto muebles como inmuebles”.
(Hernández 2002: 84)

Entrat el segle XX, el panorama experimentarà importants canvis. A Catalunya, concretament, una sèrie de factors influiran decisivament a donar a conèixer la història i el patrimoni cultural català: els moviments literaris lligats al catalanisme i els inicis de l'excursionisme són dos d'ells, però n'hi ha d'altres. A nivell institucional la creació de la Mancomunitat de Catalunya donarà pas a l'aparició d'entitats destinades a la conservació i protecció monumental, com per exemple el “Servei de Conservació i Catalogació de Monuments”, l'any 1914. Ja abans, l'any 1907, s'havia fundat l'Institut d'Estudis Catalans que fomentarà, entre d'altres, l'activitat arqueològica arreu del principat.

“hay diversos factores que dotan el caso catalán de un especial interés de análisis del tema que proponemos. En primer lugar, el papel decisivo que jugó el auge del catalanismo, a partir de las últimas décadas del siglo XIX, en la valoración del patrimonio arquitectónico: la búsqueda de las esencias nacionales llevaría a identificar la lengua y la historia como los pilares fundamentales de la patria; y los monumentos la huella más visible del pasado catalán que se pretendía recuperar, vivieron un proceso de revalorización y estudio en el que tuvo un protagonismo clave el naciente movimiento excursionista. En segundo lugar, el importante desarrollo urbano derivado del proceso de industrialización hizo que la cuestión de la reforma de los centros históricos se plantease, especialmente en Barcelona, con una especial virulencia, lo que provocó una intensa y temprana polémica sobre la necesidad de la conservación monumental. En tercer lugar, la aportación más significativa de Cataluña al debate sobre la protección monumental en España provino de la creación en el año 1914, del Servei de Conservació i Catalogació de Monuments que gracias a la creación de la Mancomunitat, tendría competencias sobre el patrimonio de las cuatro provincias catalanas. Por un lado, este organismo sería, a la vez, un reflejo y un centro de difusión de las nuevas teorías conservacionistas que empezaron a surgir en los años de cambio de siglo. Por otro lado, introdujo nuevos y más ágiles instrumentos de catalogación e intervención en el patrimonio histórico que contribuyeron a

la renovación de los criterios dominantes en la España de principios del siglo XX.” (Ganau 1998: 10)

Precisament, la primera llei que apareix en aquest segle venia a legislar les activitats arqueològiques, molt esteses i populars per tot el territori peninsular. Per tal de regular aquestes intervencions es promulga la “Ley de Excavaciones Arqueológicas”, de 7 de juliol de 1911 i el reglament que la desenvolupa, mitjançant Real Decret un any més tard, l’1 de març de 1912. En la primera, es defineixen conceptes com antiguitat, excavació arqueològica, etc., i s’estableixen les mesures de protecció i la titularitat de les troballes, entre d’altres.

Uns anys més tard, entra en vigor la “Ley de Monumentos Arquitectónicos”, el 4 de març de 1915. Aquesta disposició tindrà molta importància per dues raons bàsiques: la primera, perquè evidencia una major sensibilitat envers el patrimoni històric per part de la població i, per extensió, dels poders públics, i la segona, perquè significà l’aparició, per primera vegada, de la intervenció pública en els béns històrics de propietat privada.

“La ley de 1915 marca el comienzo de una intervención del estado en la propiedad privada monumental, representando, en el ámbito de estos bienes, un momento de tránsito entre el inicial abstencionismo estatal y el principio de intervención directa que la legislación posterior va a consagrar en un constante proceso de ampliación de sus fronteras que llega hasta la actualidad”. (Barrero 1990: 57)

La llei, amb algunes modificacions puntuals, es mantindrà vigent fins el 1985, any en què serà derogada. Durant tot el període d’aplicació no va comptar ni amb els mitjans humans ni econòmics per a poder-la fer complir.

Durant la dictadura de Primo de Rivera, es promulgà el “Real decreto-Ley, de 9 de agosto de 1926, sobre protección y conservación de la riqueza artística”. La llei assaja la definició del significat de “Tesoro Artístico Nacional”: “conjunt de mobles i immobles dignes de ser conservats per a la nació per raons d’art i cultura”. També defineix per primera vegada els conjunts o nuclis, ja no només els béns aïllats, i

amplia la protecció del monument al seu entorn. Per últim, tracta la temàtica de la riquesa mobiliària i recull les condicions que han de seguir les exportacions d'obres d'art.

“El decreto-ley de 9 de agosto de 1926 marca un momento fundamental en la evolución jurídica de los bienes históricos en nuestro país. De un lado, porque en él sitúa el punto de partida de una intervención directa del poder público en la propiedad privada monumental, y de otro, porque con él se va a operar una considerable extensión en el ámbito de los bienes sujetos a la tutela del ordenamiento jurídico”. (Barrero 1990: 63)

Aquest decret va intentar unir la legislació urbanística i la de la conservació del patrimoni, un fet que no es veurà continuat ni a la “Llei de conservació patrimoni històric, artístic i científic de Catalunya” promulgada per la Generalitat el 1934, ni tan sols, a la “Ley del patrimonio histórico español” de 1985 (Barrero 1990: 68).

Paral·lelament, la codificació penal de 1928 s'impregna d'aquests valors i per primera vegada fa referència en un recull legal a “les coses de valor històric, cultural i artístic”. En el capítol dels danys es castigava específicament el qui “destrueixi o deteriorés objectes pertanyents a museus o col·leccions oficials artístiques o històriques, així com a edificis declarats com a monuments nacionals”. Això implicava l'extensió de la protecció i englobava tot tipus de patrimoni: tant el mobiliari com l'immobiliari. Pel que fa al delictes de furt, el Codi Penal de 1928 aplicava un agreujant a les penes quan aquestes requeien sobre els objectes de valor artístic i històric, dipositats en monuments, museus o edificis públics. Aquest codi penal serà derogat amb l'arribada de la República el 1931 (Guisasola 2001: 50-51).

La Constitució Espanyola de 1931 donarà origen, d'una banda, al Codi Penal de 1932, que introdueix com a novetat més destacada “el delictes de danys a cosa pròpia d'interès general”, i fa desaparèixer l'agreujant als furts, mantenint els articles referents als danys comesos sobre monuments i objectes de valor cultural o històric (Guisasola 2001: 51-52).

Per altra banda, des de la vessant administrativa es promulguen “la Ley de 13 de mayo de 1933 del Patrimonio artístico nacional”, així com el posterior reglament de 16 d’abril de 1936. En general seguiran la línia de la llei de 1926, i la seva importància raurà, bàsicament, en el anys en què estarà vigent, ja que durant aquests el patrimoni històric-artístic patirà els episodis de destrucció més importants de tota la seva història. Aquesta llei, juntament amb la de 1911, serà vigent fins el 1985.

Estava dividida en 6 títols: el títol preliminar definia el concepte de patrimoni històric-artístic; el primer capítol el d’organització administrativa, que atribuïa competències exclusives en matèria de patrimoni a la “Dirección General de Bellas Artes”. Els béns immobles eren recollits al segon capítol, les excavacions arqueològiques al tercer, els béns mobles al quart, els museus al cinquè, i per últim, l’inventari del patrimoni artístic nacional, al sisè. Un dels punts més negres de la llei de 1933 està en el fet que els propietaris havien de sufragar totes les despeses de qualsevol obra de restauració o conservació sense l’ajut del poder públic, fet que, lluny de tenir un efecte positiu, va comportar l’abandonament i el deteriorament de molts monuments, alguns de forma irreversible, davant la passivitat dels propietaris.

Aquesta llei és coneguda també com la del “Tesoro Artístico”. Tots els béns integrants d’aquest estaven subjectes a la protecció i tutela de l’Estat, si bé, la conservació i altres obligacions corrien a càrrec dels seus propietaris. A més, es consideraven béns no exportables (Hernández 2002: 156). Fins a aquesta data, l’administració catalana s’havia regit per la legislació de patrimoni espanyola; això canviarà amb l’arribada de la Generalitat republicana. Aquesta promulga, el 1934, la “Llei de conservació patrimoni Històric, artístic i Científic de Catalunya”. Es desenvolupà l’any 1936 i es va convertir en una llei de “salvament” més que en una llei de “protecció”: es va aplicar durant els estralls de la Guerra Civil. La llei, però, va ser derogada el 1939 (Ganau 1998: 36).

4.2.3) Consideracions sobre la situació del patrimoni cultural: Redescoberta i revalorització versus migració.

Per intentar fer-nos una idea de la situació del patrimoni cultural pirinenc als inicis del segle XX hem de recórrer necessàriament a llibres de viatges, de descripcions més o menys acurades en obres costumistes i sempre, invariablement, de patrimoni religiós. Només de forma puntual hem trobat referències al patrimoni artístic civil, especialment quan l'obra tractava el tema de la comercialització: subhastes, vendes, en definitiva tot allò relacionat amb la situació del mercat de les antiguitats. Per si no fos suficient, els gustos dels escassos col·leccionistes de l'època estaven molt lligats a la imageria religiosa i tot apunta que la resta d'objectes d'àmbit no religiós tenien un espai secundari dins del mercat d'antiguitats. És, doncs, per aquesta raó, que el patrimoni religiós tindrà un major pes específic en l'apartat que ara encetem.

La discreció i senzillesa dels petits temples pirinencs de finals del segle XIX i inicis del segle XX devia contrastar amb la riquesa material de la que molts d'ells estaven dotats. Per posar un parell d'exemples, durant la segona meitat del segle XVIII, l'església de Meranges disposava de diversos calzes de plata, de riques peces de vestuari pels oficis religiosos, un copó i dues creus, una en argent i l'altra en fusta daurada, llànties i canelobres de llautó, un encenser de bronze i quatre campanes, dues de petites i dues més de mida mitjana. Totes aquestes peces van arribar fins a la revolta de 1936 (Galceran i Solé 1985: 78). La dotació de la parròquia de Meranges no era un cas excepcional, la de santa Cecília de Bolvir guardava objectes de culte d'un "mèrit arqueològic notable", creus gòtiques afilegrades, fins i tot palis treballats de forma exquisida (Guasch 1884: 365).

Encara a la Cerdanya de primeries de segle XX hem trobat algunes referències força clarificadoras sobre quina era la situació d'aquest patrimoni que, a ben segur, seria extrapolable a d'altres zones de la geografia pirinenca:

“Aqueixes mateixes esglésietes que a mig segle passat eren totalment ignorades dels arqueòlegs, es trobaven perdudes al fons de raconades

tenyides de verds de tons tizianencs; o recolzades sota penyalars que les defensaven, com si fossin vells blindatges.

La devoció la mantingué la Cerdanya amb els humils santuaris romànics dels poblets i amb el culte a les imatges marianes, que a desgrat de ser tosques i primitives, tenien l'aire de prodigis bizantins que el poble anomenava 'majestats'''. (Gay de Montellà 1964: 127-128)

Malauradament, però, els tresors artístics han tingut i tenen entre els seus principals enemics el pas del temps i la manca de cura en la seva conservació. A més a més, però, i concretament en el cas del romànic, en èpoques precedents el reconeixement de les seves qualitats artístiques va ser seriosament qüestionat, fet que repercutí en la conservació de determinades obres del patrimoni mobiliari i immobiliari.

Alcolea posà de relleu la destrucció de molts temples romànics i la seva reconstrucció posterior sota els preceptes de l'arquitectura gòtica. Al llarg del Renaixement, del Barroc o del Neoclassicisme les representacions humanes romàniques van ser considerades grolleres, de mal gust i, fins i tot, obra del diable, i això va comportar la destrucció de moltes representacions de la Verge o de Crist considerades indecents. Pel que fa a les pintures murals, els gustos aconsellaven cobrir-les amb emblanquinats o amagar-les sota retaules profusament guarnits, més adients amb els gustos de l'època (Alcolea i Sureda 1975).

Cap a mitjans del segle XIX l'oblit secular en què es trobava immers el patrimoni pirinenc es va veure alterat per l'aparició d'un nou corrent cultural: la Renaixença. Aquest moviment sociocultural que es desenvolupà a Catalunya va significar la revifalla del nacionalisme català a tots els nivells. Va promoure, entre d'altres, el coneixement del territori i la recuperació del passat medieval de Catalunya⁷². S'inicià primer des d'una vessant literària per passar a ampliar-se després a d'altres apartats culturals. Per donar resposta a aquestes inquietuds culturals apareixen les "Societats Excursionistes"⁷³ que cerquen el coneixement del país

⁷² El 1878, un fet de gran importància: la "1ª Exposició d'Art Medieval"

⁷³ El *Centre excursionista de Catalunya* inicia les expedicions de recerca entre el 1886-1891.

com a eina de patriotisme. Al mateix moment, l'obra de mossèn Cinto Verdaguer despertava l'interès pels Pirineus (Roma 1991: 201-202). Els moviments d'escoltisme, les missions de recerca van recórrer els llocs més amagats de la geografia pirinenca i van tenir una importància cabdal en la redescoberta i revalorització d'un patrimoni oblidat, tant material com immaterial (folklore).

L'art i els objectes de la cultura popular, eren exemples latents de les construccions humanes del poble català i, per tant, es van convertir en el principal objectiu de museus i institucions científiques, però també d'antiquaris i col·leccionistes que van comptar en les seves transaccions amb la connivència de les autoritats civils, eclesiàstiques i d'alguns privats.

Aquesta redescoberta dels valors artístics del moviment romànic té una doble lectura:

a) Un aspecte positiu, relacionat amb el salvament, revalorització i reconeixement de determinades obres artístiques, objectes tradicionals, costums, rondalles, danses, etc.

b) Un aspecte negatiu, en funció de la important migració del patrimoni cap a altres zones de la geografia catalana i estrangera, conseqüència directa de l'aparició d'importants col·leccionistes, i la creació dels primers museus de concentració entorn de la ciutat de Barcelona⁷⁴, que afavoriren el degoteig constant d'obres artístiques cap a tots ells.

L'Església, que custodiava una part important del patrimoni artístic pirinenc, es va veure immersa en tot un seguit de vendes, algunes de les quals van ser força qüestionades i criticades, tant coetàniament com al llarg dels anys.

En relació amb això, voldríem destacar una sèrie de fets, que tot i no ser pròpiament espoli, ja que no en compleixen els requisits, sí mereixen la nostra

⁷⁴ El 1891 es funden el *Museu d'Arqueologia de Vic* i el *Museu d'Arqueologia de Barcelona*. El 1902 la *Junta Municipal de Museus*, i sobretot, *L'Institut d'Estudis Catalans*, que a través de la seva *Secció de Belles Arts* promourà la revalorització de les pintures romàniques catalanes.

atenció: ens estem referint a les vendes dutes a terme per diversos bisbats, entre ells el bisbat d'Urgell, especialment durant les primeries del segle XX.

“A la Seu d'Urgell⁷⁵ hi havia un bisbe que era de León o de les seves proximitats (..) A aquell bisbe, no li agradava La Seu: hi estava malament; tot li feia fàstic, volia marxar cap al seu país. El vaig anar a trobar. Li vaig dir: ‘Si vostè em deixa arrencar les pintures de les esglésies, jo li faré donar el bisbat que vostè mereix’. (..) Vaig comunicar a Prat i Cambó els anhels de translació del bisbe. Ho trobaren molt bé. Es posaren en moviment. Li feren donar una altra mitra. El bisbe foté el camp, arrencàrem les pintures i les portàrem a Barcelona, que era el que calia fer”. (Pla 1981: 233)

No entrarem aquí a qüestionar la legitimitat moral de l'Església en les vendes del patrimoni religiós dels seus bisbats -a nivell jurídic semblen ser transaccions completament legals-, ni tampoc a analitzar quines són les causes que impulsen els bisbats a desfer-se de certes obres en favor de col·leccionistes, museus o antiquaris. Per això, caldria esbrinar quines eren les circumstàncies concretes en què s'emmarquen les vendes: les necessitats econòmiques de les parròquies del bisbat i en general, la inviabilitat de conservació d'algunes peces, la pressió de col·leccionistes i museus per fer-se amb elles...

En definitiva, això sí, peces d'extraordinària qualitat, destinades a ocupar un espai determinat i a satisfer les necessitats espirituals, simbòliques pels habitants de les contrades pirinenques, han acabat guarnint sales de museus o de prestigiosos col·leccionistes i, actualment, en molts casos resten ubicades en llocs ben allunyats del seu origen.

En aquest context conflueixen, com a mínim, quatre elements que seran claus per explicar l'exili dels tresors artístics: la riquesa artística dels pobles pirinencs, l'aparició de col·leccionistes i antiquaris, sobretot de Barcelona i amb gran poder adquisitiu, i unes poblacions amb fortes necessitats econòmiques que satisfer i

⁷⁵ Si bé la cita és força reveladora, raó per la qual la hem volgut mantenir, l'hem de prendre amb certes reserves, sobretot pel que fa a la ubicació dels fets, ja que des de 1827 i fins a l'actualitat -segons informacions de Mossèn Jesús Castells- al Bisbat d'Urgell tots els bisbes de la Diòcesi van ser originaris dels Països Catalans.

amb un ínfim interès per la cultura. Caldria afegir-hi encara una quarta circumstància: l'expectació que va crear l'arribada de les pintures romàniques als Estats Units i que es traduí en una forta demanda per part dels grans col·leccionistes americans -Hearst, Krees, Mellon, Widener o el mateix Rockefeller-. Tot plegat es va veure afavorit per una llei nord-americana que, des de 1910, facilitava la importació de productes culturals i/o benèfics, els quals restaven exempts d'imposicions fiscals (Marés 2000: 339).

Cal destacar que no es tracta de fets aïllats sinó, pel contrari, força habituals: recentment alguns autors han posat de manifest periples rocambolescos d'algunes obres d'art. El retaule de Sant Martí d'Escalarre en podria ser un paradigma: entra en el mercat d'antiguitats durant el primer decenni del segle XX i allà es fracciona i es dispersa; dues taules es localitzaven el 1913 a Verona (Itàlia), fins que l'historiador A. Kingsley Porter les adquirí i les conservà fins el 1962, moment en què les donà al *Fogg Art Museum* de la Universitat de Harvard, on es conserven actualment. Segons l'historiador de l'art Ch. R. Post, també es trobava a Verona una tercera taula del mateix conjunt, la qual sortí a la venda el 1998 a la *Lennox Gallery Ltd.* de Londres (Velasco 2004: inèdit i Sáez 2004a: 3).

Com l'anterior, podríem seguir enumerant nombrosos episodis d'aquest tipus de vendes durant els tres primers decennis del segle XX. També era un fet força estès la recollida de peces que figuraven en altars secundaris o sense una significació especial, aprofitant les visites pastorals; les talles, moltes romàniques, eren dipositades al bisbat i allà, si s'esqueia, eren venudes per lots a antiquaris (entrevista núm. 4). Entre les vendes més significatives d'aquesta època al bisbat d'Urgell -els dos primers decennis del segle XX- hem pogut documentar les que ara direm, amb el ben entès que no es pot pas discutir la seva legitimitat car s'ajustaven a la normativa canònica aleshores vigent a l'Església⁷⁶:

Ermita de la Mare de Déu del Camp d'Aramunt: dos jocs d'arracades d'or i una cadeneta d'argent per a sufragar unes obres de l'església parroquial (ADU, expedient governatiu, amb data 8 d'abril de 1893).

Església de Santa Maria de Mosoll: frontal d'altar de l'església. Avui al Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC) (ADU, expedient governatiu, amb data 7 d'octubre de 1901).

Església de la Pietat a La Seu d'Urgell: Varis tapissos (ADU, expedient governatiu, amb data 28 d'octubre de 1905).

Església d'Ars: Hostier de bronze esmaltat d'època bizantina. Avui al Museu Municipal d'Art Decoratiu de Barcelona (ADU, expedient governatiu, amb data 6 d'abril de 1907).

Església de Sant Vicenç d'Estamariu: Baldaquí, traspassat a l'actual Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC) (Junta de Museos de Barcelona 1954: 43 i ADU, expedient governatiu, amb data 11 de gener de 1907).

Església Parroquial d'Enviny: Retaule, venut a la *Hispanic Society of America de New York* (ADU, expedient governatiu, amb data 17 d'agost de 1909).

Església del Soler d'Enviny: Retaule, avui al Museu de Belles Arts de Budapest (ADU, expedient governatiu, amb data 17 d'agost de 1909).

Església de Baltarga: Frontal d'altar. Actualment conservat al Museu Nacional d'Art de Catalunya MNAC (Junta de Museos de Barcelona 1954: 40 i ADU, expedient governatiu, amb data 11 d'abril de 1911).

Podem citar, com un dels casos més famosos el del frontal gòtic de l'església de Sant Jaume de Bellver, que tot i formar part del fons del Museu Episcopal de Vic des del 1905, anteriorment havia estat en mans de diversos antiquaris (entrevista núm. 4).

⁷⁶ Dades extretes dels corresponents expedients governatius d'alienació de béns religioso-artístics que es guarden a l'Arxiu Diocesà del Bisbat d'Urgell (ADU) i ordenats per anys i arxiprestats.

L'any 1919, un cas trasbalsarà la política de la secció d'art romànic dels Museus de Barcelona: el de les pintures murals de Santa Maria de Mur (Ainaud de Lasarte 1973: 14-15 i Borràs 1985a: 39). Uns col·leccionistes nord-americans les van adquirir i fer arrencar, amb l'ajuda de Lluís Plandiura i els coneixements tècnics d'uns especialistes italians, per a traslladar-les més tard fins al *Museum of Fine Arts* de Boston (Ainaud de Lasarte 1993, 60-61).

La resposta de la Junta de Museus de Barcelona no es féu esperar i va iniciar una lluita legal per tal de fer-se amb col·leccions que ja havien estat adquirides. A més a més, amb un gran esforç econòmic, van aconseguir que moltes de les grans obres d'art de les nostres comarques no acabessin a ultramar, sobretot entre els períodes 1919-1923 i 1930-1934 (Vives 1978: 424). A partir de 1919 la Junta de Museus engegà una campanya d'arrencaments de pintures murals al Pirineu incloses les andorranes (Porta 2003: 5).

En aquest context, doncs, se situen també algunes de les grans adquisicions dels col·leccionistes i antiquaris. Entre els primers, destaca l'industrial Lluís Plandiura, qui l'any 1917 va iniciar una extraordinària col·lecció amb l'intercanvi de dues taules flamenques per dos frontals d'altar de la Vall de Boí. Va arribar a comptar amb un total de 14 frontals d'altar anteriors al segle XIV, entre els què destacava el de Santa Maria de Taüll. També posseïa al seu domicili una important col·lecció de pintura mural pirinenca traslladada des d'algunes esglésies pirinenques, com les d'Argolell a l'Alt Urgell (Borràs 1985a: 36-40). L'any 1932, les 1.869 obres que formaven la seva col·lecció van ser adquirides per la Junta de Museus.

Per altra banda, entre els antiquaris d'aquell moment sobresortia la figura d'Ignasi Pollak que treballà en connexió amb l'equip de restauradors italians format per en Franco Steffanoni, Arturo Dalmati i Arturo Cividini, especialistes en la tècnica de *l'strappo*, especialitat que permetia arrencar i traslladar pintures murals amb totals garanties (Porta 2003: 5). A més d'aquest, durant els tres primers decennis del segle XX destacaven a Barcelona antiquaris com Bardolet, Carvajal i Cuyàs (Marés 2000: 233-236) i a Madrid Joaquín Rodríguez i Eliseo Giménez (Marés 2000: 260-261).

Paral·lelament als fets de Mur, la política de vendes de patrimoni religiós del bisbat d'Urgell pateix, si més no a nivell formal, una profunda renovació. Coincidint amb el pontificat del Bisbe Guitart (1920-1940) i durant tot el seu mandat, apareix recollida una gran part dels expedients de compra-venda impulsats pel Bisbat d'Urgell. La gran majoria dels consultats es caracteritzen per una excel·lent elaboració: treballs de documentació i peritatge, informes sobre la conveniència de la venda, autoritzacions expresses i supervisió d'un procediment estipulat per part dels responsables eclesiàstics. Tot això, en definitiva, denotava un canvi d'actitud i una transparència que fins aleshores havia estat inexistent.

Un fet va ser determinant en aquest canvi d'actitud: l'edició del primer *Codi de Dret Canònic*, l'any 1917, que regulava de forma expressa les transaccions que afectaven el patrimoni artístic de l'Església, entre d'altres molts aspectes (Miguélez, 1917: 572-3). En els cànons 1529 a 1532, que fan referència als contractes sobre els béns temporals de l'Església, s'explicita el procediment específic que havia de seguir-se per a qualsevol venda:

El bisbat recollia una petició externa d'una obra determinada, acompanyada d'una oferta econòmica. També, extraordinàriament, era el bisbat que ofería una obra a possibles interessats davant la impossibilitat d'assegurar-ne la conservació i/o seguretat⁷⁷.

En primera instància, el bisbe trametia la petició al rector de la parròquia on s'ubicava l'obra, i li sol·licitava l'estat de la peça i el ressò social que podria tenir aquella venda.

Si l'informe del rector era favorable a la venda, s'iniciava un procés de peritatge: com a norma general eren un parell els pèrits consultats. Habitualment, el bisbat recorria a especialistes de la seva confiança amb coneixements d'art (historiadors de l'art, arquitectes i tècnics diversos).

⁷⁷ Informació facilitada per Mossèn Jesús Castells.

Un cop es disposava dels corresponents peritatges, dues comissions – *el Capítol Catedralici* i el *Consell Diocesà d'Administració*- decidien sobre l'oportunitat de la venda que, per regla general, sempre era ajustada al voler del bisbe.

Tanmateix, el procediment es podia veure alterat per la quantia de l'obra taxada: si els béns eren considerats preciosos o sobrepassaven una certa quantitat, estipulada prèviament pel corresponent organisme vaticà⁷⁸, es requeria l'autorització definitiva de la Santa Seu. En casos de menor quantia, era el bisbe qui resolvia la transacció.

Seguidament citem alguns dels expedients de venda -o d'"enajenación", si utilitzem la terminologia aplicada per aquest tipus de transaccions- corresponents al Bisbat d'Urgell en els anys de vigència del Dret Canònic de 1917⁷⁹:

Alòs d'Àneu: Una porta de fusta (ADU, expedients governatius. "Enajenación puerta de madera". Caixa 112, expedient 12. Any 1926). Un lot de diversos objectes antics (ADU, expedients governatius. "Enajenación lote de objetos antiguos". Caixa 112, expedient 25. Any 1927).

Arcavell: Retaule gòtic i imatge de Santa Llúcia. (ADU, expedients governatius. "Enajenación retablo gótico e imagen de Sta. Lucía". Caixa 114, expedient 14. Any 1933). Un lot de diversos objectes antics (ADU, expedients governatius. "Enajenación objetos varios antiguos". Caixa 114, expedient 35. Any 1933).

Argolell: Fragments de pintura mural. Actualment, al Museu Nacional d'Art de Catalunya MNAC (ADU, expedients governatius. "Enajenación fragmentos pintura mural". Caixa 112, expedient 20. Any 1926 i Junta de Museos de Barcelona 1954: 36).

Arró: Casulla de vellut (ADU, expedients governatius. "Enajenación casulla de terciopelo". Caixa 112, expedient 22. Any 1926).

⁷⁸ Aquest organisme actualitzava periòdicament les quantitats en funció de les variacions inflacionàries.

Benavent de la Conca: Taula romànica. Actualment, al Museu Nacional d'Art de Catalunya MNAC (ADU, expedients governatius. "Enajenación tabla románica". Caixa 114, expedient 39. Any 1932 i Junta de Museos de Barcelona 1954: 42).

Bofí: Pintures murals. Actualment al Museu Nacional d'Art de Catalunya MNAC (ADU, expedients governatius. "Enajenación pinturas murales". Caixa 112, expedient 1 i Junta de Museos de Barcelona 1954: 37-38).

Bolvir: Frontal romànic. Actualment, al Museu Nacional d'Art de Catalunya MNAC (ADU, expedients governatius. "Enajenación frontal románico". Caixa 112, expedient 1 i Junta de Museos de Barcelona 1954: 40). També un crucifix i un pany de porta romànic, entre d'altres (ADU, expedients governatius. "Enajenación crucifijo, cerrojo románico". Caixa 112, expedient 15. Any 1925).

Cabdella: Crist Majestat (ADU, expedients governatius. "Enajenación Cristo majestad". Caixa 111, expedient 17. Any 1928).

Castellbó: Retaule (ADU, expedients governatius. "Enajenación retablo". Caixa 74, expedient 8. Any 1918).

Civís: Porta (ADU, expedients governatius. "Enajenación puerta". Caixa 111, expedient 19. Any 1928).

Covet: Encenser del segle XIII de Covet. Va ser venut a Mossèn Gudiol, l'any 1923, pel Museu Episcopal de Vic per 35 pessetes de l'època (al canvi actual uns 30 euros, aproximadament). (Nogués 2002: 28).

Durro: Frontal i una imatge. Actualment al Museu Nacional d'Art de Catalunya MNAC (ADU, expedients governatius. "Enajenación frontal e imagen". Caixa 112, expedient 1 i Junta de Museos de Barcelona 1954: 36).

⁷⁹ Dades extretes dels corresponents expedients administratius d'alienació de béns religiosos-

Éller: Crist Majestat (ADU, expedients governatius. “Enajenación Crist Majestat”. Caixa 114, expedient 7. Any 1927).

Escalarre: Pintures murals de Santa Maria d'Àneu. Actualment al Museu Nacional d'Art de Catalunya MNAC (ADU, expedients governatius. “Enajenación pinturas murales Sta. María de Àneu”. Caixa 112, expedient 1. Any 1920 i Junta de Museos de Barcelona 1954: 36).

Escaló: Pintures murals de Sant Pere del Burgal (ADU, expedients governatius. “Enajenación pinturas murales St. Pere del Burgal”. Caixa 111 expedient 16 i Caixa 112, expedient 1. Any 1929). També un sarcòfag conservat actualment al Museu Nacional d'Art de Catalunya MNAC (ADU, expedients governatius. “Enajenación sarcófago”. Caixa 180, expedient 12. Any 1951 i Junta de Museos de Barcelona 1954: 36).

Espui: Imatge i retaule de l'ermita de les Neus (ADU, expedients governatius. “Enajenación imagen y retablo virgen”. Caixa 114, expedient 10. Any 1925).

Estamariu: Creu de fusta (ADU, expedients governatius. “Enajenación cruz madera”. Caixa 114, expedient 6. Any 1927).

Estaón: Pintures murals de l'església de Santa Eulàlia. Actualment es conserven al Museu Nacional d'Art de Catalunya MNAC (ADU, expedients governatius. “Enajenación pinturas murales”. Caixa 112, expedient 1 i Junta de Museos de Barcelona 1954: 40).

Esterri de Cardós: Pintures murals d'Esterri i Ginestarre. Actualment al Museu Nacional d'Art de Catalunya MNAC (ADU, expedients governatius. “Enajenación pinturas murales”. Caixa 112, expedient 1 i Junta de Museos de Barcelona 1954: 36).

artístics que es guarden a l'Arxiu Diocesà del Bisbat d'Urgell (ADU).

Ger: Pali i creu processional (ADU, expedients governatius. "Enajenación Palio y cruz procesional". Caixa 112, expedient 14. Any 1925). Una imatge romànica de la verge (ADU, expedients governatius. "Enajenación imagen Virgen". Caixa 114, expedient 5. Any 1927).

Guils del Cantó: Lot d'objectes antics procedents de l'església de Vila-rubla (ADU, expedients governatius. "Enajenación objetos antiguos (igl. Vilarrubla)". Caixa 114, expedient 35. Any 1933).

Martinet: Crist Majestat (ADU, expedients governatius. "Enajenación Crist Majestat". Caixa 114, expedient 16. Any 1929).

Oliana: Creu processional d'argent (ADU, expedients governatius. "Enajenación Cruz procesional de plata". Caixa 114, expedient 8. Any 1928).

Orcau: Pintures murals de l'església del Castell. Actualment, al Museu Nacional d'Art de Catalunya MNAC (ADU, expedients governatius. "Enajenación pinturas murales iglesia del Castell". Caixa 114, expedient 12. Any 1929 i Junta de Museos de Barcelona 1954: 36).

Pessonada: Diverses pintures romàniques sobre taula (ADU, expedients governatius. "Enajenación pinturas romàniques sobre taula". Caixa 114, expedient 17. Any 1929).

Taüll: Lot de pintures i un banc romànic (ADU, expedients governatius. "Enajenación varios (pinturas, banco románico)". Caixa 112, expedient 1. Any 1933).

Viliella: Crist Majestat (ADU, expedients governatius. "Enajenación Cristo Majestad". Caixa 114, expedient 18. Any 1929).

Catedral de la Seu d'Urgell: Pintures romàniques de l'església de Sant Pere de la Seu d'Urgell. Actualment al Museu Nacional d'Art de Catalunya MNAC (ADU,

expedients governatius. "Enajenación pinturas románicas igl. St. Pere". Caixa 112, expedient 1 i Junta de Museos de Barcelona 1954: 36).

Prot. n. 5132
23

 SACRA CONGREGATIO CONCILII

Beatissime Pater

Episcopus Urgellensis, in Hispania humiliter exposuit.

Spei rescripto S. C. Concilii sub 22 Ianuarii 1924, obtinuit facultatem alienandi in ter aliis, picturas quasdam murales ecclesiarum Sta. Mariae de Pòchi, Sta. Mariae de Cabill et Sta. Clementis de Cabill, huius diocesis, ad subveniendam ecclesiarum necessitatibus.

Costae vero aliae picturae huiusmodi insculptae sunt, intra earundem ecclesiarum muros occultae, necnon in antiquis ecclesiis Sta. Stephani, de Andorra la Vella, et Sta. Michaelis de Angulasters, quae quidem ab eodem vno p-

cto, qui priores aestimavit, sic computatae sunt.

Picturae Sta. Mariae de Pòchi - 10,000 ad 12,000 lit. (pictas)

Picturae Sta. Mariae de Cabill - 30,000 ad 35,000 "

Sta. Clementis de Cabill - 4,000 ad 5,000 "

Sta. Stephani de Andorra - 3,000 ad 4,000 "

Sta. Michaelis "Angulasters" - 5,000 ad 6,000 "

Sunt etiam extra cultum imagines quasdam P. M. V. quae ab eodem pectore sic aestimantur.

Imago P. M. V. paroch. ecclesiae de Gossol - 1,000 ad 1,500 lit. (pictas)

P. M. V. paroch. ecclesiae Olypte - 500 ad 600 "

Est etiam in parochiali ecclesia de Concampetus Looza in charta pergamenae "Lexiconarium Missae, cuius pretium ab alio pectore bibliophilo aestimatum est libellamur circiter 1,000

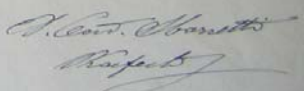
Orat igitur Episcopus pro facultate alienandi praedicta, servatis servandis, ut ecclesiarum necessitatibus subveniat.

Sacra Congregatio Concilii, attentis expositis ab Episcopo Urgell-

B/P

lensi, eidem benigne tribuit facultates iuxta preces, ea tamen lege ut alienatio fiat ad normam litterarum Nuntii apostolici Matrini diei 21 Iunii 1914.

Datum Romae die 24 Aprilis 1924

 Secretarius

Imatge núm. 4: Autorització del Vaticà per a la venda de diverses pintures, entre les quals, les Pintures de Santa Maria de Taüll. Font: ADU, expedients governatius. "Enajenación pinturas murales Sta. María de Áneu". Caixa 112, expedient 1.

En un altre ordre de coses i com era de preveure, les autoritats eclesiàstiques no sempre es van trobar amb un camí pla a l'hora d'enretirar les obres. En algunes ocasions, van topar amb l'oposició dels veïns, conscients de la pèrdua que allò suposava. A la Cerdanya, concretament l'any 1931, la revista local "*Ceretania*" es feia ressò d'aquesta situació i criticava durament l'actitud de venedors i compradors:

"'Mestres de cases' disposats a arrencar les bon punt es descuidin els que vigileu; comissionats que s'han venut l'ànima al diable per tal de fer el seu negoci; autoritats d'un determinat ordre quelcom desaprensives en ço que pugui fer referència a cabals que són patrimoni del poble, i que bé voldrien justificar-se a sí mateixes amb sofisticades argücies fetes a redós d'unes lleis extranyes, absurdes i de menys vàlua que les raons que dimanen del bon sentit i fins del Dret natural." (Xandri 1931: 1)

L'articulista posava de manifest l'interès del bisbat d'Urgell en vendre la porta de l'església d'All per 18.000 pessetes de l'època, un expedient que a més hem pogut localitzar a l'Arxiu Diocesà d'Urgell (ADU, expedients governatius. "Enajenación puerta de madera s. XIII". Caixa 114, expedient 21. Any 1930) i de pas citava peces que ja havien desaparegut de l'interior i que també són recollides en els expedients de venda del Bisbat (ADU, expedients governatius. "Enajenación retablo gótico e imágenes". Caixa 112, expedient 1). Amb tot, animava als veïns a no baixar la guàrdia davants dels fets.

"I ja posats en guarda permanent podrien, a la vegada, mirar d'esbrinar on han pogut anar a raure aquella 'lloba', aquell 'colom', aquell 'llibre' obligada decoració litúrgica de la nostra patrona Santa Coloma! I aquells dos angelets que, a una i altra banda, ornaven el nostre clàssic altar major? I aquella Verge del Remei de l'altar de Sant Francesc, de quin aranjament, durant molts anys, es cuidà tenint-ne sempre bona cura, la nostra bona mare, que al Cel sia!" (Xandri 1931: 1)

En relació a això, el setembre del 2003, aprofitant la inauguració de l'exposició "*Magister Sancta Columba. La pintura romànica del mestre de Santa Coloma i el seu cercle*", on era protagonista una part important del patrimoni emigrat d'Andorra,

el Bisbe d'Urgell parlava en aquests termes sobre algunes de les obres exposades ubicades actualment en museus de fora del Principat d'Andorra⁸⁰:

“No hem de doldre'ns gaire dels errors que hi pot haver en la història i cal saber perdonar el que potser van fer els nostres avantpassats”. (Porta 2003: 3-5)

Acabem de veure una sèrie d'episodis relacionats amb el patrimoni religiós. Malgrat tot, aquesta situació no afectava exclusivament aquest patrimoni. Segons explicava Walter W.S. Cook, a *The art bulletin*, el juny de 1929, la situació era extrapolable a altres béns culturals catalans:

“(..) antes de 1914 se permitía que los tesoros de Cataluña emigraran fuera de su tierra de origen y fueran enviados casi invariablemente a comerciantes de París y Londres, donde eran revendidos a los coleccionistas de Europa y América”. (Borràs 1985a: 36)

En aquest punt destaquem que moltes talles romàniques hispàniques apareixien en els catàlegs de subhastes de les cases Sotheby's i Christie's cap a mitjans de la dècada dels anys vint. Acompanyaven a peces franceses, flamenques i renanes molt més cotitzades econòmicament, algunes entre cinc i deu vegades més cares que les hispanes (Marés 2000: 79-80). De fet, per intentar augmentar el preu, era comú entre els antiquaris falsificar la procedència de les peces i atribuir-les a zones amb un major reconeixement artístic, com Itàlia o França (Baró 1995: núm de planes no visible). En el mercat estatal, el fenomen era molt similar: les talles romàniques només interessaven als col·leccionistes catalans i, per tant, al mercat

⁸⁰ Entre les vendes a què feia referència destaquen: Les de les pintures murals d'Engolasters (ADU, expedients governatius. “Enajenación fragmentos pintura mural d'Engolasters”. Caixa 112, expedient 18. Any 1926), El retaule gòtic de Canillo (ADU, expedients governatius. “Enajenación varios objetos litúrgicos”. Caixa 114, expedient 4. Any 1926) i objectes litúrgics diversos (ADU, expedients governatius. “Enajenación Retablo gótico”. Caixa 112, expedient 17. Any 1930). Un retaule renaixentista i fragments d'un retaule gòtic de Les Escaldes (ADU, expedients governatius. “Enajenación Retablo estilo Renacimiento, dos fragmentos retablo gótico”. Caixa 112, expedient 31. Any 1927). Les pintures murals de Santa Coloma (ADU, expedients governatius. “Enajenación Pinturas murales iglesia Sta. Coloma”. Caixa 114, expedient 40. Any 1933). Les pintures romàniques de Sant Romà de les Bons (ADU, expedients governatius. “Enajenación Pinturas romàniques St. Romà de les Bons”. Caixa 112, expedient 23. Any 1926) i el *Lectionarium Missae* de Sant Romà (ADU, expedients governatius. “Enajenación '*Lectionarum Missae*’”. Caixa 111,

català les peces adquirien preus superiors als de la resta de l'Estat; i així, una talla romànica del segle XII a Catalunya podia assolir les 500 pessetes, a fora de Catalunya, les verges romàniques del segle XII es podien adquirir a 12 i 20 pessetes (Marés 2000, 207-208).

expedient 14. Any 1927). Una barana de ferro d'Encamp (ADU, expedients governatius. "Enajenación verja hierro". Caixa 114, expedient 43. Any 1926)

4.2.4) El patrimoni i el seu entorn: entre el negoci i la il·legalitat.

A inicis del segle XX Barcelona era, a nivell qualitatiu, –conseqüència directa de l'interès per l'art medieval- un mercat d'antiguitats superior al de Madrid, i quantitativament més important. Es comencen a assentar els primers negocis d'antiguitats entorn del nucli antic de la urbs catalana per tal de satisfer les necessitats dels primers i escassos col·leccionistes. Des d'allà, i des de la direcció dels primers museus es dirigirà una política d'adquisicions i vendes, en la què, en ocasions, es barrejaven actituds reprovables i actes de qüestionable legalitat jurídica.

Per a aquest període tenim dues obres de consulta obligatòria: la primera, de caràcter biogràfic, és de l'artista i col·leccionista Frederic Marés i es titula *El mundo fascinante del coleccionismo y de las antigüedades. Memorias de la vida de un coleccionista*. La segona, de Josep Pla, correspon al capítol *Tres biografies* dins de la seva *Obra Completa, Volum X*.

La importància de l'obra de Frederic Marés rau en la interessant descripció que fa de les característiques, les tendències i les fluctuacions del mercat d'antiguitats a Catalunya, Espanya i part del continent europeu durant gran part del segle XX. A més a més, constitueix una eina molt vàlida per a conèixer de primera mà com s'integraven i interrelacionaven els diferents personatges entorn del mercat de les arts: corredors d'antiguitats, restauradors, antiquaris, “chamarileros”, col·leccionistes, conservadors de museus, etc.

Per la seva banda, Josep Pla, en el capítol dedicat a Josep Pijoan, exposava les estratègies que feien servir alguns personatges influents de Barcelona, desplaçats als Pirineus, a la recerca de materials pels recentment creats museus, entre ells el de Barcelona.

Entre les tàctiques més comunes utilitzades en destacava la de guanyar-se la confiança de les gents del territori, que incloïa des del clergat fins a la mateixa gent del poble. Certament, aquesta estratègia es va convertir en el primer pas per

intentar recaptar materials artístics. Per exemple, al Bisbat d'Urgell, i sota la promesa de condicionar la catedral i evitar així els rigors hivernals als capellans, un famós arquitecte vinculat al Museu de Barcelona, va poder conèixer de primera mà els tresors ocults emmagatzemats i de pas obtenir "una carreta d'objectes" que van ser incorporats als fons de l'esmentat Museu (Pla 1981: 225). Posteriorment, l'any 1947, serà un important marxant d'art de Barcelona qui s'aprofitarà d'una compra molt avantatjosa: per només 30.000 pessetes de l'època es va fer amb un dels conjunts murals més importants del Pirineu: les pintures romàniques de l'església de Santa Maria de Cap d'Aran, a Tredòs (Prat 2000: 27-28). (ADU, expedients governatius. "Enajenación pinturas murales Cap d'Aran". Caixa 111, expedient 1. Any 1947).

Aquesta era una tàctica molt utilitzada entre els antiquaris. Un famós antiquari de Barcelona de principis de segle va encetar molts negocis en trajectes de tren. Es desplaçava en tercera classe, voltat de persones de classes humils, els donava conversa i es guanyava la seva confiança; posteriorment era acollit als pobles d'on treia tot allò que volia. Es va convertir en un dels principals proveïdors del mercat d'antiguitats de la Barcelona de principis de segle (Marés 2000: 233). Una tècnica similar aplicaven dos antiquaris madrilenys per terres de la meseta castellana, on, aprofitant-se de la ignorància de la gent, intercanvien peces artístiques d'incalculable valor per d'altres de modernes i funcionals (Marés 2000: 260-261).

En una altra ocasió, un antiquari i restaurador es desplaçà per tot el Pirineu a la recerca de peces arraconades del culte. Oferia els seus serveis de restauració al capellà de la parròquia o, fins i tot, tractava amb el mateix bisbe. Establia contractes de feina en els què es comprometia a dur a terme restauracions a canvi de cobrar en espècies pels seus serveis; o el que era el mateix, obtenir peces artístiques que posteriorment revenia a d'altres antiquaris o marxants d'art. Al Pirineu va recórrer la Vall d'Aran, el Pallars Jussà i el Pallars Sobirà, on va adquirir un frontal romànic a Ginestarre, i a l'Alta Ribagorça cinc figures d'un Davallament de la Vall de Boí, entre d'altres (Marés 2000: 236).

En altres ocasions l'antiquari o persona interessada en l'adquisició d'obres delegava en una tercera persona les tasques de recollida d'informació. Solia tractar-se de gent amb ocupacions laborals diferents a la del comerç d'antiguitats, generalment venedors ambulants. Coneixien el territori, a les persones, i obtenien informació de primera mà que transmetien puntualment a l'antiquari, que només s'havia de desplaçar a tractar personalment el tancament de la transacció.

“Per tenir la màxima informació, vaig entendre'm amb un firataire –un venedor ambulant de vetes-i-fils- que anava d'una població a l'altra. Li vaig donar l'encàrrec de dir-me el que anava sortint que valgués la pena. Quan em comunicava alguna aparició, em presentava al poble i tractava d'entendre'm amb el capellà o l'alcalde. Si tenia mitjans ho comprava; si no podia, ho robava o ho feia robar; si es produïa una situació sense sortida, clavava l'objecte: oferia un preu tan extraordinari, tan elevat, que ningú no hi gosava dir res: quedava clavada, no es comprava ni es venia.” (Pla 1981: 224)

No eren però les úniques estratègies utilitzades. Després de la primera dècada del segle XX, i lligada directament amb la proliferació de col·leccionistes, va aparèixer tota una sèrie de “corredors d'art” que, desplaçats al territori, utilitzaven tot tipus d'estratagemes, entre elles l'engany. Allà, fent-se passar per càrrecs vinculats al bisbat, restauradors, assessors d'esglésies, etc., i aprofitant-se de la ignorància de la gent i de les necessitats econòmiques del clergat, buidaven les esglésies del seu contingut en art (Marés 2000: 207-208).

Les propietats privades tampoc no es trobaven al marge del radi d'acció d'alguns d'aquells comerciants sense escrúpols. Alguns no dubtaven en donar una puntada de peu a la porta de qualsevol masia aprofitant l'absència dels propietaris. Els objectes propis del parament tradicional de la llar tenien a la ciutat una fàcil i molt rendible sortida entre col·leccionistes de classes benestants i d'antiquaris. Entre les peces “estrella” del moment es comptaven els objectes d'art popular, i concretament les ceràmiques catalanes dels segles XVII i XVIII.

De forma sistemàtica aquests materials van desaparèixer del territori impulsats per una forta demanda a la capital (entrevista núm. 7). Des de fa uns anys l'escassetat

de peces de ceràmica catalana ha fet disparar els preus del mercat; als anys setanta ja s'havien arribat a pagar 200.000 pessetes per determinades obres (Marés 2000: 217). Darrerament, les modes per les peces d'art popular, ceràmica, mobiliari, objectes de decoració, eines del camp, etc. i l'alta cotització que assoleixen, ha comportat l'aparició de mercats paral·lels als oficials on s'hi barregen objectes lícits amb alguns botins de robatoris (entrevista núm. 5).

4.2.5) Els escenaris del crim a partir de la documentació: els llocs i els objectes.

En aquest capítol intentarem donar a conèixer alguns d'aquells episodis. No cal dir que ja no queden gaire testimonis d'aquells fets, però això no vol dir que no es produïssin, tot i que no en disposem de fonts judicials, ni de testimonis directes, i molts dels fets, amb el pas dels anys i sense un registre escrit adient, han caigut, òbviament, en l'oblit. Ja hem vist abans que, per la forma de procedir d'alguns individus, els casos d'espoli, robatoris, furts, i demés formes delictives, devien ser força freqüents. Casualment, les poques referències sobre aquests van ser recollits en obres literàries. Tot seguit en citem alguns exemples:

ALT URGELL

1) Lloc: Església de Sant Joan de Carreu (Coll de Nargó, Alt Urgell)

Data fets/denúncia: últims anys del primer quart del segle XX (1920-1925).

Tipus: recinte religiós.

Objectes sostrets: una talla que representava un sant (sense poder definir l'advocació concreta i sabent que no es tractava de sant Joan).

Descripció dels fets: sobre les dates dels fets apareix a la població un frare que deia venir de Montserrat i que estava interessat en una peça que hi havia amagada a l'església; aquesta es trobava en un espai buit entre l'absis i la torre del campanar. La informant desconeixia els motius que havien dut a amagar la peça en aquell lloc així com el sant al què representava.

Per poder treure-la de l'amagatall calia un cos petit, i per aquesta raó, van agafar el qui després seria el seu marit i que en aquells moments no tenia més de nou o deu anys d'edat, i el van ficar en un cove per baixar-lo pel forat fins a la peça. Segons li

explicà el seu marit, va passar molta por, i a més, durant l'operació va perdre en el forat una navalla de molt valor sentimental per a ell. Un cop van tenir fora la talla, el frare, equipat amb l'atuell típic, va intentar comprar-la però l'oposició dels veïns no ho va fer possible. Malgrat tot, va aconseguir que el poble li confiés la talla per endur-se-la a restaurar a Montserrat.

Al cap d'uns anys la peça retornà amb un aspecte força canviat producte d'una important restauració. Si bé, la veu popular afirmava que es tractava de la mateixa que va marxar, uns fets posteriors ocorreguts a la Vall de la Vansa a mitjans de segle XX, i que comentarem més endavant, van arribar a fer-nos qüestionar que la peça retornada fos la mateixa. Posteriorment, amb els aldarulls de la guerra de 1936, l'obra va desaparèixer en els desafortunats fets del juliol, juntament amb d'altres del municipi.

Referència/Bibliografia: entrevista núm.19.

2) Lloc: Cal Palau de Bar (El Pont de Bar, Alt Urgell)

Data fets/denúncia: 1917

Tipus: domicili particular.

Objectes sostrets: pergamí datat al 1093 sobre l'acte de la fundació de Pont de Bar.

Descripció dels fets: el pergamí es conservava en un domicili de Bar, Cal Palau, fins el 1917. Un conegut del propietari li demanà el document per dur-lo fins a Barcelona ja que a una persona l'interessava una data que hi havia al text. En veure que no retornaven el pergamí, el propietari el reclamà. En resposta, el conegut va dir que l'havia dut fins a Barcelona i d'allà el va traslladar a Tolosa i després a Montpeller. Poc després el conegut morí i el fill d'aquest emigrà a Mèxic. Amb això es va perdre la pista del pergamí definitivament.

Referència/Bibliografia: Martí Sanjaume, J. 1926. *Dietari de la vila de Puigcerdà. Amb sa vegueria de Cerdanya i Sotsvegueria de la Vall de Ribes*. Vol.1. Ripoll: 296.

CERDANYA

1) Lloc: Església de Sant Domènec (Puigcerdà, Cerdanya)

Data fets/denúncia: 1900-1910

Tipus: recinte religiós.

Objectes sostrets: sepulcre policromat de Margarida de Cadell, datable d'inicis del segle XIV, i el de Ramon d'Urtx. Els retaules de Gràcia, de la Sagristia i el de Sant Joan Evangelista. El cobrellit de morts dels cavallers (de seda brodat amb or), el canelobre del gremi de sastres i sabaters i catorze objectes petits més (plates, candelers, etc.)

Descripció dels fets: tots aquests objectes es trobaven a les esglésies puigcerdanenques i van desaparèixer sense deixar rastre durant les tres primeres dècades del segle XX, sense poder precisar més.

Referència/Bibliografia: Martí Sanjaume, J. 1926. *Dietari de la vila de Puigcerdà. Amb sa vegueria de Cerdanya i Sotsvegueria de la Vall de Ribes*. Vol.1. Ripoll: 11-12.

Gay de Montellà, R. 1949. *Guia de la Cerdanya Española y francesa*. Puigcerdà: 38-39.

Bragulat, J. 1969. *Vint-i-cinc anys de vida puigcerdanesa. 1901-1925*. Barcelona: 22.

2) Lloc: Església de Santa Maria d'All (All, Cerdanya)

Data fets/denúncia: 1908

Tipus: recinte religiós.

Objectes sostrets: una custòdia, objectes de plata, un copó.

Descripció dels fets: uns desconeguts entren a l'església d'All i roben tot el llistat d'objectes a què hem fet referència anteriorment. A més a més escampen totes les òsties que es trobaven en el copó per terra. No podem precisar més.

Referència/Bibliografia: Corresponsal 1908. "Lladres a l'església d'All". *Ceretania* 102. 17 d'octubre de 1908 : 3.

3) Lloc: Arxiu Municipal de Puigcerdà (Puigcerdà, Cerdanya)

Data fets/denúncia: hivern de 1917-1918

Tipus: Arxiu municipal.

Objectes sostrets: "Dietari de la Fidelíssima Vila de Puigcerdà", "Llibre de Privilegis de Puigcerdà" i una caixa on es trobava tot un seguit de pergamins, el més antic dels quals data de 1027.

Descripció dels fets: els dos llibres desapareixen de l'arxiu municipal durant els mesos d'hivern, a cavall dels anys 1917-1918. Posteriorment, el desembre de 1919, el senyor Joaquim Miret i Sans llegà testamentàriament, a la seva mort, els dos volums a la Biblioteca de Catalunya. A partir d'aleshores es desenvolupa tot un procés, promogut per l'Ajuntament de Puigcerdà, per intentar recuperar els volums sostrets. Fins i tot, en data 7 de juny de 1923, el Ple de l'Ajuntament de Puigcerdà

decideix interposar una denúncia judicial. Malauradament, totes les accions encaminades a la recuperació no fructificaren.

Darrerament però, hem tingut coneixement de la voluntat, per part de l'Arxiu Comarcal de Cerdanya, de reprendre les accions per intentar recuperar les obres, que són de les més simbòliques del patrimoni cerdà.

Referència/Bibliografia: Martí Sanjaume, J. 1926. *Dietari de la vila de Puigcerdà. Amb sa vegueria de Cerdanya i Sotsvegueria de la Vall de Ribes*. Vol.1. Ripoll: 11-12.

Gay de Montellà, R. 1949. *Guia de la Cerdanya Española y francesa*. Puigcerdà: 38-39.

Altra documentació: Bosom, S. 1989. *Memòria corresponent als fets relacionats amb la desaparició del "Dietari de la Fidelíssima Vila de Puigcerdà"*. [Document intern de caire administratiu]

4.2.6) Conclusions a nivell de període

El primer que cal remarcar pel període 1900-1936 és la dificultat per a recopilar informació. El principal problema amb què ens hem trobat resideix en l'absència de fonts d'informació i, més concretament, de les fonts de tipus "objectiu" que ens haguessin permès elaborar algun tipus d'estudi estadístic (fonts Judicials o policials).

No cal dir que no existeixen registres policials i, en l'àmbit judicial, els registres van patir els rigors d'una cruenta guerra civil i per una o altra circumstància no han arribat fins els nostres dies. Tampoc no existeixen reculls de robatoris pel patrimoni de l'Església, i només es van plasmar alguns actes delictius concrets a la premsa local.

Davant d'això, ens hem hagut de limitar a donar una visió molt general sobre la situació del patrimoni artístic, subratllar els perills en què es trobava immers i només hem recorregut a la casuística per descriure alguns casos, molt pocs, dels què hem tingut coneixement.

Contràriament al que pogués semblar, estem convençuts que els actes comesos contra el patrimoni no devien ser ocasionals. Malauradament, no podem aportar dades expressives que corroborin aquesta tessitura. Sí podem assegurar però, i sense por a equivocar-nos, que els mercats d'antiguitats de les grans ciutats estatals i estrangeres, i les cases de subhastes internacionals, es devien nodrir puntualment amb lots d'origen més que dubtós. Per a fonamentar aquesta argumentació només cal recordar alguns dels procediments que utilitzaven determinats individus, i als què ja hem fet referència.

A la vista de tot plegat, es desprenen tot un seguit de consideracions que expliquen l'èxode d'una part del patrimoni cultural pirinenc en aquest període:

D'una banda, l'aparició, a finals del segle XIX i fins els anys trenta del segle XX, de col·leccionistes i antiquaris que van recórrer el Pirineu a la recerca d'obres d'art i

objectes artístics i de la cultura popular de les poblacions pirinenques. L'Església acumulava un dels llegats artístics més importants i amb molt d'interès pels primers. La suma dels dos factors desencadenà una política de vendes, agressiva en ocasions, per part del bisbat. La conseqüència directa es plasmà, en alguns pobles, en una reacció en contra. La desconfiança sobre les intencions reals del bisbat serà latent durant tot el llarg del segle XX, i portarà a l'extrem d'amagar obres en domicilis particulars, com seria el cas d'un dels retaules d'Abella de la Conca, repartit per taules entre els veïns del poble (Sáez *et alii* 2001: 3) i el de la talla de la Mare de Déu de les Esplugues, custodiada als domicilis de forma rotatòria (Bonillo 2004: 55), i fins i tot, quan l'interès del bisbat pretenia només protegir les peces en incorporar-les als fons del Museu Diocesà.

Per últim, esmentar que tot i no tenir constància expressa de robatoris, la seva existència és més que probable. El mercat d'antiguitats, que es començava a consolidar, afavoria l'entrada d'obres de diversa procedència i, entre elles, peces amb origen fraudulent.

4.3) La Guerra Civil i la postguerra (1936-1960)

4.3.1) Situació socio-econòmica de l'Alt Pirineu català 1936-1960

Un cop finida la Guerra Civil es produeix una constant i progressiva davallada demogràfica. S'inicia una emigració moderada els primers anys de la dècada dels quaranta que s'anirà accentuant a mida que passin els anys. No obstant això, durant aquests dos decennis les comarques del Pallars Sobirà i l'Alt Urgell es veuen beneficiades per la construcció d'embassaments i d'una explotació forestal intensiva que produeix una relativa recuperació d'efectius (Majoral 1979: 21). Fins i tot, l'Alta Ribagorça augmenta la seva població en un 101% durant aquest període lligat a les activitats hidroelèctriques a la comarca, mentre que la Val d'Aran, constata un increment important que cal posar en relació directa amb la construcció del túnel de Vielha (Sabartés 1998: 123-135). La resta de comarques mostren una certa estabilitat poblacional; alhora que es produeix un fenomen de concentració demogràfica en les principals poblacions.

4.3.2) Marc legal i consideracions sobre la situació del patrimoni cultural

El dia 18 de juliol de 1936 esclata la guerra. A partir d'aleshores es produeixen una sèrie de fets que tindran una greu repercussió sobre el patrimoni artístic de l'Església. Però, segons Mayol⁸¹, els fets tenen un origen més llunyà en el temps. Serà la confluència d'una sèrie de factors la responsable de la important destrucció de patrimoni que es produirà als inicis del conflicte armat:

Una forta propaganda anticlerical que es perllongava des de feia alguns anys.

Un fort contingent sindical foraster, procedent d'arreu de l'Estat, encarregat de provocar malestar social i amb poca estima per les institucions i la cultura catalana.

Per últim, el cop d'estat militar, que va facilitar l'excusa necessària per a desfogar la seva "tírria" (Mayol 1971: 39-40).

Alimentats per la propaganda de diaris com "Solidaridad obrera" i "El Progreso", les forces anarco-sindicalistes i marxistes van destruir tot allò que era contrari al què representaven els seus ideals, és a dir, tot allò relacionat amb l'Església, símbol de les classes burgeses. La vehemència de defensa dels seus ideals, traduïda en violència i destrucció, abocà a molts altres sectors de la societat a afegir-se a la follia destructiva, més que per convicció, com a garantia de protecció de les seves vides.

Per intentar pal·liar la destrucció que s'estava provocant arreu del territori català, sobre tot dins dels recintes religiosos, el govern de la Generalitat, i amb Ventura Gassol al capdavant del Departament de Cultura, va endegar una sèrie de mesures de tipus legal: els anomenats "Decrets d'Incautació". Mitjançant aquesta fórmula, la Generalitat recollia, sota la seva protecció, col·leccions, museus, biblioteques, etc.

⁸¹ Per a un anàlisi de la situació del moment i dels primers moments de la guerra i els efectes d'aquesta sobre el patrimoni artístic, trobem l'obra de: Mayol, M. J. 1971. *El salvament del patrimoni artístic català durant la guerra civil*. Barcelona: ed. Pòrtic. Col·lecció llibre de butxaca núm. 36.

tant de titularitat pública com privada, fins i tot, els temples i les mateixes excavacions arqueològiques d'Empúries. La recollida la materialitzava el *Servei de Salvament de Patrimoni*, formada per voluntaris, emparats per una autorització del conseller Gassol, i amb el centre d'operacions situat a la Casa dels Canonges.

Així mateix, i per tal de cobrir tot el Principat, a comarques, el "Servei de Patrimoni Artístic de Catalunya" de la Conselleria de Cultura delegà la recollida de patrimoni als ajuntaments i corporacions locals. Aquests estaven obligats a recollir i a posar en lloc segur el patrimoni dels seus municipis i a entregar posteriorment els materials als delegats autoritzats per la Generalitat. Van sorgir de forma improvisada comissions de salvament a nivell comarcal, que en ocasions optaren per traslladar de *motu proprio* els objectes recollits fins a Barcelona (Mayol 1971: 47).

Els primers "Decrets d'incautació" daten dels dies 27 i 28 de juliol i afecten les col·leccions privades d'art més importants, com la Col·lecció Amatller, Massana, Cambó, Macaya, Güell, etc. Li van seguir altres decrets, com el de protecció d'Arxius, el dia 4 d'agost, el de les obres de la Vila de Sitges, el dia següent, o el de les ermites i santuaris catalans, el 18 de setembre.

A la resta de l'Estat espanyol, la situació provocada pel cop militar i la seva repercussió immediata sobre el patrimoni històric era força similar. Els actes vandàlics se succeïren als temples del territori, dirigits i organitzats per les organitzacions sindicals. Per a donar resposta a aquesta situació, s'inicia la promulgació de diversos decrets d'incautació d'edificis religiosos i civils. La Dirección General de Bellas Artes, -posteriorment, "Junta de Incautación y Protección del Patrimonio Artístico"- va ser l'encarregada de dur-los a terme, tot i que es va veure desbordada pel volum de feina en el control de les incautacions (Álvarez 1982: 65 i ss.).

També, igual que succeeix a Catalunya, apareixen Juntas locals d'Incautacions, al marge de la Dirección General de Bellas Artes, que van treballar de forma autònoma. En última instància, cap a finals de 1938 una de les preocupacions del govern serà l'evacuació a l'estranger dels béns més significatius del patrimoni

artístic espanyol, entre ells les col·leccions del Museu del Prado (Hernández 2002: 162-164). L'evacuació de béns va facilitar l'organització d'exposicions en els països de destí de les obres.

Un cop finalitzada la guerra, seguia vigent la llei de 1933, que presentava seriosos problemes d'aplicació. Les normes que s'aniran promulgant amb el pas dels anys tenien com a missió omplir els buits existents que havia deixat la llei republicana. Per aquesta mateixa raó, es van anar creant una sèrie d'organismes vinculats al "Ministerio de Educación" per tal d'intentar pal·liar les mancances, com ara la "Comisaría General del Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional", el "Patronato de Jardines Artísticos y Parajes Pintorescos", la "Comisión Valoradora de Exportaciones Artísticas" y la "Comisaría General de Excavaciones Arqueológicas". El "Decreto-Ley, de 12 de junio de 1953" els donarà forma i definirà llurs funcions. Més tard, es creà el "Servicio Nacional de Información Artística, Arqueológica y Etnológica" (Decreto 1938/1961, de 22 de setembre) (Hernández 2002: 166-167).

El 1944, es promulga un Codi penal que es caracteritza pel menyspreu als valors estètics i culturals. La destrucció del patrimoni immobiliari i mobiliari era sancionada únicament amb penes d'arrest (art. 561); per contra, eren considerats com a danys majors els causats contra el mobiliari urbà o els mateixos arbres del lateral d'una carretera.

“pensar que la destrucción de *Las Meninas* de Velázquez pudiera purgarse con dos meses y 1 día de arresto, es algo que ralla en el más incalificable de los beocismos y que reclama una inmediata revisión, ya que las mutilaciones en obras de arte, por fanatismo, erostratismo, o simplemente por capricho vandálico, no son tan inverosímiles como podría parecer”. (Quintano 1966: 1054)

Així mateix, es regulaven els danys sobre cosa pròpia, sempre i quan complissin una funció social, però l'article era inaplicable si els danys eren causats sense intencionalitat. Tampoc no recollia específicament el robatori, ni el furt sobre materials del patrimoni històric o artístic (Guisasola 2001: 52-53).

A nivell administratiu, el 1958 es promulgà el “Decreto, de 22 de julio, sobre monumentos provinciales y locales” que venia a crear la nova figura de monument provincial d’interès històric-artístic i a regular aquests béns immobles. La protecció dels monuments afectarà al propi monument i al seu conjunt, que com hem vist, ja recollien les normes de 1926 i de 1933. A més a més, estendrà l’afectació a tots els immobles immediatament propers, o dins l’entorn d’aquest. A l’article 6 diu: “Será preceptiva la aprobación de la DGBA en las obras que pretendan modificar edificios, calles o plazas inmediatas a aquél (fent referència al monument i conjunt) y las de nueva construcción en igual emplazamiento o que alteren el paisaje que les rodea o su ambiente propio, caso de estar aislados...” (Barrero 1990: 80-81).

Per últim, a nivell legal, no podem oblidar altres lleis que tot i no regular exclusivament el patrimoni històric, aquest hi era present en una o altra mesura; entre elles es comptaven les lleis municipals. A Catalunya, per primera vegada a la “Llei municipal de Catalunya”, de 14 d’agost de 1933, s’atribuïa competència exclusiva als ajuntaments en matèria de conservació d’objectes i monuments de caire històric-artístic al seu municipi. També la “Ley municipal”, de 31 d’octubre de 1935 obligava els ajuntaments a embellir la població i conservar els seus monuments, tenint cura que les noves construccions s’ajustessin al caràcter dels edificis antics.

A nivell estatal, destaquem la “Ley de Régimen Local” de 1955 o el “Reglamento de Servicios de Corporaciones Locales” que obligava a contemplar en les llicències municipals la demolició de construccions antigues, en previsió que poguessin formar part de conjunts monumentals o fossin d’interès històric i artístic.

“Los ayuntamientos han sido, es un hecho innegable, los responsables directos de la configuración de la ciudad de nuestros días, pero lo han sido en aplicación de la legislación urbanística y en un sentido que, con excepciones, no ha sido, precisamente, por el camino de su conservación, sino por el de su ensanche y transformación a fin de adaptarlas a las necesidades derivadas de un proceso de crecimiento continuo que sólo al final de la década pasada va a sufrir un estancamiento a consecuencia de la crisis económica que, por esas fechas, se deja sentir en todos los países del occidente europeo, crisis

que en el orden urbanístico halla su traducción en el abandono de la perspectiva desarrollista, preponderante en él hasta esos momentos, a favor de aquella otra que hace que la conservación y mejora de la ciudad heredada del pasado su objetivo prioritario”. (Barrero 1990: 91)

Segons Barrero, podríem resumir els problemes d'aplicació de les lleis de 1933 i de 1956 en els següents punts:

- 1) La descoordinació entre els diferents ordres normatius: entre les administracions locals i les estatals.
- 2) La manca d'ajudes públiques que facin eficaces les tasques de conservació dels monuments.
- 3) La protecció del monument o del conjunt però la manca de control de les zones d'afectació d'aquests que quedaven totalment desprotegides; o el que és el mateix, l'alteració de l'entorn.
- 4) La manca de control sobre la riquesa històrico-artística mobiliària. (Barrero 1990: 93-94)

En definitiva, la manca del compliment d'aquestes normes va ser general i es va perllongar fins l'arribada de la “Ley del Patrimonio Histórico Español” de 1985 i la llei catalana de 1993.

4.3.3) Els fets de juliol de 1936: l'escenari.

Encetem ara una etapa que va representar, a nivell quantitatiu i qualitatiu, la destrucció més important que ha patit el patrimoni cultural, especialment el de caràcter religiós, al nostre país. Només per estudiar els primers mesos de la revolta caldria una tesi apart.

Després de la destrucció provocada durant els primers mesos de la Guerra Civil espanyola comença una fase caracteritzada per la desprotecció i el desemparament del patrimoni artístic, conseqüència directa del conflicte bèl·lic i que, com a mínim, es perllongarà durant les dues dècades següents. Per aquesta raó, vam optar per englobar en un mateix bloc el període de guerra i l'etapa de postguerra, fins a inicis dels anys seixanta.

Després del cop d'estat militar del 18 de juliol de 1936, les diferents faccions que ostentaven el poder a Catalunya iniciaren un període de persecució sense precedents contra l'Església, ja que, segons les forces anarquistes, eren còmplices de la revolta que estava tenint lloc al nord de l'Àfrica. S'inicià una campanya propagandística anticlerical en què s'animava a l'assassinat dels seus ministres i la destrucció o apropiació de tots els seus béns.

“El órgano anarcosindicalista “Solidaridad obrera” (15 de agosto de 1936) definía sin equívocos sus objetivos: “La iglesia ha de desaparecer para siempre. Los templos no servirán más para favorecer alcahuetas inmundas (...) Se han terminado las pilas de agua bendita (...) No existen covachelas católicas. Las antorchas del pueblo las han pulverizado (...) Pero hay que arrancar la iglesia de cuajo. Para ello es necesario que nos apoderemos de todos sus bienes que por justicia pertenecen al pueblo. Las órdenes religiosas han de ser disueltas. Los obispos y cardenales han de ser fusilados”.

(Manent 1984: 85)

En poc més de tres mesos la major part del patrimoni eclesiàstic arreu de Catalunya i de la resta del territori estatal dominat per la República, tant el mobiliari com

l'immobiliari, va sucumbir sota les mans del moviment anarco-sindicalista, “no les queda un altar en pie; no existe un títere con cabeza de esos que se colocan en los retablos”⁸² (Castells 1975: 255). A la pèrdua del patrimoni artístic religiós cal afegir el gran nombre de morts d'entre els seus clergues i sacerdots. Les fonts diuen que, a les diòcesis catalanes, van morir mil cinc-cents quaranta-un capellans i un total de nou-cents religiosos i religioses; a la diòcesi d'Urgell representà el 19'5% del total (Manent 1984: 87).

En un informe del llavors ministre de la República, Manuel Irujo, s'apuntava que, al marge d'algunes excepcions, la major part d'imatges i objectes de culte havien estat destruïts, el culte suspès a les esglésies, els objectes de metall (calzes, campanes, canelobres, etc.) refosos i destinats a utilitats militars o industrials, i les esglésies s'havien convertit en improvisats garatges, corts d'animals o casernes militars. Els religiosos eren detinguts i/o afusellats en procediments sumaríssims. Les

Imatge núm. 5: Milicià amb una imatge religiosa mutilada. Font: *Cataluña en la Guerra Civil española*. Biblioteca de la Vanguardia. Pàg. 86-87.

residències particulars no escapaven dels escorcolls i del saqueig de tot allò que tingués alguna vinculació amb la religiositat. (Manent 1984: 88)

“Bona part de la crema d'esglésies i convents i la conseqüent pèrdua d'obres d'art, durant els dies que seguiren a la data del 19 de juliol, fou la conseqüència de llargs anys de propaganda anticlerical que venien realitzant elements oposats a participar en la vida política”. (Mayol 1971: 39-40)

Segons Álvarez Lopera, la febre iconoclasta desfermada entre les masses populars no anava dirigida contra els objectes amb valor

artístic –en favor d'aquesta tessitura aporta que cap museu es veurà afectat pels assalts–, sinó que es proposava eliminar la simbologia associada a la institució eclesiàstica, com a conseqüència de l'opressió a què presumptament havia sotmès

⁸² La cita original prové del rotatiu *Solidaridad Obrera* i correspon al dia 28 de gener de 1937.

la societat i al posicionament favorable al cop d'estat dels generals revoltats al nord de l'Àfrica.

“se trata de destruir la iglesia como institución... de matar a Dios si existiera...”⁸³ (Castells 1975: 255)

A més a més, se'ls acusava de tenir armament i municions a les esglésies des d'on, fins i tot, havien arribat a disparar als milicians favorables al govern republicà (Álvarez 1982: 55-56 i Mayol 1971: 42-43).

Davant d'aquesta situació caòtica, la Generalitat pren cartes en l'assumpte i intenta per tots els mitjans salvaguardar el patrimoni artístic. D'una banda, promulga els coneguts “decrets d'incautació”, obra del Conseller de Cultura Ventura Gassol, que tenien una doble finalitat: protegir i conservar el patrimoni de l'Església i dels particulars de les forces anarquistes, així com, recuperar els objectes de les mans d'aquells i retornar-los als amos un cop es normalitzés la situació (Mayol 1971: 39-40). Els decrets afectaven tot el territori català i confiaven als alcaldes i a les forces polítiques locals la custòdia i salvaguarda del patrimoni històric-artístic dels seus municipis (Article únic del Decret publicat el 23 de juliol de 1936 i articles 2 i 3 del Decret de 24 de juliol de 1936).

El 18 de setembre els “decrets d'incautació” ampliaven el seu abast i assimilaven els temples i santuaris d'arreu del territori català. En aquest punt, tindrà un pes específic el cos de Mossos d'Esquadra desplaçats a protegir els edificis emblemàtics de l'arquitectura catalana, entre ells la mateixa catedral de Barcelona on substitueixen a la policia (Gudiol 1987: 101), el monestir de Ripoll o el monestir de Montserrat (Mayol 1971: 21). En aquest últim, un escamot format per un sotscaporal i catorze Mossos va ser tirotejat en arribar a Monistrol de Montserrat, amb el resultat d'un d'ells ferit (González i Estrada 2003: 25-26).

Per a dur a la pràctica les disposicions del govern català, en un primer moment, s'organitzaren els Serveis de Salvament del Patrimoni, composts per voluntaris i

⁸³ La cita original prové de *La Batalla*, òrgan del P.O.U.M., corresponent al dia 19 d'agost de 1936.

amb seu a la Casa dels Canonges, si bé, també existien a nivell comarcal. Tenien com a missió la incautació de les obres de privats o de l'Església i traslladar-les a lloc segur. Els primers treballs de salvament van córrer a càrrec de Josep Folch i Torres i Pere Bosch Gimpera, directors del Museu d'Art i del Museu d'Arqueologia respectivament (Gudiol 1987: 91) i de l'arquitecte Josep Maria Gudiol. Aquest últim es desplaçà per les esglésies pirinenques, juntament amb l'antiquari Josep Bardolet, i confirmà el bon estat estructural de les grans esglésies de Taüll i Boí, de les que només trobaren a faltar el mobiliari, part del qual ja havia estat prèviament traslladat a Lleida (Gudiol 1987: 112).

L'organització del salvament prengué forma amb la creació del *Servei de Patrimoni Artístic de Catalunya* i la *Comissaria General de Museus* els quals, en coordinació amb els batlles, havien d'organitzar la recollida i lliurament de “*tots els materials i objectes d'interès pedagògic, científic, històric, arqueològic, bibliogràfic i documental que es trobin situats als edificis o locals d'institucions públiques del territori de Catalunya*”⁸⁴, evitant els saqueigs i la sortida d'obres de les poblacions sense l'autorització expressa del govern català.

El dia 1 de novembre de 1936, per exemple, la mare de Déu del Remei de Sort, és lliurada per l'Ajuntament al Servei de patrimoni de la Generalitat de Catalunya per a dipositar-la a l'aleshores anomenat Museu del Poble, a l'antic hospital de Santa Maria de Lleida. Durant els anys quaranta serà restituïda al Bisbat d'Urgell, pel *Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional*⁸⁵.

Més endavant, el 13 de maig de 1938, la Comissaria de Museus recull diverses peces procedents de la Cerdanya, entre elles: un retaule –compost de tres taules, una predel·la, un dosser i un guardapols- del segle XV procedent de Bolvir, diverses parts d'un retaule del segle XV, un frontal romànic del segle XII de Guils de Cerdanya i un frontal romànic del segle XII de Gréixer. A més a més, a la cova de

⁸⁴ Extracte de l'article Primer del Decret de data 24 de Juliol de 1936, signat per L'Honorable Conseller de Cultura Ventura Gassol.

⁸⁵ Consell Comarcal Del Pallars Sobirà, Ajuntament De Sort. *Acte de lliurament de la reproducció de la imatge de la Mare de Déu del Remei de Sort (XIII-XIV), actualment al Museu Diocesà de la Seu d'Urgell*. [Tríptic]. Sort. Consell Comarcal del Pallars Sobirà, 2003.

Sant Ignasi a Manresa van estar refugiades durant un temps altres peces procedents de la Cerdanya com una custòdia d'argent de Puigcerdà, dues dalmàtiques brodades de Llivia i alguns calzes, copons i bacines de gran valor, alguns de Puigcerdà (Mayol 1971: 111-113).

No voldríem estendre'ns en excés, donat que el tema dels estralls provocats per la Guerra Civil sobre el patrimoni artístic a Catalunya és tan bast que permetria l'elaboració de vàries tesis. Però no volem, tampoc, cloure aquest apartat sense fer referència a les obres d'obligada consulta per a aquest període: a més de les anteriorment citades de Joseph Mayol, *El salvament del patrimoni artístic català durant la guerra civil*, i a la de José Álvarez Lopera, *La política de bienes culturales del gobierno republicano durante la guerra civil española*, resulta imprescindible, pel que fa al conjunt de l'estat espanyol, recórrer a l'obra d'Àlicia Alted i Vigil: *Política del Nuevo estado sobre el patrimonio cultural y la educación durante la guerra civil española*, aquest volum posseeix una excel·lent i completa bibliografia en relació amb el patrimoni cultural durant tot el conflicte armat.

També dir que, cap a finals de la Guerra, el nou govern elaborà una sèrie de censos amb tots aquells monuments i objectes artístics que havien desaparegut o que havien patit danys en una o altra mesura. Generalment, es presenten sota un marcadament propagandístic i en ocasions mancats de rigor científic: absència d'altres fonts o d'estadístiques fiables, imprecisions sobre els danys soferts pels temples i atribucions, com a desaparegudes, de peces recollides per les *Juntas de Antigüedades del Tesoro Artístico* o d'altres organismes republicans⁸⁶ (Álvarez 1982: 53-54). Un exemple seria l'obra d'Antonio Gallego Burín: *La destrucción del Tesoro Artístico de España desde 1931 a 1937*, on se citen 731 esglésies o capelles saquejades a Àlaba, Astúries, Badajoz, Burgos, Càceres, Córdoba, Corunya, León, Màlaga, Santander, Sevilla, Teruel i Toledo, províncies controlades pel poder feixista a finals de 1937⁸⁷.

⁸⁶ Sense anar més lluny, la Mare de Déu del Remei de Sort, donada per cremada en els disturbis del 1936, en el cens de 1939 (BOBU 1939), va ser lliurada al Servei de patrimoni de la Generalitat de Catalunya l'1 de novembre de 1936, com hem vist anteriorment.

⁸⁷ Una obra més fiable és la de Chamoso Lamas, Manuel 1943. "El Servicio de Recuperación y Defensa del Patrimonio Artístico Nacional". *Boletín de la Sociedad Española de Excursiones*. Madrid. 174-212 i 258-294. [tirada apart d'aquesta publicació]

Un any després del final de les hostilitats militars, el 26 d'abril de 1940, el fiscal del Tribunal Suprem assumeix les facultats per intruir la "Causa General"⁸⁸ que tenia com a finalitat recollir els fets delictius comesos en el territori nacional durant l'anterior govern republicà: des dels assassinats comesos pel govern "roig", a la identificació dels culpables i de persones afectes o no al règim anterior; i, pel que fa al tema que ens ocupa, els actes comesos contra el patrimoni artístic (Mir i Prats 1992: 696-701). Si bé, es tracta d'una font de gran importància, cal sotmetre-la a crítica i analitzar la fiabilitat de les informacions recollides.

Amb el final de la guerra s'encetà una època marcada per les penúries econòmiques que repercutirà sobre tots els aspectes de la vida diària i com no sobre la conservació del patrimoni cultural. De nou, les dificultats econòmiques propiciaran vendes més que criticables entre els fons artístics del bisbat (Prat 2000: 24-33).

⁸⁸ Ministerio de Justicia. 1943. *Causa General. La dominación roja en España. Avance de la información instruida por el Ministerio Público*. Madrid.

4.3.4) La destrucció en números al Bisbat d'Urgell

Amb aquest panorama, cap poble pirinenc no escapà de l'acció vandàlica provocada pels disturbis a inicis del conflicte armat. Per tant, no tindria sentit aquí fer una fitxa particularitzada dels temples afectats en la revolta ni dels objectes malmesos o desapareguts -com ja hem començat a fer en el capítol anterior i com seguirem fent en capítols posteriors- ja que es tractaria d'una feina inviable.

Tanmateix, no podem obviar fer una cita, obligada d'altra part, a les obres més significatives, i als monuments afectats en una o altra mesura a la diòcesi d'Urgell, concretament aquelles que estan incloses dins de l'àmbit geogràfic del nostre treball.

Per aconseguir-ho ens hem de remetre, necessàriament, a l'obra més completa d'aquestes característiques sobre el Pirineu català. Ens estem referint al llibre de mossèn Jesus Castells *Martirologi de l'Església d'Urgell 1936-1939* i, concretament al capítol intitulat *El martiri de les coses* (pàgines 255 a 262), on l'autor recull, en un treball exemplar d'investigació, i a partir de la documentació generada principalment pel qüestionari intimat per la Santa Seu amb el fi d'aconseguir una informació elemental i fidedigna –recollida al *Boletín Oficial del Bisbat d'Urgell* BOBU any 1939, pàg. 37- elaborada a partir de la recerca sobre el terreny.

El llistat que tot seguit oferim no representa “*una llista exhaustiva dels exemplars valuosos destruïts o, almenys, perduts per sempre més.(...) Ens limitem a oferir només una panoràmica d'aquell assolament i citar alguns objectes dels més remarcables*”, especifica Castells. Optar per una altra opció, on es descriguin la totalitat d'objectes desapareguts, seria irrealitzable. Així doncs, i tornant a les paraules de Castells, el llistat següent mostra “*una visió selectiva, no exhaustiva*” de les peces destruïdes o desaparegudes⁸⁹.

⁸⁹ Val a dir que no recollim en aquest capítol ni els temples, ni les obres corresponents a Cerdanya, ja que seran citades en el capítol següent, quan ho fem parlant del cas concret de la Cerdanya.

Esglésies del bisbat d'Urgell⁹⁰

Enderrocades:

Santa Coloma de Llarvén.
Sant Pere del Pujal.
Santa Maria de Mijaran.
Sant Salvador de Balaguer.
Ermita de Santa Agna de Purroi.

Danyades greument:

Sant Pere de la Seu d'Urgell.
Santa Maria d'Adrall.
Sant salvador de Gerp.
Sant Romà d'Abella.
Sant Feliu de Sort.

Destinació profana i canvi d'usos dels temples

Presons: Església de la Pietat (vora la catedral de la Seu d'Urgell).
Sales de ball: Sant Martí de Talarn, Sant Martí de Montcortés.
Garatge: Sant Vicenç d'Esterri d'Àneu.
Estable o cort: Santa Coloma d'Arsèguel, Sant Martí d'Adraén, Santa Maria de Senterada.
Dipòsit de municions: Sant Climent de Coll de Nargó, Santa Maria de Mijaran.
Paller: Sant Julià d'Ainet de Besan.

⁹⁰ Les informacions recollides provenen de les següents publicacions: Castells Serra, J. 1975. "El martiri de les coses", dins *Martirologi de l'Església d'Urgell, 1936-1939*. La Seu d'Urgell. Bisbat d'Urgell. 225-262. DDAA 1987. "Val d'Aran – Solsonès". *Catalunya Romànica, volum XIII*. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana. DDAA 1992. "Alt Urgell – Andorra". *Catalunya Romànica, volum VI* Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana. DDAA 1993. "Pallars Jussà – Pallars Sobirà". *Catalunya Romànica, volum XV* Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana. DDAA 1995. "Cerdanya Conflent". *Catalunya Romànica, volum VII*. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana. DDAA 1996. "Alta Ribagorça". *Catalunya Romànica, volum XVI*. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana.

Talles cremades (romàniques, en la majoria de casos)

Crist de Durro.

Crist de Mur.

Crist de Llimiana.

Crist de la Congregació de la Puríssima Sang de la Catedral de la Seu d'Urgell.

Crist de Conques.

Crist de Sort.

Crist d'Areny.

Mare de Déu de Carcolze.

Mare de Déu de Boscall.

Verge d'Aristot.

Mare de Déu del Remei, d'Asnurri.

Verge del Remei, de Civís.

Mare de Déu del Roser, d'Ars.

Verge del Remei, de Vilanova de Banat.

Nostra Senyora de Remolins, de Valldarques.

Mare de Déu del Solés, de Tiurana.

Mare de Déu de la Posa, d'Isona.

Santa Maria de Mur.

Mare de Déu de Fabregada, de Sant Esteve de la Sarga.

Verge de les Neus, de Salàs.

Mare de Deu de Ribera, de la Pobla de Segur.

Verge de Gràcia, de Senterada.

Mare de Déu de la Plana, de Beranui.

Nostra Senyora del Monestir de Gerri.

Mare de Déu d'Arboló.

Santa Maria d'Àneu.

Mare de Déu del Roser, d'Alòs d'Isil.

Mare de Déu de la Concepció, de Servi.

Mare de Déu de Cap d'Aran.

Mare de Déu de Mijaran.

Nostra Senyora de Caldes de Boí.

Retaules i material litúrgic

Catedral de Santa Maria d'Urgell:

- 20 retaules
- Un sarcòfag de fusta policromada de Sant Fructuós
- El sarcòfag i les relíquies de Sant Ot.
- Diversos terns i teixits amb or.
- 60 calzes i copons.
- Una calaixera antiga.

Oliana:

- Un altar-retaule.

Castellbò:

- Creu de terme.

Tiurana:

- Creu de terme.

Isona:

- Una creu processional de plata.
- Una custòdia.
- Un encenser.

Esterri d'Àneu:

- Altar de la Misericòrdia.
- Crist del Sant Enterrament.
- Una Dolorosa.
- Imatge de Santa Llúcia.

Tredòs:

- Una creu processional de plata.

Betren:

- Un encenser de bronze.
- Un frontal d'altar.
- Una casulla.
- Una creu processional de plata.

Gausac:

-Retaule de Sant Martí.

Vilamòs:

-Retaule del Roser.

Campanes:

Són a la ratlla de dues-centes les parròquies d'on desapareixen totalment o parcial.

Orgues:

Peramola.

Oliana.

Conques.

Espot.

Arxius Parroquials:

Els arxius han desaparegut en 95 de les parròquies: entre els més importants figuren els d'Organyà, Oliana i Isona (d'aquesta última s'han recuperat 11 caixes que havien estat dipositades a la Biblioteca de Catalunya).

4.3.5) Episodis de destrucció i salvament. Un exemple: la Cerdanya.

Acabem de veure com els primers mesos de la Guerra Civil van comportar la destrucció de la major part del patrimoni històric i artístic de les comarques pirinenques. No cal dir que resultaria inviable aquí analitzar puntualment cadascuna de les comarques. És per aquesta raó que hem decidit centrar-nos en la comarca de la Cerdanya, perfecte paradigma de la virulència extraordinària amb què es manifesten els primers mesos del conflicte armat. Serà, doncs, el cas cerdà un bon fil conductor, a més a més d'un exemple perfectament extrapolable per a d'altres indrets, dels avatars soferts pel patrimoni cultural pirinenc.

Hem intentat encabir en aquest títol tots aquells episodis relatius a la destrucció del patrimoni cultural viscuts a la Cerdanya, sobretot els què fan referència als primers moments de la Guerra Civil espanyola. Per aconseguir-ho, hem hagut de recórrer al buidat de diferents publicacions: des d'obres de divulgació científica a peces literàries, passant per la narració directa dels fets de boca dels mateixos testimonis. Tampoc no ens hem limitat a citar els monuments o les peces més significatives que van resultar destruïts o danyats, cosa que també hem fet, sinó que hem volgut deixar constància d'actituds lloables de defensa del llegat cultural en els moments de màxima follia destructora.

D'entrada ja podem afirmar, sense por a equivocar-nos, que la visió de l'espoli que es desprèn dels esdeveniments s'empararà sota la forma dels danys o la destrucció, més que no pas sota altres formes delictives comuns associades a l'espoli: els robatoris o els furts que, val a dir, també es van produir. Castells, en aquesta línia, destacà que no tots els objectes van anar a la foguera, la situació representava una bona ocasió per a rapinyar objectes valuosos per part d'alguns oportunistes (Castells 1975: 259).

“¡Qué bién irá esto a tantos pobres como hay!, deia un milicià, en fer un escorcoll en una casa particular on havien estat amagats alguns objectes de l'Església”. (Castells 1975: 259-260)

Pous argumenta la tesi amb una anècdota estesa entre la població cerdana, segons la qual, el sanguinari capítost anarquista, Antonio Martín, conegut amb el sobrenom d' "El Cojo de Málaga", juntament amb els seus col·laboradors, va anar recollint peces d'orfebreria religiosa, d'or i d'argent, que lliurava a un sabater a Bourg-Madame que s'ocupava de custodiar-les; aquest, quan en va tenir un bon grapat, i abans de fer el repartiment del botí, va desaparèixer amb la totalitat de les peces (entrevista núm. 4).

Puigcerdà, com a capital cerdana i com a punt estratègic de control fronterer (Pous i Solé 1988: 98), es va convertir en el centre d'operacions dels agents del *Comité de Milicias Antifascistas*, la qual cosa li va suposar patir, també, de forma directa, tot tipus d'agressions sobre alguns dels seus habitants i sobre el seu patrimoni històric. Des del seu ascens al govern, mostrà una violència descontrolada contra les persones susceptibles de no ser afins a les seves idees. L'exemple més cru van ser els fets de "Còrrec del Gavatx" -vora la població d'Urtx- (Blanchon 1986: 132), on moriren afussellades vint-i-dues persones o, el degoteig constant d'afussellats a la collada de Toses (Blanchon 1986: 120).

El principal exemple seria, sens dubte, l'enderrocament de la llavors església parroquial de Santa Maria. Un episodi que es veié afavorit per la política de reocupació d'aturats en l'enderrocament de convents i esglésies. Això va ser la conseqüència directa de la conjunció de dos factors: d'una banda, l'aturada d'algunes activitats productives i el conseqüent augment del nombre d'aturats, i de

l'altra, la gran quantitat de diners de què disposaven els comitès arran de la recaptació de multes, contribucions extraordinàries i confiscacions (Gudiol 1987: 99).

Imatge núm. 6: tasques d'enderrocament de l'església de Santa Maria de Puigcerdà, juliol de 1936. Font: Fons fotogràfic ACCE.

De l'antiga església només es va salvar el campanar i la portalada gòtica (Gudiol 1987: 100), ja que tot el que era la dotació del temple, així com la resta d'objectes de les altres esglésies de la vila, havia estat cremat en un acte públic el dia 22 de juliol a la Plaça dels Herois. Entre totes les peces immolades en destacava una per sobre de les altres: la imatge Mare de Déu de la Sagristia (Delcor 1970: 93) de profunda veneració entre els vilatans.

“Eran las 6 de la tarde. Por la calle de Santa Maria subían hombres y mujeres en alocado tropel. Corrían con frenesí diabólico, como para no perder un ápice del espectáculo que iban a presenciar.

La tea incendiaria había puesto fuego sobre un montón de objetos caros al corazón creyente; y en trágica procesión, las imágenes bellas y veneradas desfilaban por las majestuosas naves de nuestro vetusto Templo llevadas en brazos de criminales iconoclastas que entre burlas e insultos las echaban a la hoguera sacrílega.

Y las milicianas, esas pobres mujeres, juguetes de los sindicatos y la masonería, fueron las que cometieron las más vergonzosas profanaciones. Ellas se vistieron con los ropajes sagrados, ellas escupieron al Cristo crucificado; ellas profanaron con inicua sensatez, aquella venerada imagen de Ntra Sra. de la Sacristía”. (Bosom i Solé 1998: 146)

De totes les imatges, altars i objectes litúrgics de l'església només se salvà una gran llàntia, avui reubicada a l'església parroquial de Sant Domènec, que des de 1946 fa els serveis de parroquial. Aquesta llàntia va ser regalada pel doctor Andreu amb motiu del naixement del seu fill (Bragulat 1969: 93).

Tampoc els monuments i edificis de caire civil no es van salvar de les accions vandàliques. L'escultura de Rossend Novas dedicada al General Cabrinetty, i situada a l'antiga Plaça Major (actualment, plaça Cabrinetty) va ser totalment destruïda (Bragulat 1969: 37, Bosom i Solé 1998: 60). Un any més tard, els fons de l'arxiu municipal van quedar desprotegits i a l'abast d'espoliadors, com a conseqüència de l'incendi fortuït que va patir la seu de l'Ajuntament i que el va devastar per complet (Bosom i Solé 1998: 45). Afortunadament, però, el fet que

l'arxiu es trobés a l'antiga capella de l'edifici i protegit per unes resistents voltes i parets va evitar la seva desaparició, primer a mans de les flames (Bragulat 1969: 51) i després amb l'ensorrament de les plantes superiors de l'edifici.

D'altres edificis religiosos van patir inclemències, com la capella de la Mare de Déu de Gràcia (Bosom i Solé 1998: 112); d'altres van haver d'adaptar la seva funcionalitat a les necessitats del moment, com ara l'església de Sant Domènec, convertida en presó. Aquí la fortuna va fer que s'hi descobrissin, de forma casual, unes extraordinàries pintures gòtiques. Per a preservar-les de possibles agressions, posteriorment a la seva neteja, es va construir un envà protector (Gudiol 1987: 100 i 109).

La resta de la comarca no restà, ni molt menys, al marge dels fets, i va patir igualment actes luctuosos com els ocorreguts a la capital cerdana. Afortunadament per a la investigació, encara ens ha estat possible localitzar testimonis que van viure en primera persona els fets. Serien el casos de l'església de Santa Maria d'All, de l'ermita de Quadres i de l'església de Sant Miquel d'Isovol.

A la primera de totes, Santa Maria d'All, el 19 de juliol de 1936, gent del Comitè es va personar a la població i es van reunir a cal Ferrer d'All. D'allà estant, es van dirigir a l'església i van començar a treure imatges de sants –en aquell moment hi havia un altar a cadascuna de les capelles amb la seva corresponent imatge- i a apilonar-les just davant de la porta del temple. En arribar la nit, calen foc als objectes, fins i tot al mateix confessionari, afectant l'extraordinària porta ferrada. En un primer moment, van conservar l'altar de Santa Carme –entrant a l'església a mà esquerra-, però, malauradament, al llarg de la nit també va acabar alimentant la foguera. Finalment, la foguera es va estendre per tot el recinte fins el punt d'afectar el jou que subjectava la campana i provocant-ne la caiguda. Serà durant la guerra que els veïns la podran recuperar entre la runa de l'edifici (entrevista núm. 3). A més a més, la porta de fusta va ser cremada i la ferramenta de forja va desaparèixer (Ventosa 1995:162).

A l'ermita de Quadres els fets van succeir amb certes variacions: els mateixos veïns de la casa annexa al temple, prèviament a l'arribada de la gent del Comitè, van treure a l'exterior de l'ermita i de la mateixa casa tots aquells objectes susceptibles de posseir afinitats religioses: quadres, figures, llibres, ... i ho van cremar tot per tal d'evitar les represàlies del Comitè. Entre les peces destruïdes a Quadres hi havia dues representacions de la Mare de Déu: una de romànica, en el frontal d'altar -en relleu-, i una altra exempta, de cronologia més tardana. Hi havia també un retaule a la zona del cambril de l'ermita on s'inclouïa el grup escultòric de la Mare de Déu de Quadres (Noguera 1977: 58-60). A més a més, existia una bonica calaixera antiga on es guardava roba sacra (entrevista núm. 3).

Pel que fa a Sant Miquel d'Isòvol, la crema de l'església va ser total. No es van molestar a treure'n cap objecte: els van cremar directament durant la nit (entrevista núm.3).

Fent un incís en el tema, hem de dir que va ser un fet força comú entre els habitants cerdans, impulsats pel pànic a les represàlies, la crema d'objectes propis amb una significació religiosa (entrevista núm. 4). De fet, els membres del Comitè passaven per les cases recollint els objectes o les escorcollaven directament ells mateixos (entrevista núm. 3). El fenomen era generalitzat arreu del territori català, sovintejaven les batudes i els escorcolls de patrulles incontrolades a domicilis particulars; molts col·leccionistes barcelonins van perdre els seus fons artístics per aquest procediment, fons que a posteriori eren venuts, subhastats, a mercats com el d' *Els Encants* de Barcelona (Marés 2000: 114-115).

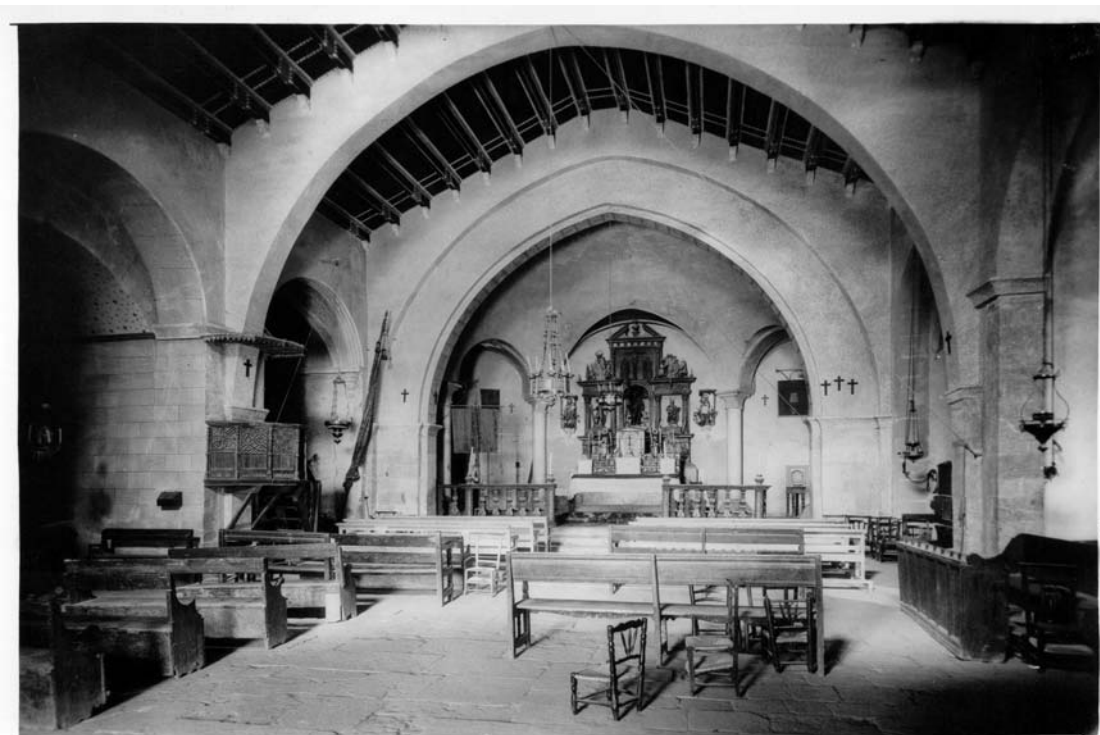
El Cas del municipi de Bellver va ser força peculiar. L'aferrissada oposició dels polítics locals a l'entrada a la població dels membres del Comitè de Puigcerdà no tenia precedents arreu de la comarca. El grup d'extremistes, comandat per en Pere Guerrero, més conegut com "l'ebenista", en no poder entrar a Bellver es va desplaçar a cremar les esglésies de la Batllia, com ara la de Santa Eugènia de Nerellà (Pous i Solé 1988: 99).

Al mateix temps, i en vistes del caire que prenién els esdeveniments en d'altres poblacions cerdanes, s'organitzà, entre diversos veïns de la població i el rector de la parròquia de Bellver, una sèrie de mesures encaminades a protegir les obres d'art, l'orfebreria i el vestuari religiós de les esglésies de Sant Jaume de Bellver i de Santa Maria de Talló (Pous i Solé 1988: 99). Per la seva part, el rector, de nacionalitat andorrana, optà per fugir.

Entre les peces salvades es trobaven la Imatge de la Mare de Déu de Talló i la de la Verge del Roser – que estava a l'església de Sant Jaume- (Pous 1982: 6). Les dues obres van ser traslladades des del temple fins a la comuna inutilitzada del jutjat, en el segon pis de l'Ajuntament, no sense un periple complicat. En acabar la guerra, van ser col·locades provisionalment a l'església de Sant Jaume, mentre es feien les obres de reforma de la malmesa església de Talló (Bellmunt, Pous i Vigo 1992: 347).

“Quan la cosa es va començar a posar peluda, el meu cunyat, l'alcalde en aquells moments, va decidir portar-la fins a l'Ajuntament dins d'un sac, amb un grup d'homes del poble, entre els quals fins i tot hi havia un comunista, -no et dic més!...-. No va ser fàcil perquè quan estaven a punt d'arribar a l'Ajuntament un del Comitè els va demanar què portaven al sac i el meu cunyat se li va encarar i li va dir que a ell no l'importava. Un cop la van tenir a l'Ajuntament, la van amagar dins de la comuna on va estar molt temps, crec que durant tota la guerra. Quan es va acabar i es va arreglar l'església, que va quedar molt malmesa, es va retornar la imatge en processó per tots els homes que l'havien salvat -excepte pel meu cunyat que no li agradaven aquestes celebracions-. Jo me'n vaig anar a Barcelona, crec que ja tenia uns vint anys, era cap als anys 50, perquè sinó m'hagués tocat d'anar. Quan feien actes d'aquests tothom havia de “fitxar”, si no anaves, ja tenies la creu!” (Entrevista núm 8).

Finalment, però, el dia 26 de juliol es produeix la inevitable entrada dels membres de la CNT-FAI. L'església de Sant Jaume va ser saquejada i molts dels tresors artístics que posseïa destruïts o cremats (Pous i Solé 1988: 99).

Imatge núm. 7: Interior de l'església de Sant Jaume de Bellver prèviament als fets de 1936.
Font: arxiu personal Joan Pous.

Imatge núm. 8: Trona gòtica de Sant Jaume de Bellver. Font: arxiu personal Joan Pous.

Entre els més rellevants hi havia una trona gòtica coetània a la fundació de l'església –que fins i tot va ser reproduïda en uns cromos de regal que sortien a les xocolatines-. També va desaparèixer tota la imageria religiosa i una part important d'orfebreria i de robes litúrgiques –peces molt valorades i les primeres que la població tendia a salvar -(Entrevista núm. 4). A tot això cal afegir un fabulós cancell de fusta treballada i la campana del temple, l'anomenada "Arençada" (Entrevista núm. 8).

Davant de l'església, a la Plaça Major, es va fer una gran foguera on es van cremar totes les talles i alguns objectes de fusta. Els testimonis

expliquen que els confessionaris eren llençats pel penya-segat al temps que alguns d'ells cridaven: "la perdició de les dones!" (entrevista núm. 4). Va córrer la mateixa sort la trona gòtica abans esmentada.

“També la van treure de l'església i se la van endur, amuntegant-la amb la resta d'objectes sota de la muralla. L'alcalde li va demanar al capellà si hi havia quelcom per salvar allà sota la muralla ja que intercediria pels objectes. El capellà li va dir: -sí, la tribuna!-. Quan l'alcalde va anar, però, ja la va trobar trinxada, a cops de picassa. Ja era massa tard!” (Entrevista núm. 8).

A Talló, llevat de la imatge de la Mare de Déu, la resta de peces van quedar desprotegides, des de l'altar barroc fins a la imatge de Sant Antoni. Allà, de forma impune, es van dedicar a arrassar amb tot el què van trobar. S'explica l'anècdota que, mitjançant un llaç, anaven arrencant els sants de les seves peanyes col·locades a una certa alçada de terra; en arribar a la de Sant Antoni, en “Penjarrobes” –el nom amb què es coneixia el membre del Comitè que tenia agafada la corda-, se la va lligar del braç que tenia estès i va tirar amb força, però no va aconseguir arrossegar tota la imatge, ja que estava molt ben assegurada al pedestal, sinó només el braç estès, el qual li va anar a colpejar fortament la cara; després d'uns segons de silenci i amb una expressió facial entre sorpresa i espantada, sortí corrent de l'interior de l'església sense assolir el seu propòsit (entrevista núm. 8).

Més al nord, a la població de Lles, la valentia d'una veïna evità la crema de la rectoria; quan els piròmans es disposaven a reduir a cendres l'edifici, una dona s'interposà i va proposar de fer servir el recinte com a magatzem o estable, idea que va ser acceptada. No van córrer la mateixa sort ni les campanes, ni la talla en fusta de la imatge de Sant Pere que es guardava a l'església, obra d'un escultor local i amb una antiguitat d'uns tres-cents anys (Bellmunt, Pous i Vigo 1992: 190-191).

La resta de Cerdanya estava patint igualment els estralls del Comitè. A l'església dels Àngels de Llivia, per exemple, la sort es va aliar amb una de les figures més emblemàtiques, el Sant Crist, que penjava de l'altar major. Un dels revoltats es va enfilear a una escala per agafar-lo, amb la sort –o desgràcia per a ell- que va relliscar i en caure es va trencar la cama (Blanchon 1987: 101) (entrevista núm. 9). Posteriorment, l'alcalde, l'Antoni Invern, va amagar la figura a casa seva i,

aprofitant la proximitat amb França, la seva dona va traslladar les relíquies de Sant Guillem fins a Estavar; si bé, no van poder fer res per la resta d'objectes, que van ser destruïts. Ens fem ressò també, de la destrucció del petit museu dels Germans de la Doctrina Cristiana, que posseïa un important fons arqueològic d'entre el qual destacava una col·lecció de monedes romanes de Llivia (Pous i Solé 1988: 99-103).

Clourem aquest llistat de fets amb els de la destrucció de la Mare de Déu de l'Ajuda de Meranges i de la seva església (Galceran i Solé 1985: 79) i la crema d'una de les imatges de més profunda estimació de la comarca, la imatge primitiva de la Verge de Bastanist (Bellmunt, Pous i Vigo 1992: 63), al santuari del mateix nom.

El llistat de fets seria interminable. Serveixi com a exemple la descripció que fan els historiadors Joan Pous i Josep Maria Solé a la seva obra "*Anarquia i república a la Cerdanya (1936-1939). 'El cojo de Málaga' i els fets de Bellver*", quan alguns capellans, en la fugida cap a Andorra, observaven des de l'alçada, la gran quantitat de columnes de fum que es veien a la plana i que corresponien, inevitablement, a cadascuna de les esglésies cerdanes (Pous i Solé 1988: 99-100).

Fins ara, no hem parlat dels subjectes implicats en aquestes destrosses. A ben segur que el grup format per aquests individus era força heterogeni. Molts dels dirigents sindicals provenien de fora de Catalunya i tenien com a principal missió crear un constant malestar social. Utilitzaven rotatius com *Solidaridad Obrera* per instigar els seus seguidors a la destrucció de tot allò relacionat amb l'Església (Mayol 1971: 40). Els activistes eren reclutats entre els obrers menys qualificats i amb més mancances culturals. L'animadversió cap als estaments eclesials i el poc interès pel llegat cultural es van convertir en motor de la destrucció.

Pel que fa a la Cerdanya, es barrejaven forans i autòctons. Tenim constància, entre d'altres, de l'incendi de l'església de Sant Pere d'Alp a mans d'una brigada de treballadors de telèfons, recolzats per gent afiliada a la C.N.T. de la mateixa població (Pous i Solé 1988: 99-102). A Bolvir, a ben segur eren foranis, ja que van ser incapaços de reconèixer un dels dos retaules de l'església que els veïns havien

girat prèviament contra la paret, mentre que van saquejar la resta de peces que tenien a la vista, fet que demostra que desconeixien de primera mà el que hi havia a l'interior de l'església (entrevista núm. 9). Per contra, en el cas d'Urtx, els espoliadors van ser alguns dels mateixos veïns de la població (entrevista núm. 9).

Per a finalitzar l'apartat, fem un esment de les peces desaparegudes més destacades, així com els danys soferts per alguns dels temples cerdans⁹¹.

Enderrocades:

Santa Maria de Puigcerdà

Sant Miquel d'Isòvol

Sant Miquel de Sampsor

Danyades greument:

Santa Coloma de Ger

Sant Esteve de Les Pereres

Sant Jaume de Rigolisa

Sant Pere d'Alp

Sant Julià Tartera

Sant Julià de Pedra

Destinació Profana i canvi d'usos dels temples

Presons: Sant Domènec de Puigcerdà.

⁹¹ Les informacions recollides provenen de les següents publicacions: Delcor, M. 1970. *Les verges romàniques de la Cerdanya i el Conflent*. Barcelona. Rafael Dalmau editor. Castells Serra, J. 1975. "El martiri de les coses". *Martirologi de l'església d'Urgell, 1936-1939*. La Seu d'Urgell. Bisbat d'Urgell. 225-262. Noguera Massa, A. 1977. "Les marededéus romàniques de les terres gironines". Barcelona. *Artestudi, art Romànic núm. 5*. 89-95 i 213. Pous Porta, J. i Solé Sabaté, J.M. 1988. *Anarquia i república a la Cerdanya (1936-1939). 'El cojo de Málaga' i els fets de Bellver*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Serra d'Or. 90-94. DDAA 1995. "Cerdanya Conflent". *Catalunya Romànica, volum VII*. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana. Blanchon, J.L. 1987. "Une expérience libertaire en Cerdagne". Toulouse: *Annales du Midi, Revue de la France Méridionale* 177: 87-124. També hem contrastat les informacions a partir de comunicacions orals diverses.

Escola: Sant Pere Olopte

Fàbrica de tubs de ciment: Santa Maria de Talló

Sabateria: Capella de Sant Roc de Bellver.

Crema d'esglésies a l'interior:

Sant Cosme i Damià de Queixans.

Sant Esteve de Les Pereres.

Santa Maria All .

Sant Pere Olopte .

Sant Julià d'Age.

Talles cremades i /o destruïdes (romàniques, en la majoria)

Nostra Senyora de la Sagristia, de Puigcerdà.

Mare de Déu de Gràcia, de Puigcerdà.

Nostra Senyora de la Pietat, de Puigcerdà.

Mare de Déu de Quadres.

Verge dels Dolors, de Guils.

Mare de Déu de l'Ajuda, de Meranges.

Nostra Senyora, de Bastanist.

Mare de Déu, de Saneja.

Mare de Déu, d'Ordèn.

Mare de Déu, de Beders.

Mare de Déu, de Coborriu.

Mare de Déu, de Pedra.

Mare de Déu, de Soriguerola.

Mare de Déu, d'Urtx.

Mare de Déu, de Bolvir.

Mare de Déu, de Ventajola.

Retaules i material litúrgic

Mare de Déu dels Àngels a Llivia:

-Arca policromada de Sant Guillem.

-Retaule amb Hèrcules i Cèsar i un banc de l'Ajuntament⁹².

Santa Maria d'All:

-Un retaule gòtic.

Ermita de Santa Bàrbara, de Das:

-Un altar romànic i pintures.

Sant Vicenç de Saneja:

-Un retaule gòtic.

Sant Martí d'Urtx:

-Una creu processional de plata.

Sant Andreu de Baltarga:

-Un retaule del segle XV.

Ermita de la Mare de Déu Quadres:

-Un retaule en relleu, probablement romànic.

Sant Martí de Villec:

-Un frontal romànic.

Arxius Parroquials:

Llívia

Puigcerdà

Alp

Bellver

Pedra

Orgues

Puigcerdà

⁹² Informació facilitada pel doctor Josep Padró.

4.3.6) Situació del patrimoni a la postguerra, alguns episodis d'espoli.

Amb el final de la guerra s'obre un període, d'uns vint anys aproximadament, caracteritzat per un buit d'informació en relació als actes comesos contra el patrimoni cultural. Aquest és, sens dubte, el primer dels problemes amb què ens trobem en l'estudi d'aquesta fase. De fet, les poques informacions de què disposem provenen de fonts judicials i qüestionen, amb la visió d'aquella època, el que es podria considerar com a patrimoni cultural, ja que aleshores es tractava d'objectes funcionals i d'ús quotidià.

És a dir, les poques denúncies que hem estat capaços de localitzar ens mostren objectes funcionals, o si més no, les accions deixen entreveure que la motivació del robatori, versemblantment, anava dirigida cap a la vàlua intrínseca dels materials amb què estaven fetes les peces i no pas al seu valor artístic o històric.

En definitiva doncs, el resultat del buidatge dels fons dels arxius judicials de Puigcerdà, Sort i La Seu d'Urgell ha donat el següent resultat:

Dels 3.062 expedients consultats corresponents als fons del jutjat d'Instrucció de Puigcerdà, des de 1943 fins a 1960, només comptabilitzen un total de dues denúncies. La primera d'elles data de l'any 1952 i l'objecte sostret és un calder de bronze (ACCE. Fons del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de Puigcerdà. Sumaris, expedient 110/1952). La segona data del 1953 i, de nou, el material sostret són dos calders de bronze. Totes dues denúncies es recullen a la comarca del Ripollès, en un indret depenent del partit judicial de Puigcerdà (ACCE. Fons del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de Puigcerdà. Sumaris, expedient 123/1953).

Pel que fa als fons del Jutjat comarcal de Sort, hem consultat un únic expedient d'aquest període. La primera i única denúncia trobada fa referència al robatori de roba litúrgica i té lloc a l'església de Gerri de la Sal, el 1951 (ACPS. Fons del Jutjat Comarcal de Sort. 1951/5). El mateix nombre de denúncies recullen els fons del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de la Seu d'Urgell. L'únic expedient judicial

consultat entre els anys 1958 i el 1960 constata el robatori d'un calder de bronze, el 1958⁹³(Jutjat de Primera Instància i Instrucció de La Seu d'Urgell. Diligències Generals, expedient número 13/1958).

D'altra banda, ens ha estat impossible trobar informació dels anys que segueixen a la finalització de la Guerra Civil mitjançant altres fonts habituals (fons d'hemeroteques, d'arxius, etc.). Tan sols en un cas tenim constància de la desaparició, durant els anys quaranta, d'una creu de l'església de la Mare de Déu de Cap d'Aran, a Tredòs, a la Val d'Aran (M.M.B. 1996: 17). Creiem que caldria atribuir aquesta mancança a la poca repercussió social que tenien aquesta mena d'actes entre una població més preocupada per la situació de precarietat econòmica.

En aquesta línia, volem remarcar que una gran quantitat d'expedients judicials instruïts per robatoris, furtos o apropiacions indegudes –tipus bàsics delictius més comuns dins del món del patrimoni- fan referència a diners en metàl·lic, a objectes de primera necessitat (roba, coberteries, llenya, etc.), a objectes de luxe (joies), a bestiar o, fins i tot, a productes alimentaris (sacs de blat, mongetes, etc.)

També, a partir del que es desprèn de la legislació penal de l'època en el camp del patrimoni, es pot atribuir aquesta manca d'informació a la poca empara dispensada en l'àmbit judicial penal (Quintano 1966: 1054). A més de tot això, la situació de pobresa general en la què es trobava immersa la societat espanyola no afavoria l'existència de mercats interns relacionats amb les antiguitats, un fet que podria motivar, en certa manera, determinades activitats il·legals.

⁹³ La diferència tan considerable que existeix a l'hora de la consulta dels expedients rau, principalment, en la facilitat que proporcionen uns llibres de registre adients i complets. Mentre que el fons judicial de l'Arxiu de Puigcerdà, corresponent al Jutjat d'Instrucció de Puigcerdà, només contempla el tipus delictiu bàsic (robatori, furt, apropiació indeguda, danys, etc.) i per tant cal recórrer a l'expedient complet per veure de quin objecte es tracta, al fons judicial de l'Arxiu de Sort, corresponent al Jutjat Comarcal de Sort, i al fons del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de la Seu d'Urgell per contra, els llibres de registre contempnen la referència explícita als objectes i per tant facilita enormement la consulta, ja que aquesta es dirigeix cap a un expedient concret, sense necessitat de comprovar la resta, que en la major part d'ocasions no interessen per a l'estudi.

Tot seguit fem esment dels dos casos localitzats. Val a dir que, tot i haver citat dos fets corresponents al Jutjat de Primera Instància i Instrucció de Puigcerdà, no els incloem aquí ja que corresponen a la comarca del Ripollès.

ALT URGELL

1) Lloc: Església parroquial d'Altés (Alt Urgell)

Data fets/denúncia: 19-20 de juny de 1951

Tipus: recinte religiós

Objectes sostrets: 1 Calze de metall platejat de poc valor, 1 copó, 1 encenser amb la seva naveta, 1 hisop amb la seva caldereta de coure per a l'aigua beneïda i un calaix de metall.

Descripció dels fets: uns desconeguts entren a l'església d'Altés la nit del 19 al 20 de juny forçant la porta d'entrada a l'església. Practiquen un forat a la fusta, vora el pany, i hi introdueixen la mà per tal d'obrir el pany des de dins. Un cop accedeixen a l'interior de l'església, sostreuen els objectes abans esmentats, tots ells de poc valor econòmic. Afortunadament, les imatges i els objectes de més valor es guardaven a l'Arxiu del rector i es van poder salvar de l'acció dels lladres. Es denuncien els fets davant de la Guardia Civil.

Referència/Bibliografia: ADU, expedients governatius. "Robo en la iglesia parroquial de Altés". Caixa 94, expedient 26. Any 1951.

2) Lloc: Domicili particular (Seu d'Urgell, Alt Urgell)

Data fets/denúncia: 1958

Tipus: domicili.

Objectes sostrets: calders de bronze.

Descripció dels fets: no disposem de més dades. L'expedient no va poder ser localitzat a l'arxiu judicial.

Referència/Bibliografia: Arxiu del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de la Seu d'Urgell. Llibre de registre General N° 13/1958.

PALLARS SOBIRÀ

1) Lloc: Església de Gerri de la Sal (Gerri de la Sal, Pallars Sobirà)

Data fets/denúncia: 1951

Tipus: recinte religiós.

Objectes sostrets: roba litúrgica.

Descripció dels fets: un dels capellans troba a faltar una sèrie de peces de roba de la sagristia. És l'únic cas en què hem documentat aquest tipus de sostraccions. Aquest fet aïllat, però, resulta força estrany donat que algun comunicant ens havia informat que les robes litúrgiques eren peces de les més cobejades, ja fos per la riquesa dels materials amb què havien estat confeccionades o pel valor simbòlic que se'ls atribuïa (entrevista núm. 4).

Referència/Bibliografia: ACPS. Fons del Jutjat Comarcal de Sort. 1951/5.

VAL D'ARAN

1) Lloc: Església de la Mare de Déu de Cap d'Aran (Tredòs, Val d'Aran)

Data fets/denúncia: dècada dels anys quaranta.

Tipus: recinte religiós,

Objectes sostrets: creu.

Descripció dels fets: no disposem de més dades, tan sols de la referència de la desaparició.

Referència/Bibliografia: M.M.B. 1996. "Tredòs abre la iglesia románica cerrada desde hace 21 años". *Segre*, 28 de setembre de 1996: 17. [Exemplar fotocopiats]

4.3.7) Conclusions del període

Acabem de fer un repàs a les greus conseqüències que va suposar la Guerra Civil sobre els elements històric-artístics, en especial sobre aquells que posseïen algun tipus de simbolisme religiós, i ho hem fet citant com exemple el cas cerdà. Algunes fonts consultades quantifiquen en un 80% del total les pèrdues sofertes pel patrimoni religiós del bisbat d'Urgell (entrevista núm. 11).

Pel que fa als inicis de l'aixecament militar, tot sembla indicar que l'element sorpresa del cop d'estat va actuar en contra del patrimoni. La immediatesa amb què els grups d'incontrolats es van fer amos de la situació arreu del territori català, va impedir improvisar qualsevol tipus de mesura urgent i de desplegament immediat per a la protecció del patrimoni històric de naturalesa religiosa. A comarques, en un primer moment, moltes de les accions encaminades a la salvaguarda del patrimoni van ser de tipus particular.

La ignorància i la poca estima pel passat cultural es van convertir en uns bons aliats de la destrucció. A més a més, la crueltat amb què es manifestaven els membres del Comitè davant de qualsevol acte contrari al seus interessos, va afavorir l'impediment de qualsevol intent de protegir el patrimoni per particulars. No obstant això, i malgrat el clima de terror sembrat pels agents de la CNT-FAI, els episodis de salvament no van ser tan infreqüents i molts veïns es van jugar la pròpia vida per tal salvar determinades obres.

Hem vist casos extraordinaris de salvament, com els de Llivia, Montellà o Bolvir, a Cerdanya on, fins i tot, es va protegir la predel·la d'un retaule, retornada sota secret de confessió el 10 de juliol de 1998 (Castells 1998: 15; Ribó 1998a: 3; Ribó 1998b: 10; Santesmasses 1998: 10 i Ribó 1998c: 15). També tenim constància d'aquest mateix tipus de fets a Areny de Noguera (Cagigós 2001: 2-3) i a Mur (Castells 2004: 11), a Isona, al Pallars Jussà, on un veí amagà una talla després de simular la seva crema (Bonillo 2004: 55). A Gavarra, a l'Alt Urgell, retiraren algunes obres en l'impàs de temps entre el buidat de l'església i la crema que es produï durant la nit (Entrevista núm. 18).

Amb tota certesa podríem citar molts més exemples de fidels que amagaren peces a casa per evitar la seva destrucció (Armengol 1993: núm de planes no visible), per exemple el cas del Crist de València d'Àneu (Alt Àneu) conservat al Museu Frederic Marés (Camps 1993:131-132). Moltes obres van ser salvades en resposta al seu valor sentimental, en detriment, fins i tot, d'altres amb un major valor econòmic (Delcor 1970: 19-22).

Un altre fet que jugà a favor del salvament del patrimoni mobiliari -és cert que només en contades ocasions- va ser el desconeixement de primera mà dels objectes que es trobaven a les esglésies. Els membres forans del Comitè van passar per alt peces o no les van saber localitzar en trobar-se aquestes fora de la vista; escorcolls rudimentaris de les estances, o estratègies tan senzilles com girar retaules, o tapar-los amb l'acumulació dels bancs de l'església, van permetre conservar algunes obres; és el cas de Santa Cecília de Bolvir (Entrevista núm. 9), o el retaule renaixentista dedicat a Sant Bonifaç de l'església Valldeflors de Tremp, respectivament (entrevista núm. 7).

No hi ha dubte que la destrucció va ser molt intensa. No obstant això, i tal com veurem en el període següent (1961-1985) alguns informadors d'aquesta tesi en qüestionen els números (entrevista núm. 12), en funció de la gran quantitat d'obres que encara restaven en algunes sagristies -sobretot del nord-oest peninsular- durant els anys setanta.

En base a això, per tant, estem obligats a deixar oberta una sèrie d'interrogants als què no podem donar resposta: veritablement, totes les peces que es creuen destruïdes van córrer aquella sort?. Hem vist com alguns fidels van actuar en defensa de determinades obres a risc de la seva pròpia vida; va ser un fet més estès del que pugui semblar?. La restitució recent, i sota secret de confessió, de peces presumptament destruïdes, respon a actes de salvament dels responsables dels actes vandàlics o dels mateixos fidels?. Tenim constància d'obres en mans de particulars (López 1993: 116, Domènec 1993: 406, González 1993; 431, Bastardes 1987: 419-420, Sáez *et alii* 2001: 3 i Sáez 2004b: 4); són producte d'aquell

salvament, o responen a actituds profilàctiques de moments posteriors, sobre tot dels anys setanta?.

Per a la situació de postguerra, d'entrada hem de dir que no posseïm gaire informació. A nivell de fons judicials, no palesem la presència de robatoris d'obres d'art, com a mínim al fons de Puigcerdà, fons arxivístic que abasta un segment cronològic més ampli per aquest període. En la major part de casos, les denúncies giren entorn d'objectes de primera necessitat: roba, estris de cuina plenament funcionals, diners, i, fins i tot, productes alimentaris.

Els primers atestats amb una clara relació amb el patrimoni històric no apareixen fins a principis dels anys setanta, concretament i sempre parlant des de l'àmbit judicial, al 1971 pel Jutjat Comarcal de Sort i el de Primera Instància i Instrucció de La Seu d'Urgell, i a l'any 1972 pel que fa al partit judicial de Puigcerdà.

Davant de la situació *ad silentio* que es desprèn de les fonts principals d'investigació podem optar per una doble interpretació:

Creure que, efectivament, no es van produir actes delictius en relació amb el patrimoni històric-artístic; una tessitura que es pot recolzar per la baixa demanda de peces artístiques que activés, de forma indirecta, els canals il·legals d'aprovisionament.

Una segona interpretació, que vindria donada per la infravaloració social de les obres artístiques, arqueològiques, etnològiques, etc. a la què caldria afegir un distanciament entre la justícia i la ciutadania i que obviaria denunciar actes comesos d'aquesta naturalesa.

Per últim, constatem un fenomen que començarà a ser freqüent al Pirineu, com a mínim que en tinguem constància escrita, a partir d'aleshores: l'aparició de grups ètnics de tradició itinerant que aprofitaven els descuïts o la poca protecció dels habitatges o locals per a sostreure objectes amb un cert interès històric o etnològic.

Primer van ser estris metàl·lics del parament de la llar, concretament els calders de bronze, que posteriorment venien a drapaires⁹⁴.

Versemblantment, i en funció dels objectes sostrets –fabricats amb metalls nobles, plata, bronze, etc.- aquests mateixos grups podrien ser els responsables d'algunes sostraccions de les mateixes característiques, com el que tenim documentat a l'església d'Altés, al juny de 1951, o el que es produí a principis dels anys cinquanta a l'església de Santa Maria de l'Aguda (Noguera), d'on van robar tota una importantíssima col·lecció d'objectes litúrgics en plata, que posteriorment van aixafar per tal de facilitar-ne el transport i vendre'ls a pes de metall. Molt probablement, les peces devien d'estar destinades a la refosa i elaboració de noves. La sort va fer que fossin localitzades i de nou dipositades al Bisbat on, donat l'estat en què van quedar, es desestimà la seva restauració (entrevista núm 11).

Més endavant, aquests grups els trobarem ja amb una estructura organitzada que els permetrà ampliar el ventall d'objectes a sostreure i la seva integració en els canals de comercialització dels productes.

⁹⁴ ACCE. Fons del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de Puigcerdà. Sumaris, expedient 110/1952 i ACCE. Fons del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de Puigcerdà. Sumaris, expedient 123/1953.

4.4) Crisi i despoblament de la muntanya. A la recerca d'un patrimoni novament oblidat (1961-1984).

4.4.1) Situació socio-econòmica de l'Alt Pirineu català, 1961-1984

Podem començar a parlar d'un veritable èxode rural a cavall entre els anys cinquanta i seixanta (Majoral 1979: 21). Comarques com l'Alta Ribagorça, un cop finides les obres hidroelèctriques, redueixen en un 41% la seva població, també les comarques del Pallars Jussà i Pallars Sobirà, aquesta última, arriba a patir la desertització de la comarca (Sabartés 1998: 103-115).

La Cerdanya i la Val d'Aran segueixen una dinàmica una mica diferent: la primera manté els índexs poblacionals molt estables, mentre que la segona pateix una davallada de més d'un 20% durant els anys seixanta però que gairebé recupera durant el decenni posterior, com a conseqüència de les activitats turístiques i la construcció d'infraestructures hidroelèctriques (Sabartés 1998: 123-135).

No obstant això, el fenomen que caracteritza aquest període arreu de L'Alt Pirineu és el procés de concentració de la població en els nuclis principals de les comarques, deixant-ne la resta despoblats. Entre els anys cinquanta i setanta es va produir un abandonament massiu de cases i, fins i tot, de pobles sencers. Les causes d'aquest abandonament estarien relacionades amb la dificultat de la mecanització del camp donada la seva inaccessibilitat (Soriano 1993: 103-120).

4.4.2) Marc legal

Amb l'arribada dels anys seixanta es produeix una major sensibilitat envers el patrimoni cultural que quedarà reflectida en la normativa penal. Concretament, mitjançant el "Decreto de 28 de marzo de 1963" es practica la revisió del Codi Penal de 1944. En aquesta revisió s'ampliava l'aplicació dels danys -des de 1848 es limitava a Arxius i registres- als museus, biblioteques, gabinets científics o institucions anàlogues, així com als elements del "Patrimonio Histórico-artístico Nacional" (art. 558.5). També, s'afegia a les penes d'arrest una pena pecuniària que oscil·lava entre les mil i les deu mil pessetes, en aquells casos de destrucció i deteriorament de pintures, estàtues o d'altres "monumentos públicos, de utilidad o decoración". Igualment contemplava, en l'apartat dels delictes contra la propietat, un agreujant en els casos en què els objectes del delicte fossin de rellevant interès històric, artístic o natural (Guisasola 2001: 54).

Un cop finalitzada la dictadura i amb la promulgació de la Constitució Espanyola de 1978 s'obrirà un procés d'una major i més eficaç aplicació de les normes que es traduirà en una major sensibilitat en favor dels béns culturals. Així mateix, el 1979, es desenvolupa l'Estatut d'Autonomia de Catalunya on s'atribuïen competències exclusives en matèria de cultura (art. 9.4) i de Patrimoni Històric, artístic, monumental, arquitectònic, arqueològic i científic (art. 9.5) al Govern de la Generalitat.

De fet, la Constitució Espanyola ja determinava de bon començament aspectes com la definició de competències entre els poders estatals i les diverses autonomies, la descentralització de la capacitat legislativa sobre patrimoni, que ara requeia en les diverses comunitats. L'Estat però, es reservava la competència exclusiva dels casos d'espoli i exportació. En aquest cas es promulga la Ley 7/1982, de 13 de juliol, sobre contraband que regulava els temes d'exportació, autoritzacions, sancions, etc. Per últim, la Constitució Espanyola, també entre d'altres, atorgava als poders municipals la gestió, protecció i conservació del seu patrimoni (Guisasola 2001: 57-59).

El 25 de juny de 1983 es promulgà la “Reforma urgente y parcial del Código Penal”. En aquesta reforma, el Patrimoni històric, artístic o cultural no rep una protecció diferenciada sinó que, simplement, aplica un subtipus agreujat als tipus bàsics de furt (art. 516.2) i robatori amb força a les coses (art. 506.7) sempre i quan es tractessin d'objectes de valor històric, cultural o artístic; en aquest punt serà la normativa administrativa l'encarregada de definir els valors històrics, artístics i culturals (Guisasola 2001: 61-62).

No obstant això, el subtipus agreujat no s'aplicava ni a les estafes ni a les apropiacions indegudes, tot i que aquestes són formes típiques que afecten al patrimoni històric. A més a més, es promulgà la “Ley 7/1982, de 13 de julio, modificatoria de la legislación en materia de contrabando”, que castigava l'exportació sense autorització d'obres o objectes de valor artístic o històric sempre i quan el seu valor superés el milió de pessetes (Guisasola 2001: 62).

Al llarg dels anys, i fins a la implantació del Codi penal actual vigent des de 1995, s'adoptà una sèrie de modificacions legals i puntuals entre les què destacaren: la inclusió, dins dels delictes contra l'ordre socio-econòmic, la sostracció de cosa pròpia a la seva utilitat cultural o social, els danys per imprudència en arxius, biblioteques, museus, registres o institucions anàlogues, sempre i quan superin les antigues 50.000 pessetes –actualment la quantia es fixa en 400'05 euros- i finalment, l'aplicació de l'agreujant a les formes típiques de malversació, estafa i apropiació indeguda (Guisasola 2001: 63).

4.4.3) Consideracions sobre la situació del patrimoni cultural

Posteriorment a la destrucció provocada pels anys de Guerra Civil que, com hem vist en el capítol anterior, va suposar la pèrdua de les 4/5 enes parts del patrimoni artístic del bisbat d'Urgell, les esglésies es van veure desproveïdes de la majoria de les imatges, retaules, etc. que havien ocupat aquests espais culturals durant segles (Entrevista núm. 11).

Entre el final de la guerra i els inicis de la dècada dels seixanta, s'obre un període marcat per una efervescència religiosa que afectarà, entre d'altres, la imageria i els símbols cristians. Amb moltes donacions particulars, les esglésies reocupen els llocs que havien deixat buits les imatges destruïdes pel terrabastall anarquista, mitjançant sobretot, figures fabricades en sèrie en tallers especialitzats, com els d'Olot o d'altres. En ocasions, fins i tot els particulars col·laboraren en la restauració dels temples o en la reconstrucció d'altars (entrevista núm. 4). Amb aquest procedir moltes esglésies intentaven recuperar, en certa manera, una fesomia interna, si més no a nivell d'imatges, similar a aquella que havien tingut abans dels fets del 1936.

Dit això, volem remarcar un fet que es produí entre el 1962 i el 1965 i que afectà profundament la disposició interna de les esglésies i, per extensió, les representacions sagrades: el Concili Vaticà II.

El Concili Vaticà II va tenir la missió de purificar la litúrgia, diferenciant-la del que era pròpiament la devoció popular. En definitiva, pretenia ordenar, simplificar i dignificar l'espai de culte (Entrevista núm. 11). Per tal d'aconseguir-ho, va procedir a retirar dels altars aquelles peces que no eren objecte de culte o que ocupaven espais en altars secundaris, a netejar d'imatges les esglésies (Buesa 2003b: 16), moltes de les quals provenien de donacions particulars. Aquest fet provocà un cert malestar entre alguns benefactors de la parròquia a zones de l'Alt Pirineu (Entrevista núm. 11 i entrevista núm. 4).

Molts capellans van optar per retornar als seus donants les peces ofertes anteriorment a la parròquia i d'aquesta manera apaivagar el descontentament d'alguns pobles; seria el cas de Bellver de Cerdanya -on es van donar escenes força simpàtiques protagonitzades pels veïns traslladant imatges de sants sota el braç- (Entrevista núm. 4). En d'altres, però, les peces s'acumulaven a les rectories on algunes acabaven trencant-se o fent-se malbé amb el pas del temps.

En el seu article 126, el Concili determinà qui havia de ser el responsable de la selecció de les peces a retirar, així com l'encarregat de custodiar-les i de prendre les mesures bàsiques de conservació (DDAA 1967: 225-229).

Article 126.- Per a jutjar les obres d'art, els Ordinaris dels llocs han d'escoltar la comissió Diocesana d'art sagrat i, quan convingui, altres homes molt experts, com també les comissions de què es parla als articles 44, 45, 46.

Els ordinaris han de vetllar sàviament que el mobiliari sagrat o les obres de preu, com a ornaments que són, de les coses de Déu, no siguin alienats i fets malbé.

Al bisbat d'Urgell, com a mínim, totes les fonts consultades coincideixen en atribuir una baixa qualitat de les obres retirades, moltes de les quals corresponien a ornamentacions, bàsicament d'altars, d'època de postguerra i a imageria industrial del mateix moment. No obstant això, el desconeixement del valor artístic de la peça i la manca d'espai en rectories o sagristies havia impulsat a més d'un sacerdot a desfer-se d'alguna peça que no procedia.

"Recordo el cas d'un amic meu: li vaig demanar per una, de cert valor artístic, que ja no era en el lloc que havia ocupat els darrers anys, i em va contestar que l'havia donada a una gent que passava pel lloc ja que no sabia què fer amb ella i com tampoc és que fos cap meravella(...). Jo, és l'únic cas que conec, no se'n devien de donar gaires!.

En conclusió, moltes són retornades a les persones que les van donar i altres van a parar a les sagristies, on algunes es trenquen, etc. Eren, en definitiva, peces de poc valor, molts sants d'Olot, que ja estan bé, però poca cosa". (Entrevista núm. 11)

Per contra, l'aplicació dels preceptes del Concili Vaticà II en d'altres Bisbats peninsulars, com per exemple el de Saragossa, va suposar, de forma indirecta, la pèrdua d'una part important del seu patrimoni cultural. Tenim constància que la retirada i estocatge de peces a les rectories incloïa importants obres artístiques de reconegut prestigi, un fet que constatem amb la descripció que en fan, a finals dels anys seixanta i principis dels setanta, alguns personatges vinculats, d'una manera o altra, al món de l'art: col·leccionistes (Borràs 1985b: 76), marxants d'art i, fins i tot, algun lladre (entrevista núm. 12).

Poc després del Concili Vaticà II, dos fets expliquen la desaparició de moltes obres en aquells bisbats:

La necessitat de vendre obres per atendre les necessitats econòmiques dels bisbats, algunes de les quals eren el manteniment, conservació i restauració d'altres obres artístiques i monuments.

L'acumulació d'objectes i obres d'art a esglésies i a rectories sense cap tipus de mesura de seguretat i que, malgrat tot, els fidels van impedir que fossin traslladades a centres adients, com podien ser els mateixos museus diocesans. L'oposició veïnal a la retirada d'obres provocà, indirectament, un considerable nombre de robatoris durant la dècada dels setanta i la dels vuitanta, ja que algunes restaren sense unes mínimes condicions de seguretat (Buesa 2003b: 12-13).

Acabem d'apuntar alguns dels problemes que envoltaven la conservació del patrimoni, essencialment religiós, durant aquest període en d'altres zones del nord peninsulars. Per explicar la situació a la zona pirinenca, ja les podem fer nostres, només ens caldrà introduir certes matisacions.

Pel que fa a la primera de les circumstàncies, un dels casos que va aixecar una forta polseguera va ser la venda de la portalada gòtica de l'ermita de Quadres a All (Cerdanya). S'hi van oposar algunes forces polítiques, entitats culturals i va haver-hi una forta pressió popular. Tot plegat, però, no va ser suficient perquè s'imposés la

voluntat de l'església i finalment es va efectuar la transacció (entrevista núm. 4). Un altre exemple el constitueixen les pintures murals de Sant Iscle i Santa Victòria de Surp (Pallars Sobirà), extretes l'any 1962 i venudes als Estats Units, concretament a Toledo (Ohio), si bé, també es conserven fragments al Museu Diocesà de La Seu d'Urgell i al Museu Nacional d'Art de Catalunya (Casanova 2000: núm de plana no visible).

Ja hem dit que, al Bisbat d'Urgell, les peces que es retiraren dels altars, solien ser d'una qualitat mediocre. Sota cap concepte, no havien d'abandonar la seva ubicació al temple ni a l'exposició al culte, les talles romàniques, gòtiques o barroques que se salvaren dels estralls de la Guerra Civil, i això suposava un greu problema immediat de seguretat⁹⁵. A partir d'aleshores va planar sobre elles el perill de robatori que les amenaçarà fins a l'actualitat.

Els esforços per traslladar puntualment al Museu Diocesà peces amb un major interès històric i amb un potencial risc de robatori, no sempre van assolir aquest objectiu i van topiar, de forma més o menys habitual, com hem vist també en els períodes anteriors, amb l'oposició veïnal⁹⁶ (Bautista 1982: 18). Des de les publicacions episcopals i, fins i tot, des de la premsa comarcal (Redacció 1980b: 10) s'incitava a potenciar el Museu Diocesà com a eina aglutinadora i protectora de l'art del Bisbat, i a qüestionar actituds poc responsables a l'hora de mantenir els objectes *in situ* (Extracte del catàleg General del Museu Diocesà de la Seu d'Urgell: 1977: 5-7, Mirabet 1980a: 13, Mirabet 1980b: 18-19 i Mayoral 2001: 6-7). Al mateix temps es potenciava l'augment de mesures de seguretat electròniques als temples pirinencs (Cabasés 1983: 3).

⁹⁵ En aquest punt, ens volíem posicionar i apostar per la importància, davant de tot, de poder conservar les obres artístiques, si bé, la solució òptima, es poder-ho fer al lloc pel qual van ser concebudes.

⁹⁶ A l'església parroquial de Perves, a finals dels anys seixanta, un veí va creuar el seu tractor davant de la comitiva procedent del Museu Diocesà de Lleida que pretenia retirar el Crist Majestat romànic, que feia alguns anys estava a la rectoria. L'únic que va aconseguir amb la seva acció va ser l'haver de donar explicacions a les dependències del Govern Civil de Lleida. Actualment, la peça forma part del fons del museu lleidatà. (Informació facilitada per Robert Badia, veí de Figuera de Perves)

L'oposició als trasllats i la deficiència en les mesures de seguretat dels temples es traduirà en un increment dels robatoris i en la desaparició definitiva d'obres cabdals de la cultura pirinenca.

Un exemple palpable es va viure a l'església de Jou (Pallars Sobirà), el 1973; la Comissió de Patrimoni del Bisbat va informar al rector que una de les peces exemptes de la part alta del retaule no es trobava en les condicions adients de seguretat. Una setmana després, i mentre es discutia la conveniència o no del trasllat, va ser sostreta i mai més no se n'ha tornat a tenir notícia (Entrevista núm. 11).

D'altra banda, un fet que contribuï enormement a alimentar les estadístiques de robatoris durant les dècades dels seixanta i setanta i els primers anys dels vuitanta, va ser l'estat d'aïllament geogràfic d'alguns temples i la reducció extrema de la seva activitat litúrgica amb misses quinzenals o mensuals (Tarragó 1982: 8). A més a més, solien estar situats en poblacions cada vegada més envellides i minvades d'efectius que feien impossible tenir cura i vetllar per les coses de la parròquia.

En ocasions, els pobles eren abandonats per complet i tant les cases com les esglésies restaven a disposició d'espoliadors (Campillo i Villaró 1988: 61-64). En aquesta línia, hem pogut testificar, judicialment almenys, el robatori de la campana del poble de Biscarbò (Alt Urgell), tot just quan el seu últim habitant acabava de traslladar la seva residència a una altra localitat. (Arxiu del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de La Seu d'Urgell. Sumaris Llibre de Registre General, expedient número 118/75. Arxiu del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de La Seu d'Urgell. Llibre de Diligències Prèvies, expedient número 96/75).

En un altre ordre de coses, les dècades dels seixanta i setanta vindran marcades per un creixement econòmic arreu de l'estat espanyol: millora del sector primari, desenvolupament de les activitats turístiques, potenciació del sector terciari i augment de les activitats comercials (Soriano 1993: 105). Dins d'aquestes últimes es desenvolupà i socialitzà el mercat de les obres d'art i antiguitats, fins llavors patrimoni exclusiu de les classes més benestants: burgesia i aristocràcia (Lluent

2002: 46-47). Una estampa que il·lustra el que acabem de dir, la trobem al mercat setmanal de Puigcerdà de finals dels anys setanta:

“Aquí se ofrecen cueros, ropas, calzados, hierros, capiteles románicos y toda la gama de la artesanía folklórica, en cuatro idiomas” (Serrano 1980: 181).

Així doncs, aquest serà un altre factor d'influència en la situació del moment. L'augment de la demanda va comportar l'aparició d'especuladors, que obtenien ràpids beneficis, i de lladres, associats amb ells, que podien aconseguir grans botins sense gaire esforç ni complicació (Lluent 2002: 46-47), tal com es dedueix de les condicions en què es trobava el patrimoni i de les què venim fent esment.

Comencen a aparèixer petits grups especialitzats en el robatori de masies que es desplacen pel territori català a la captura de tot tipus d'antiguitats i d'instruments relacionats amb el parament de la llar de pagès. A la premsa comarcal, sobretot, cada vegada era més freqüent trobar notícies d'aquests robatoris (Redacció 1980: 8; Redacció 1980a: 1; Redacció 1980b: 10; Cirbián 1984: Núm de plana no visible i Redacció 1984b: Núm de plana no visible).

Les millores econòmiques també van activar, entre d'altres, el desenvolupament de les segones residències a les comarques de muntanya (Soriano 1993: 105) que, com veurem, tindran una repercussió negativa a nivell de patrimoni arqueològic, sobretot i que en tinguem constància, a la Cerdanya.

Des de mitjans dels seixanta i fins a l'actualitat, el patrimoni arqueològic de la comarca ha patit constants agressions, com a conseqüència d'una activitat edilícia frenètica i amb uns ajuntaments incapaços i poc interessats en integrar desenvolupament comarcal i protecció del patrimoni. Aquesta situació es convertirà en una constant durant els últims quaranta anys. La monotonia i la gravetat de la situació només es veuran alterades per la promulgació d'una legislació, a partir de mitjans dels vuitanta, amb bona voluntat però sense els mecanismes de control necessaris per a la seva aplicació.

La suma de tots els factors conduirà el patrimoni arqueològic cerdà, i per extensió els avenços científics en la matèria, a trobar-se submergit en un mar d'incògnites i hipotecat a intervencions molt puntuals i, indefectiblement, ocasionades arrel d'actuacions urbanístiques (Martín 1981: 49-50; Padró 1982: 225-234; Padró 1983: 51-52; Padró et alii 1989: 133-161; Mercadal i Aliaga 1991: 61-63; Campillo i Borràs 1996: 99-103 i Padró i Campillo 1998: 305-307).

Per finalitzar, i a tall d'exemple, observem com al sud de l'estat francès, just a l'altra banda de la línia fronterera, la situació viscuda era força similar a la que es donava a l'estat espanyol. A les esglésies de la Cerdanya d'administració francesa no s'havien produït episodis de robatori abans dels anys setanta; no gensmenys cap església no es tancava amb clau durant la nit, tot i guardar-s'hi obres de gran valor. No obstant això, la problemàtica ja s'havia fet palesa anys abans en d'altres comarques del sud francès. A mitjans dels anys seixanta la policia va detenir un fotògraf que havia sostret més de 1.250 peces entre escultures, pintures i objectes litúrgics de diferents esglésies d'aquella zona (Marés 2000: 335-336).

La situació es capgirà a mitjans dels anys setanta. Concretament, el 1976 roben el Crist romànic de l'església de Sant Martí d'Ix, a la Guingueta (Delcor 1995b: 157), que afortunadament va ser localitzat un temps més tard en mans d'un antiquari de Munic (Entrevista núm. 9), el Crist romànic de l'església d'Angostrina

Imatge núm. 9: Una de les últimes imatges prèvies a la desaparició de la Mare de Déu d'Angostrina. Font: arxiu personal Josep Padró

Imatge núm. 10: Una de les darreres imatges que es conserven del Crist d'Angostrina, abans del robatori. Font: arxiu personal Josep Padró.

i una Mare de Déu, igualment romànica, procedent de l'església de Sant Martí d'Envalls (Delcor 1995a: 82 i 84-85).

D'altres sostraccions en aquestes dates són les talles de les imatges romàniques de Santa Maria de Prats de Balaguer, al Conflent (Delcor 1995d: 436) o, ja més recentment, la de la imatge romànica de la Mare de Déu de Targasona, sostreta cap als volts de l'any vuitanta (Delcor 1995c: 227-228).

4.4.4) Els personatges

En aquest context, coexistien i s'interrelacionaven persones i grups de diferent naturalesa; des d'unitats familiars d'ètnies d'origen itinerant que, sota l'aparença de la venda ambulat, amagaven activitats delictives associades al furt o al robatori d'antiguitats i a la seva posterior comercialització (Cirbián 1984: Núm de plana no visible i Redacció 1984b: Núm de plana no visible), a incipients grupuscles amb un mínim d'organització (Redacció 1980: 8), passant per particulars que aprofitaven el descuit i el desemparament dels recintes –de culte o civils- per a furta objectes d'art i antiguitats (entrevista núm. 7).

En definitiva, les esglésies pirinenques i els, cada vegada més solitaris, pobles pirinencs seran les víctimes dels lladres professionals i dels aficionats (Casals 1983: Número de planes no visible).

Per primera vegada, destacava l'aparició, per sobre de tot, del lladre professional, representat en la figura de l'Erik Van de Berghe, més conegut com a "Erik el Belga". Aquest personatge es convertirà en el màxim exponent i cap visible del comerç de l'art per vies legals i no legals durant aquest període a l'estat espanyol. Es calcula que des de mitjans dels anys setanta i fins el 28 de gener de 1982, moment en què es produeix la seva detenció a Castelldefels, va cometre un total de seixanta espolis (Martín de Pozuelo i Tarín 2001: 9).

Començà a treballar com a antiquari a Bèlgica a finals dels anys seixanta. Va fer-ho per tota Europa i, finalment, es desplaçà al sud de França a la recerca d'art religiós i moble popular, on contactà amb comerciants d'art i antiguitats⁹⁷. L'augment de la sensibilitat per determinades peces i la realització d'inventaris van frenar definitivament les seves adquisicions a l'estat francès (entrevista núm. 12).

La proximitat geogràfica amb Espanya el va fer creuar la frontera l'any 1975. Recorregué tot el nord-oest peninsular, des d'Irun fins a Santiago de Compostela.

⁹⁷ "El gran museo del robo". *Las mil caras del crimen*. Servicios Informativos de Antena 3. [data d'emissió no disponible].

En un primer moment, per tal d'adquirir obres, va establir contactes amb individus d'ètnia gitana que es convertiren en els seus aprovisionadors directes (entrevista núm. 12) -en el temps que va durar el periple només va conèixer tres antiquaris, dos a Madrid i un a Barcelona-. La tradició itinerant d'aquests grups els feia conèixer de primera mà el territori i el què s'hi podia trobar als pobles. En ocasions, alguns grups familiars d'aquesta ètnia, sota l'excusa de la venda ambulat, aprofitaven per furta o robar obres artístiques.

La conjuntura social permetia obtenir gran quantitat de peces per uns preus mòdics. Tothom estava disposat a vendre, des del capellà al bisbe, des del privat a l'alcalde; la precarietat econòmica i la manca de cultura i sensibilitat pel patrimoni eren molt latents encara a totes les zones rurals del nord peninsular, i el Pirineu català no n'estava al marge (Campillo i Villaró 1988: 63). A més a més, tots els objectes tenien una fàcil i molt lucrativa sortida a Centreuropa on, des de feia algun temps, havien deixat de circular obres religioses (entrevista núm. 12).

“Yo robaba lo que no existía' aquellas obras que habían dormido en el sueño de los tiempos en sacristías y estancias húmedas. Cosas que los curas se sacaban de encima con el fin de obtener unos exiguos beneficios con que reparar iglesias. En este punto, el Concilio Vaticano Segundo ayudó bastante a que muchos de estos altares cargados de santos fuesen a parar al olvido de las sacristías y se mezclasen, casi siempre, con obras que, supuestamente, habían sido destruidas por aquella gente tan mala, “los rojos”.

Cierto es que había obra mala, pero existían otras muchas de gran valor que eran el objeto de mi deseo, de los coleccionistas y de los museos. Esto fue bastante común sobre todo en zonas de Aragón y Castilla. El cura, por lo general, estaba encantado de vender aquellas piezas que lo único que hacían era molestar y ocupar un espacio. Asimismo, muchos de ellos, se alegraban de ver cómo aquellas piezas serían revalorizadas y admiradas en sus lugares de destino, mucho más de lo que lo eran aquí”. (Entrevista núm.12)

A Espanya, a penes si hi havia un mercat per a tots els productes que adquiria. D'altra banda, intentar vendre'ls aquí mateix no resultava tan lucratiu com fer-ho a l'estranger; a Europa tots els objectes eren molt ben rebuts. Des d'arquetes i

baguls d'època, a talles de sants, retaules, pintures, taules, vestits religiosos, llibres antics i objectes etnològics.

Els jous de bou servien per a dissenyar unes làmpades d'estil rústic molt de moda en aquell moment (entrevista núm. 12), els pergamins, amb bons dibuixos i il·luminacions, es reintegraven, com a pantalles, en làmpades de saleta d'estar (Buesa 2003b: 16), moltes de les peces que, per una altra raó, no s'acabaven venent a antiquaris o brocanters, s'havien arribat a utilitzar en la decoració de bars d'ambient de Bèlgica i Alemanya (entrevista núm. 12). Un exemple del que acabem de dir el trobem a l'article *Flämische freude* de la revista *Ambiente. Die Kunst zu leben*, del mes de desembre de 1990 (Lemle i Lautwein 1990: 168-170).

Les actituds comercials es van alternar amb accions delictives. No obstant això, a mida que les peces anaven escassejant i els encàrrecs per determinats lots augmentaven, anava prenent força el segon tipus d'actuacions. D'entre els cops més espectaculars del belga destaquen els comesos a la Catedral de Roda de Isábena, a l'Aragó, la nit del 6 al 7 de desembre de 1979 (Sáez 1995a: 4 i Sáez 1995b:4) on destacava la Cadira de Sant Ramon, considerat el moble més antic d'Europa (Sáez 2001: 66), o el de l'església de Sant Esteve de Banyoles, la nit del 25 al 26 de març de 1980, d'on va sostreure les figures de l'Arqueta de Sant Martirià. Entre 1980 i 1981 el tresor de la catedral de Tarragona, i de quaranta pintures dels segles XVII al XX i una col·lecció d'art egipci del Museu Víctor Balaguer de Vilanova i la Geltrú, al Garraf (Redacció 1980: 24; Agència 1995a: 50; Agència 1995b: 42; Agència 1997: 40. Agència 1998: 42).

Malgrat tot, el famós lladre i marxant d'art sempre defensà que els robatoris representen no més d'un 20% del total de les obres d'art, objectes artístics, etnològics i arqueològics amb els què va comerciar. Argumenta la seva defensa en la disponibilitat dels bisbats a l'hora de tancar transaccions comercials i en la dificultat tècnica i logística que suposava preparar un robatori, fins i tot, a zones rurals (entrevista núm. 12). No menys cert és que, dins dels lots exportats, es barrejaven peces adquirides legalment amb d'altres de robades, però la dificultat de controlar-les a les fronteres feia pràcticament impossible interceptar-les.

Donada la impossibilitat d'adquirir una determinada obra, i un cop esgotades totes les vies legals, s'havia de recórrer al robatori. Per això, calia ser metòdic: estudiar prèviament i sobre el terreny, les obres elegides, els punts febles dels recintes, les possibles mesures de seguretat, el trasllat de les peces i, sobretot, no deixar cap prova que el pogués incriminar.

S'havia de tenir present que el parc mòbil dels pobles era escàs i el soroll d'un motor durant la nit, o els mateixos gossos, podien alertar el veïnat. A més a més, alguns pobles tenien una única via d'entrada i sortida i alguns estaven dotats d'una petita caserna de la Guardia Civil, fet que acabava de complicar l'operació. Només les sucoses compensacions econòmiques pagades per col·leccionistes particulars compensaven els riscos d'aquestes intervencions.

Era força habitual, en la seva forma de procedir, recórrer el territori a la recerca de peces amb una bona sortida al mercat. Posteriorment tantejava a possibles compradors i, un cop algun d'ells es decidia, es portava a terme el robatori (Martín de Pozuelo i Tarín 2001: 9).

És un bon moment per a fer un petit incís i remarcar que, en moltes ocasions, els robatoris es cometien durant la nit, aprofitant les inclemències meteorològiques, pluges o nevades o nits de tempestes –seria el cas de Santa Maria d'Arties, a la Val d'Aran- (Entrevista núm. 13) o durant el dia, mentre se celebraven jornades de mercat o fires en poblacions més o menys properes a les dels fets, com per exemple Vilac (Entrevista núm. 13).

Reprenent el fil de les activitats dutes a terme per "Erik el Belga", hem de dir que pels robatoris li calia el recolzament puntual de professionals del món d'aquest àmbit. L'equip d'Erik el belga es composava, més o menys habitualment, per quatre persones (Pita 2003: en línia); contactava amb ells un cop havia rebut l'encàrrec i la proposta econòmica. Analitzaven conjuntament el cop i tot just després de cometre'l, marxaven del país en avió, gairebé sempre abans que es

descobriessin els fets. Posteriorment, i ja amb els diners de l'encàrrec a la mà, solia contactar amb ells i repartir els guanys de l'operació (Entrevista núm. 12).

No van ser els únics en recórrer el Pirineu en aquells moments, també altres bandes especialitzades eren presents per tota la geografia catalana, si bé d'una forma molt embrionària encara. Aquestes comptaven amb una incipient estructura interna que es caracteritzava per uns personatges anomenats "ojeadores" o també "santeros" (Lluent 2002: 57) que recorrien el territori visitant esglésies, ermites i museus i prenent nota de les peces "negociables", és a dir, les que tenien un major interès al mercat. El cap de grup rebia les informacions i les analitzava i, per últim, era l'equip executiu qui cometia el robatori (Lamet 1980: 73).

4.4.5) Els escenaris del crim a partir de la documentació: els llocs i els objectes.

Després de l'estudi de la documentació, hem obtingut els següents resultats. Al jutjat de Puigcerdà,⁹⁸ des del 1961 i fins a l'any 1979, es comptabilitzen un total de quatre denúncies relacionades amb objectes de caràcter històric, artístic o etnològic -tres al Ripollès i un a la Cerdanya-: al 1967 el robatori de la imatge romànica de Núria; al 1973 consten dos robatoris: el d'una làmpada de plata i un reliquiari-imatge de Sant Paladi de Sant Joan de les Abadesses. I al 1975, tan sols un robatori d'esclops antics, un rellotge de paret i altres estris d'aquesta naturalesa. Aquest últim és l'únic que té lloc a la Cerdanya en aquest període.

Pel que fa al Pallars Sobirà, i també per aquest període, només hem localitzat dos expedients judicials: al 1963 es denuncia la sostracció d'una llar antiga, i al 1971 dos vianants roben dos quadres, valorats en 6.000 pessetes els dos, d'un xalet en construcció.

És l'Arxiu del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de la Seu d'Urgell⁹⁹ el que recull un major nombre d'expedients. Entre el 1961 i el 1984 es documenten un total de vint denúncies. El primer robatori d'aquest període té lloc al 1971; aquell any desapareix una sèrie de monedes d'or d'una col·lecció particular de Coll de Nargó (Alt Urgell). Durant la dècada dels setanta es cometen diversos robatoris en recintes religiosos, dues campanes sostretes: una a Castellbó (Alt Urgell) al 1972 i l'altra a Biscarbó (Alt Urgell) al 1975.

L'any 1974 presenta el major nombre de denúncies de robatori d'aquest període, un total de quatre expedients judicials. Se salden amb la desaparició de tres imatges de la Verge, dues a l'església de Bassella (Alt Urgell) i una altra a l'església de Lladurs (Solsonès). A més, dos robatoris al Museu Diocesà de Solsona que suposen la desaparició de tres taules d'una predel·la i unes teles. El

⁹⁸ Tot i que ja s'ha fet esment anteriorment, hem de recordar que durant aquest període el Jutjat de Puigcerdà recollia les denúncies d'una part de l'actual comarca del Ripollès.

1977 l'església de Lladurs es veu afectada de nou per un robatori del què no en podem precisar els objectes sostrets.

Durant el primer quinqueni de la dècada dels vuitanta, comptabilitzem un total de dotze denúncies de robatoris dividides entre les comarques de l'Alt Urgell, una part del Solsonès i una part de la Cerdanya.

El mateix any vuitanta, s'incrementen les denúncies per robatori; n'hem trobat un total de quatre: tres en masies particulars d'on se sostreuen mobles i decoracions, i una quarta que afecta, altre cop, al Museu de Solsona -en aquesta ocasió es tracta d'una vintena de plats de ceràmica antiga-.

L'any següent són denunciats, com a robats, més plats ceràmics del mateix Museu i un premsa de vi antiga d'una masia de l'Alt Urgell. L'any 1982 dues campanes van ser sostretes de dues esglésies del Solsonès, respectivament, i també objectes antics d'una borda d'Arsèguel a l'Alt Urgell.

Entre els anys 1983 i 1985 només hem documentat tres denúncies, una per any: la primera, el 1983, a Sant Jaume de Pinell al Solsonès, d'on sostreuen la imatge del Sant. El 1984 un rellotge antic d'un domicili particular a la Seu d'Urgell, i l'any següent, tot un seguit "d'antigalles", sense poder precisar més, d'una altra vivenda particular, aquesta vegada a Pinell.

Així mateix, a les dades provinents de fonts judicials hem de sumar les aportacions de les entrevistes personals i comunicacions orals diverses, com també la consulta de fons d'hemeroteques de premsa, amb les quals, en ocasions, hem pogut corroborar els fets denunciats prèviament per via judicial.

Allà on no hem tingut oportunitat de consultar fonts judicials (partit Judicial de Tremp i de Vielha), o simplement no hem pogut constatar els fets judicialment, ens ha calgut recórrer directament als fons d'hemeroteques, a les entrevistes o comunicacions orals. Seria el cas de l'Alta Ribagorça, en què els dos fets

⁹⁹ Igual que succeí a la capital cerdana, el Jutjat de la Seu era competent territorialment en

constatats, el de la capella de Santa Llúcia de Perves i el de la capella de la Mare de Déu de les Neus d'Irgo ho han estat a partir de comunicacions orals de veïns d'ambdues poblacions, ja que en cap cas van ser denunciades.

A la Cerdanya, les hemeroteques ens han palesat dos fets que afectaren el patrimoni arqueològic i que van tenir lloc al mateix indret, al castell de Llivia, l'any 1971 i l'any 1981. Per la seva banda, les comunicacions orals ens fan referència a dues afectacions ocorregudes durant la segona meitat dels anys setanta sobre el què hem considerat com a conjunt arqueològic del Camí Ral.

Al Pallars Jussà hem documentat, a partir dels fons d'hemeroteques i comunicacions varies –abastament, cal dir-ho- un altre fet, el del robatori del retaule dels goigs de l'església d'Abella de la Conca.

Al Pallars Sobirà, les entrevistes personals realitzades, ens van informar de tres fets: els de Jou, Dorve i Malmercat, aquests dos últims també els hem pogut documentar a partir dels fons d'hemeroteques.

Finalment, a la Val d'Aran tenim documentats tres espolis, tots tres a partir d'entrevistes i, a més, dos d'ells recolzats per fons d'hemeroteques: els robatoris succeïts a les esglésies d'Arties, el 1980, i a Escunhau el 1982 i, únicament mitjançant entrevista, l'ocorregut a l'església de Mont, a principis dels anys vuitanta.

ALT URGELL

1) Lloc: domicili particular (Coll de Nargó, Alt Urgell)

Data fets/denúncia: 28-06-1971

Tipus: domicili particular.

una part de la comarca del Solsonès.

Objectes sostrets: col·lecció de monedes d'or.

Descripció dels fets: no disposem de més dades. L'expedient no va poder ser localitzat a l'arxiu judicial.

Referència/Bibliografia: Arxiu del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de la Seu d'Urgell. Llibre de Registre General, número d'expedient 97/1971.

2) Lloc: Església de Santa Maria de Castellbò (Montferrer-Castellbò, Alt Urgell)

Data fets/denúncia: 07-03-1972

Tipus: recinte religiós.

Objectes sostrets: campanes i calders de bronze.

Descripció dels fets: no disposem de més dades. L'expedient no va poder ser localitzat a l'arxiu judicial.

Referència: Arxiu del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de la Seu d'Urgell. Llibre de Registre General, número d'expedient 31/1972.

3) Lloc: Església de la Mare de Déu de l'Assumpció de Bassella (Bassella, Alt Urgell)

Data fets/denúncia: 19-01-1974

Tipus: recinte religiós.

Objectes sostrets: dues imatges religioses.

Descripció dels fets: no disposem de més dades. L'expedient no va poder ser localitzat a l'arxiu judicial.

Referència: Arxiu del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de la Seu d'Urgell. Llibre de Registre General, número d'expedient 31/1972.

Arxiu del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de la Seu d'Urgell. Llibre de Diligències Prèvies, número d'expedient 19/1974.

4) Lloc: Església de Sant Martí de Biscarbó (Valls d'Aguilar, Alt Urgell)

Data fets/denúncia: 13-05-1975

Tipus: recinte religiós.

Objectes sostrets: una campana valorada en 10.000 pessetes.

Descripció dels fets: entre el 28 i el 30 de desembre del 1974 un pagès de la població troba a faltar la campana de l'església i apunta com a possible responsable dels fets al rector de la parròquia. Per la seva banda, el rector de la parròquia es defensà adduint que aquest mateix pagès ja feia algun temps que havia intentat, sense èxit, convèncer-lo per tal de vendre la campana i repartir-ne els beneficis. Segons el capellà, l'acusació del pagès s'originà com a represàlia a unes desavinences personals entre tots dos.

A la declaració del pagès, que estava a punt de traslladar la seva residència a Lleida, el rector li va demanar retirar la campana argumentant que el poble quedaria deshabitat un cop marxés i que era preceptiu fer-ho davant d'aquestes circumstàncies. El dia escollit per a la retirada de la campana el capellà no es va

presentar i, per tant, el pagès la va deixar a lloc. El resultat final va ser la desaparició de la campana i el sobreseïment del cas.

Referència: Arxiu del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de la Seu d'Urgell. Llibre de Registre General, número d'expedient 118/1975.

Arxiu del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de la Seu d'Urgell. Llibre de Diligències Prèvies, número d'expedient 96/1975.

<p>5) Lloc: domicili particular (deshabitat) Ca l'Arnau. Despoblat de Llirt (Valls de Valira, Alt Urgell).</p>

Data fets/denúncia: 27-07-1981

Tipus: domicili.

Objectes sostrets: una premsa de vi antiga, valorada en 500.000 pessetes.

Descripció dels fets: el dia 13 de juliol, a la casa de camp de ca l'Arnau al despoblat de Llis (sic) es troba a faltar una premsa de vi. Pesava uns 400 quilos i tenia un valor de 500.000 pessetes. La casa no estava ocupada habitualment i feia vuit dies que ningú no passava per la masia. Dels objectes que hi havia a l'interior només van sostreure la premsa de vi. Els lladres van accedir a la casa forçant el pany de la porta principal i, segurament, van utilitzar un vehicle per a carregar la premsa.

Referència: Arxiu del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de la Seu d'Urgell. Llibre de Registre General, número d'expedient 268/81.

Arxiu del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de la Seu d'Urgell. Llibre de Diligències Prèvies, número d'expedient 172/81.

6) Lloc: Borda de pagès (Arsèguel, Alt Urgell).

Data fets/denúncia: 20-04-1982

Tipus: magatzem/borda de pagès.

Objectes sostrets: diversos objectes antics.

Descripció dels fets: no disposem de més dades. L'expedient no va poder ser localitzat a l'arxiu judicial.

Referència: Arxiu del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de la Seu d'Urgell. Llibre de Registre General, número d'expedient 84/82.

Arxiu del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de la Seu d'Urgell. Llibre de Diligències Prèvies, número d'expedient 58/82.

7) Lloc: domicili particular (La Seu d'Urgell, Alt Urgell).

Data fets/denúncia: 08-11-1984

Tipus: domicili.

Objectes sostrets: un rellotge antic.

Descripció dels fets: no disposem de més dades. L'expedient no va poder ser localitzat a l'arxiu judicial.

Referència: Arxiu del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de la Seu d'Urgell. Llibre de Registre General, número d'expedient 717/84.

ALTA RIBAGORÇA

1) Lloc: Capella de Santa Llúcia (Perves, Alta Ribagorça).

Data fets/denúncia: principis dels anys vuitanta.

Tipus: recinte religiós.

Objectes sostrets: dues talles de fusta barroques corresponents a Santa Llúcia i Sant Sebastià, així com un petit retaule de cronologia indeterminada.

Descripció dels fets: l'ermita està situada a uns 150 metres del poble de Perves. Només s'hi solia oficiar una missa a l'any. Per aquesta raó, els veïns s'adonen de la sostracció dies més tard de que es produïssin els fets. Els lladres van actuar de nit, probablement, van aparcar el vehicle en una petita explanada vora la carretera N-260, passat el poble de Perves i des d'allà es desplacen a peu fins a l'ermita. Forçant-ne el pany, accedeixen a l'interior i s'enduen les peces abans esmentades.

La imatge de Santa Llúcia presentava un forat de bala a l'ull que li va provocar un milicià durant els disturbis del juliol de 1936. S'explica que, aquest mateix soldat, va perdre la vista poc després en un accident automobilístic a peu del port de Perves, davant de la població del Xerallo.

Referència: a partir de les comunicacions orals facilitades per mossèn Joan Mora, capellà a Pont de Suert entre el 1966 i el 2001 i pel senyor Robert Badia, veí de la població de Figuera de Perves (Alta Ribagorça).

2) Lloc: Església de la Mare de Déu de les Neus d'Irgo (Vall de Boí, Alta Ribagorça).

Data fets/denúncia: principi dels vuitanta (1980-1983).

Tipus: recinte religiós.

Objectes sostrets: una imatge barroca de la Mare de Déu del Roser, un nen Jesús de la mateixa època, una custòdia decorada amb una aiguamarina, d'entre 35-40 centímetres d'alçada, un cofre a l'interior del qual es guardaven un calze de plata i la creu del sagrari i diversos canelobres.

Descripció dels fets: els fets tenen lloc a principis d'estiu i es descobreixen uns tres o quatre dies després, ja que la capella està situada a uns dos-cents metres del poble i no es visitava a diari. Només hem pogut saber que els lladres van accedir-hi durant la nit pel camí de Llesp. Això ho corroborà el fet que, durant la fugida amb les peces, van perdre un element ornamental d'aquelles al camí que comunica ambdós pobles i que va ser trobat l'endemà. Un cop es posen els fets en coneixement del capellà, es desestimà la interposició de la denúncia donat el temps transcorregut i la poca probabilitat de recuperar els objectes.

Referència: a partir de les comunicacions orals facilitades per mossèn Joan Mora, capellà a Pont de Suert entre el 1966 i el 2001 i pel senyor Joan Palomès, veí de la població d'Irgo (Alta Ribagorça).

CERDANYA

1) Lloc: Castell de Llivia (Llivia, Cerdanya).

Data fets/denúncia: 1971

Tipus: jaciment arqueològic.

Objectes sostrets: es desconeixen.

Descripció dels fets: danys produïts per una roturació a la zona del recinte jussà del castell que afecta gran part de la zona nord-est de la muralla.

Referència: Cutchet, S. 1971. "Quejas en Llivia". *Destino*. 28 d'agost de 1971: [Núm de planes no visible. Exemplar fotocopiats]

2) Lloc: Molí de la Farga de Talltorta (Bolvir, Cerdanya).

Data fets/denúncia: 18-08-1975

Tipus: domicili.

Objectes sostrets: esclops antics, un rellotge de paret, un braser, objectes de joieria diversos i objectes rústics de museu, valorats en 30.600 pessetes.

Descripció dels fets: s'extreuen d'aquest domicili particular, en el que s'estaven duent a terme unes obres de remodelació, els objectes següents: rellotge d'imitació antiga, dos anells d'or, una medalla i cadena de plata amb la cara gravada de Lluís XVI i la Flor de Lys, un plat de coure de 40 centímetres de diàmetre que es feia servir de braser, coberts de taula, tisores de jardiner, dos anells porta-tovallons de plata i objectes rústics de museu. Tot ascendia a 30.600 pessetes.

El propietari de la casa declara que sospitava dels treballadors que feien les obres, si bé també reconeix que podria ser qualsevol, ja que la casa restava oberta durant la nit com a conseqüència de les mateixes obres, i no disposava de mesures de seguretat. En l'interrogatori policial, els obrers van reconèixer la seva culpabilitat i, queda constància en l'expedient, que van retornar part dels objectes que havien furtat, entre els quals també es comptaven objectes que no van ser denunciats en un principi, com ara unes setrilleres. El jutge decretà la llibertat provisional per a tots els acusats.

Referència: ACCE. Fons del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de Puigcerdà. Sumaris, expedient 37/1975.

3) Lloc: Conjunt arqueològic del Camí Ral (Llívia, Cerdanya).

Data fets/denúncia: 1977

Tipus: jaciment arqueològic.

Objectes sostrets: objectes arqueològics, entre ells destaquen diverses àmfores.

Descripció dels fets: com a conseqüència de les obres de fonamentació d'un bloc de pisos a la zona del Camí Ral apareixen diverses estructures que podrien correspondre a una vila romana. Testimonis dels fets van observar com, possiblement, des d'un pou, una màquina retroexcavadora anava extraient, per la nansa, diverses àmfores que, un cop dipositades a l'exterior del forat, eren destruïdes mitjançant un cop al centre de la peça, davant la curiositat de la resta d'operaris que contemplaven el contingut d'aquelles.

Referència: Campillo, J. i Borràs, H. 1996. "Noves dades sobre Iulia Lybica (Llívia, Cerdanya) a partir de la revisió dels materials". *Cypselà XI*. Girona. 99-103.

Informació facilitada per diversos veïns de la població, l'any 1995.

4) Lloc: Conjunt arqueològic del Camí Ral (Llívia, Cerdanya).

Data fets/denúncia: 2ª meitat de la dècada dels setanta.

Tipus: jaciment arqueològic.

Objectes sostrets: diverses peces ceràmiques i destrucció d'un mosaic amb decoració geomètrica.

Descripció dels fets: en els treballs de construcció d'un bloc de pisos a la zona del Camí Ral, els operaris descobreixen una superfície coberta del què seria un mosaic, presumptament romà en funció de les restes que es troben als voltants. El mosaic que aparegué es trobava a poca fondària i estava delimitat per dues parets visibles, a l'angle de les quals van aparèixer recolzades tres "olles" senceres. Tres dels operaris de l'obra, a l'espera de l'arribada del responsable, es dedicaren a escombrar la superfície amb graneres durant més d'una hora fins a deixar-la completament neta. En el paviment s'apreciaven composicions de colors formades per petites peces. En arribar i veure la troballa, el responsable optà per arrencar la superfície i cobrir una part amb ciment. D'altra banda, al·legant que les peces exhumades es perdrien, les recollí i se les endugué al seu domicili.

No s'ha tornat a tenir coneixement del possible mosaic ni de les tres peces ceràmiques. L'aparició d'aquestes restes s'havia mantingut en secret durant molt de temps i va ser un comentari fortuït, a les darreries de l'any 1993, el què ens va permetre conèixer l'existència d'aquesta important troballa. Cal recordar que el doctor Padró, molt a la vora d'aquesta troballa, havia excavat un paviment *d'opus signinum* uns anys abans.

Referència: informació facilitada per un dels operaris de l'obra, el desembre de 1993.

5) Lloc: domicili particular (Martinet de Cerdanya, Cerdanya).

Data fets/denúncia: 05-01-1980.

Tipus: domicili.

Objectes sostrets: un rellotge antic de paret.

Descripció dels fets: no disposem de més dades. L'expedient no va poder ser localitzat a l'arxiu judicial.

Referència: Arxiu del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de la Seu d'Urgell. Llibre de Registre General, número d'expedient 5/1980.

Arxiu del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de la Seu d'Urgell. Llibre de Diligències prèvies, número d'expedient 4/1980.

6) Lloc: Castell de Llívia (Llívia, Cerdanya).

Data fets/denúncia: 1981

Tipus: jaciment arqueològic.

Objectes sostrets: es desconeix, però en superfície es localitzaren restes de cuirassa metàl·lica que van abandonar els furtius.

Descripció dels fets: danys provocats dins de la torre Sud-oest del recinte Sobirà del Castell. Segurament, la troballa de les peces metàl·liques es deu a l'acció d'un furtiu provist d'un detector de metalls. Les peces, que com hem dit van ser abandonades sobre un dels murs de la torre, van ser recollides i traslladades fins a l'Ajuntament on van ser custodiades fins que el 1983 van poder ingressar definitivament al fons del Museu de Llívia.

Referència: Anònim 1981. Sense títol. *Segon Quadern d'Informació Municipal*. Llívia: Patronat del Museu de la Farmàcia: 47.

Morral et alii 1989. "La cuirassa del Castell de Llívia". *Revista Empúries* 48-50: 142-151. Diputació de Barcelona.

Morral et alii 1995. "La cuirassa del Castell de Llívia". *Dotzè Quadern d'Informació Municipal*. Llívia: Patronat del Museu de la Farmàcia. 83-95.

PALLARS JUSSÀ

1) Lloc: Església de Sant Esteve d'Abella (Abella de la Conca, Pallars Jussà)

Data fets/denúncia: 07-06-1972

Tipus: recinte religiós.

Objectes sostrets: el retaule "Els goigs de la Verge".

Descripció dels fets: el retaule gòtic, anomenat "Els goigs de la Verge", va desaparèixer la calorosa nit del 6 al 7 de juny de 1972 d'Abella de la Conca, i va ser denunciat al Jutjat de Tremp amb el número de sumari 6/72. Els lladres van forçar la part baixa de la porta d'accés al temple, un cop dins el van desmuntar i el van traslladar amb algun vehicle fins a un lloc estipulat. El rastre del retaule desapareix completament fins anys més tard, concretament el 20 d'octubre de 1977, quan el llavors director del Museu d'Art Romànic de Catalunya, Joan Ainaud de Lasarte, rep una oferta de compra, per part d'un ciutadà holandès anomenat Robert Roozmond, d'un retaule amb les mateixes característiques d'aquell d'Abella i valorat en 1'5 milions de dòlars.

Els fets es posen ràpidament en coneixement de les autoritats policials que van establir un pla per tal de recuperar l'obra, que en aquells moments es trobava a Nova York. L'FBI se'n va encarregar de la recuperació, que tingué lloc el 5 de novembre de 1977 al Waldorf Astoria de Nova York, juntament amb la detenció del venedor acusat d'introduir a Estats Units obres d'art robades.

Així mateix, les investigacions policials van permetre detenir a José Rocosa, un antiquari de Canet de Mar, com a presumpte autor d'un delictes de receptació i d'exportació il·legal del retaule d'Abella –des d'Espanya fins a Holanda-. Els fets que se l'imputaven els va reconèixer en el cos del sumari 6/72 instruït pel Jutjat d'Instrucció de Tremp. Rocosa i la seva parella, de nacionalitat holandesa, van tenir el retaule fins el 1977, moment en què el van vendre a l'antiquari americà

Robert Roozmond que el traslladà fins a Nova York. Se suposa, però, que el retaule va ser venut successivament, unes 5 o 6 vegades des de la seva sostracció fins a la recuperació.

Durant el judici celebrat a Tremp, el 1987, l'acusat Josep Rocosa va afirmar que desconeixia la procedència il·lícita del retaule.

Referència: Comissió Diocesana pel Patrimoni Artístic i Documental 1978. "Tota la història sobre el retaule d'Abella". *Església d'Urgell*. 67, Juny. Bisbat d'Urgell: 27-32.

Redacció 1985. "Primer detenido por el robo de 1972, del retablo gótico de Abella". *Segre*, 8 de desembre de 1985. 23. [Exemplar fotocopiats]

Sanuy, J.M. 1985. "Un barcelonés confiesa haber sacado de España el retablo de Abella de la Conca". *Segre*, 21 de desembre de 1985: 22. [Exemplar fotocopiats]

Sanuy, J.M. 1986a. "Cerrado el 'caso' de Abella de la Conca con los ladrones todavía en libertad". *Segre*, 20 de maig de 1986: 3. [Exemplar fotocopiats]

Sanuy, J.M. 1986b. "El fiscal pide 5 años por 'exportar' el retablo de Abella de la Conca". *Segre*, 26 d'octubre de 1986: 24. [Exemplar fotocopiats]

J.M.S. 1987. "Juzgan en febrero, el caso del retablo de Abella de la Conca". *Segre*, 4 de gener de 1987: 20. [Exemplar fotocopiats]

Sanuy, J.M. 1987. "¡Por favor, confiese señor ladrón!". *Segre*, 22 de març de 1987: 41. [Exemplar fotocopiats]

Saez, A. 2001. "L'art de robar". *Segre*. 24 de juny de 2001: 66. [Exemplar fotocopiats]

PALLARS SOBIRÀ

1) Lloc: Masia de Cal Burrellà (Sort, Pallars Sobirà)

Data fets/denúncia: 1963

Tipus: domicili particular.

Objectes sostrets: una llar antiga.

Descripció dels fets: el presumpte autor del furt va agafar la llar antiga, que estava penjada a l'era de Cal Burrellà, i posteriorment la va vendre a un ferroveller de Tremp. Aquesta sostracció i posterior venda cal posar-la en relació amb uns deutes de treball impagats per part del propietari legítim dels objectes a l'autor de la sostracció.

Referència: ACPS. Fons del Jutjat Comarcal de Sort. 1963/3.

2) Lloc: Xalet en construcció situat en la Carretera c-147, al Pq. 112 (Aidí, Pallars Sobirà)

Data fets/denúncia: 1971

Tipus: domicili particular.

Objectes sostrets: tres quadres valorats en 6.000 pessetes.

Descripció dels fets: els obrers, que treballen en les reformes d'un xalet situat a peu de la carretera C-147 al punt quilomètric 112, denunciem que en arribar al matí han trobat a faltar les teles de tres quadres que hi havia penjats a la paret; les teles van ser arrencades dels marcs respectius. No hi havia símptomes de violència en els panys de portes i finestres. Finalment, les investigacions policials atribueixen

els fets a dos transeünts -treballadors de la construcció- que es dirigien de Barcelona a Ribera de Cardós a buscar feina i que durant la nit van pernoctar a la casa. En la declaració, un d'ells reconeix que la seva intenció final era la de vendre els quadres.

Referència: ACPS. Fons del Jutjat Comarcal de Sort. 1971/17.

3) Lloc: Església de parroquial de Sant Pere de Jou (La Guingueta d'Àneu, Pallars Sobirà).

Data fets/denúncia:1973

Tipus: recinte religiós.

Objectes sostrets: una figura exempta del retaule, sense poder precisar més.

Descripció dels fets: es dona la circumstància que la Comissió Diocesana de Patrimoni Històric es va desplaçar poc abans del robatori fins a l'església i va sol·licitar al capellà que entregués la figura per tal que fos destinada als fons del Museu Diocesà de la Seu d'Urgell, a fi i efecte de poder protegir-la millor. Una setmana després, mentre es decidia sobre el trasllat, la peça va desaparèixer.

Referència: entrevista núm. 11

4) Lloc: Església de Sant Bartomeu de Dorve (La Guingueta d'Àneu, Pallars Sobirà).

Data fets/denúncia: estiu 1982.

Tipus: recinte religiós.

Objectes sostrets: la imatge de la Mare de Déu del Roser i diversos objectes litúrgics.

Descripció dels fets: no disposem de més dades.

Referència: Tarragó, J. 1982. "L'art dels nostres pobles". *Església d'Urgell* 115. Octubre 1982. La Seu d'Urgell: 8.

5) Lloc: Església de Sant Andreu de Malmercat (Soriguera, Pallars Sobirà).

Data fets/denúncia: estiu 1982.

Tipus: recinte religiós.

Objectes sostrets: quatre canelobres i dos calzes, probablement de bronze.

Descripció dels fets: no hem pogut fixar la data exacta dels fets; només podem afirmar, amb certesa, que es tractava de l'estiu de 1982.

L'església sempre estava oberta, dia i nit. Casualment, el dia que es produí el furt, voltaven per la població dues persones foranes. Els presumptes autors, de pell morena, segons la vaga descripció que ens en va fer el nostre informant, podria correspondre versemblantment a membres dels grups familiars d'ètnia d'origen itinerant a què abans hem fet referència.

Els fets, que podríem qualificar de simple furt ja que no es va forçar cap porta ni finestra per tal d'accedir a l'interior del temple, es van produir durant la nit. Es van endur un total de quatre canelobres i dos calzes -probablement de bronze-. Eren les peces més valuoses que tenia l'església ja que no hi havia cap imatge de qualitat. Les peces no van poder ser retrobades i tampoc no tenim constància de què fossin denunciades com a sostretes. A partir d'aleshores, l'església va restar tancada i només s'obria pels oficis religiosos.

Referència: entrevista núm. 17.

Tarragó J. 1982. "L'art dels nostres pobles". *Església d'Urgell* 115. Octubre 1982.

La Seu d'Urgell: 8.

VAL D'ARAN

1) Lloc: Església de Santa Maria d'Arties (Arties, Val d'Aran).

Data fets/denúncia: 24-05-1980

Tipus: recinte religiós.

Objectes sostrets: set escultures -la imatge romànica de la Mare de Déu del Remei, la imatge gòtica de Nostra senyora d'Arties, la Verge del Roser del segle XV-XVI i quatre de barroques: Sant Sebastià, Sant Roc, Sant Pere i un àngel-. També van desaparèixer en el mateix moment diferents objectes litúrgics.

Descripció dels fets: els fets ocorregueren durant la nit del 24 de maig de 1980 i aprofitant una forta tempesta. Els lladres van entrar forçant la porta que donava accés al cementiri des de l'església, segurament la que permetia treballar amb una major tranquil·litat, discreció i sense aixecar sospites.

Anys més tard, en una entrevista amb l'actual rector de la població d'Arties, Evarist Vigatà, el famós lladre Erik el Belga, tot i no reconèixer la seva participació directa en els fets, admetia haver tingut a les seves mans la figura de Sant Pere Coronat i, a més, es comprometia a intentar recuperar, com a mínim, una de les set imatges: la de la Verge del Remei, tot i que en desconeixia el parador actual. També afirmava que, en aquells moments, resultava molt fàcil robar obres d'art a les poblacions araneses.

En la denúncia, presentada davant de l'autoritat judicial, les peces van ser valorades en 8 milions de pessetes d'aleshores.

Referència: Redacció 1980a. "Robo sacrílego en la iglesia de Arties. Roban imágenes de incalculable valor histórico". *Diario de Lérida*. 27 de maig de 1980: 1.[Exemplar fotocopiado]

Redacció 1980b. "Fueron once las obras robadas en Arties". *Diario de Lérida*. 28 de maig de 1980: 10.[Exemplar fotocopiati]

Mirabet, A. 1980c. "Se'ns han emportat la Mare de Déu". *Església d'Urgell* 90: 9. Juny 1980. La Seu d'Urgell. [Exemplar fotocopiati]

Vigué Viñas, J. 1987. "Santa Maria d'Arties". Dins "El Solsonès- La Vall d'Aran". *Catalunya Romànica Volum XIII*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana: 399.

Mencía, S. 1995. "Erik el Belga promete recuperar las tallas robadas en Arties". *Segre*. 14 de desembre de 1995: 3. [Exemplar fotocopiati]

Entrevista núm. 13.

Entrevista núm. 19.

2) Lloc: Església de Sant Llorenç (Mont, Val d'Aran).

Data fets/denúncia: principi dels anys vuitanta.

Tipus: recinte religiós.

Objectes sostrets: quatre imatges datables entre els segles XVI i XVII .

Descripció dels fets: no disposem de més dades.

Referència: entrevista núm. 13.

3) Lloc: Església de Sant Pere d'Escunhau (Escunhau, Val d'Aran).

Data fets/denúncia: 30-08-1982

Tipus: recinte religiós.

Objectes sostrets: tres imatges policromades -la Mare de Déu del Roser, la Mare de Déu del Colom (les dues datables dels segles XVII-XVIII) i Sant Roc (d'època contemporània), així com diversos objectes litúrgics-.

Descripció dels fets: poc després de l'habitual aplec de juliol, concretament la nit del 29 al 30 d'agost de 1982, s'emporten de l'església les tres imatges esmentades. L'església només s'obria un diumenge cada quinze dies per a oficiar els oficis religiosos. No hi havia signes de violència ni a portes ni a finestres, el què va fer suposar que els lladres es podien haver amagat a l'interior del recinte prèviament al seu tancament. El rector de la parròquia no descartà que s'hagués utilitzat un rossinyol per accedir-hi.

A més de les peces esmentades, a l'interior de l'església es trobava el Sant Crist romànic i una capa de Sant Pere brodada en or (Redacció 1982f: número de planes no visible). El llavors rector afirmà que no va ser sostret, segurament perquè no van reparar en ell (entrevista núm. 13). Amb tot, el volum *Catalunya Romànica* corresponent a La Vall d'Aran, es fa ressò que va restar custodiat en una casa particular durant alguns anys i això provocà que alguns estudis sobre art romànic de finals dels anys setanta no el citessin (Trullén 1987: 420-421).

Es donà la circumstància que el llavors rector de la parròquia, Joan Caseny, va exposar als veïns, poc abans dels fets, la por que li feia deixar aquelles peces de tant valor tan mal protegides.

Referència: Redacció 1982f. "Roban tres imágenes de una parroquia en el Valle de Arán". La Mañana, 12 de setembre de 1982: [núm de planes no visible: exemplar fotocopiats]

Informació entrevista núm. 13.

4.4.6) Conclusions de període.

Aquest període s'inicià amb un fet força rellevant que afectà indirectament la conservació i protecció del patrimoni religiós: el Concili Vaticà II. La normativa que va generar condemnà moltes obres a l'ostracisme; la reinterpretació de l'espai litúrgic va conduir peces a l'ombra de les sagristies i a magatzems varis i, des d'allà, al seu deteriorament directe, o a les mans de marxants d'art i antiguitats, sobretot a la zona aragonesa i castellana. Segons manifestà a finals dels setanta Luís Souto, president d'ADELPHA (Asociación de Defensa Ecológica y del Patrimonio Histórico Artístico):

“el principal cauce de desaparición física de objetos del patrimonio sacro no es precisamente el robo, sinó la enajenación ilegal por parte de la iglesia. La proporción de objetos robados es mínima –añade-, y como de broma, en comparación con todo lo que se está malvendiendo y se ha vendido”. (Lamet 1980: 73)

A diferència del nord-oest peninsular -on moltes peces de gran valor van anar a parar a les sagristies- a l'Alt Pirineu, moltes peces que se salvaren de les destruccions del 1936, restaren a la mateixa ubicació dins dels temples. La inexistència de mesures de seguretat i la progressiva reducció dels habitants de la zona facilità la comissió d'importants robatoris durant les dècades dels setanta, vuitanta i noranta. Les mesures dels responsables eclesiàstics per a pal·liar aquesta xacra, com els inventaris¹⁰⁰ (Nodar 1972: 4), la dotació de sistemes electrònics a les esglésies (Cabasés 1983: 3), la retirada de peces als museus diocesans (Redacció 1975: 5 i entrevista núm. 11) o el dipòsit de peces a veïns mentre realitzaven els treballs de remodelació d'algun recinte (Redacció 1976:16-20), no podem dir que fossin sempre eficaces.

La dècada dels setanta i els primers anys dels vuitanta van marcar un període nefast per a l'art a nivell internacional. En aquells moments Europa, Espanya,

¹⁰⁰ Els inventaris es poden convertir en una arma de doble tall. Per una banda, s'exerceix un control sobre la peça i pot servir per a recuperar-la en cas de sostracció, però, per l'altra, també pot servir per a donar-la a conèixer als lladres, mitjançant la publicacions de diversa índole (guies, estudis de fons, etc.).

França i Itàlia encapçalaven el rànquing dels països més espoliats (Lamet 1980: 73). A l'estat espanyol s'assolí el punt més àlgid de l'espoli (Magán 2001: 111); concretament l'any 1977 serà considerat pels estaments policials com l'*annus horribilis* per a l'art a l'estat espanyol, amb la sostracció d'una obra al dia¹⁰¹.

És també el moment en què apareix, de forma embrionària, un mercat estatal de les antiguitats. Així mateix, l'opció hispana es convertia en una solució d'abastament de productes per a un mercat internacional ja consolidat i, que en aquells moments començava a patir una certa saturació -d'imagineria religiosa sobretot-, producte d'una reducció de l'oferta i d'una demanda encara considerable. En 1979 el 90% de totes les obres robades a l'estat espanyol acabaven el seu viatge a l'estranger: Suïssa, Holanda, Bèlgica, Estats Units i Japó eren algunes de les principals destinacions finals dels productes (Lamet 1980: 72).

En definitiva, i pel que fa al Pirineu, la riquesa artística que restava a les esglésies s'enfrontava a uns perills interns i externs als què, en moltes ocasions, no es va saber fer front. S'hi conjugava una barreja explosiva composta per:

- Unes infraestructures religioses deficientes i sense solució de millora a curt termini, donada per les dificultats econòmiques del moment.
- Un progressiu despoblament i aïllament dels nuclis habitats i, en conseqüència, una reducció de les activitats religioses.
- El patrimoni etnològic restava infravalorat, sense una protecció adient i en un deficient estat de conservació.
- Precarietat econòmica a la què estava sotmesa la població pirinenca.
- Una forta demanda d'objectes artístics, etnològics i, en menor mesura, arqueològics.

La unió d'aquestes circumstàncies va comportar la pèrdua a nivell quantitatiu, però especialment a nivell qualitatiu, d'importantes obres d'art arreu del Pirineu.

¹⁰¹ "El gran museo del robo". *Las mil caras del crimen*. Servicios Informativos de Antena 3. [data d'emissió no disponible]

Malgrat tot, però, cap a finals d'aquest període, es començava a albirar un cert canvi d'actitud respecte a aquesta problemàtica, potser com a conseqüència d'una major sensibilitat envers el tema: la premsa diària es feia ressò d'alguns robatoris a esglésies o museus i les fonts judicials feien palès un increment de les denúncies als jutjats, un fet que fins aleshores havia estat pràcticament inexistent.

No obstant això, encara en són molts els episodis, alguns dels quals han estat citats en aquesta tesi; d'altres –creiem que un gruix considerable- no en tindrem mai coneixement. Ni particulars, ni autoritats civils, ni eclesiàstiques, ni víctimes d'aquestes agressions contra el patrimoni, no van creure oportú materialitzar-les en denúncia. Quan els robatoris afecten a masies o cases no habitades, ermites o capelles, totes sense una activitat habitual, sembla aquesta l'opció escollida pels propietaris. Els arguments esgrimits pels afectats per a no denunciar han estat la manca de confiança en la tasca policial, la complicació burocràtica als jutjats, la relativa importància dels materials sostrets i, en definitiva, les poques expectatives de recuperar-los. Això ha complicat sobremanera la recollida d'informació, al temps que aconsella prendre les informacions estadístiques amb lògiques reserves.

El patrimoni arqueològic veia la proliferació d'alguns aficionats al món del col·leccionisme d'objectes arqueològics que apareixien estretament lligats als nous sistemes de detecció electrònica, els coneguts *detectors de metalls*. Al Pirineu, tot i no tenir constància escrita ni oral de la seva activitat fins uns anys després, ens decantem per pensar que devien aparèixer de forma esporàdica en alguns jaciments. De fet, la premsa ja es comença a fer ressò de l'aparició de grups de detectoristes als jaciments, els quals venien les peces espoliades a l'estranger (Bautista 1982: 18) . El que sí hem constatat en aquest camp, bàsicament a la Cerdanya, on començava a fer-se evident el desenvolupament de les segones residències, són els danys provocats als jaciments arqueològics per les obres de construcció, molts dels quals van quedar silenciats per l'actitud inconscient dels promotors d'obres i la passivitat i connivència, en alguns casos, de l'administració local.

En resum, a l'Alt Pirineu català hem documentat un total de vint-i-quatre episodis d'espoli per a aquest període, que es distribueixen territorialment de la forma següent:

- Set per a l'Alt Urgell, que representen el 29'16% del total que tenim documentats. També els podem diferenciar per lloc de comissió: tres afecten a recintes religiosos, tres més a domicilis i un darrer, a un magatzem o borda. Tots ells els hem conegut a partir de fonts judicials.

- Pel que fa a l'Alta Ribagorça hem documentat un total de dos actes d'aquestes característiques, en ambdós casos contra recintes religiosos i que suposen el 8'33% del total.

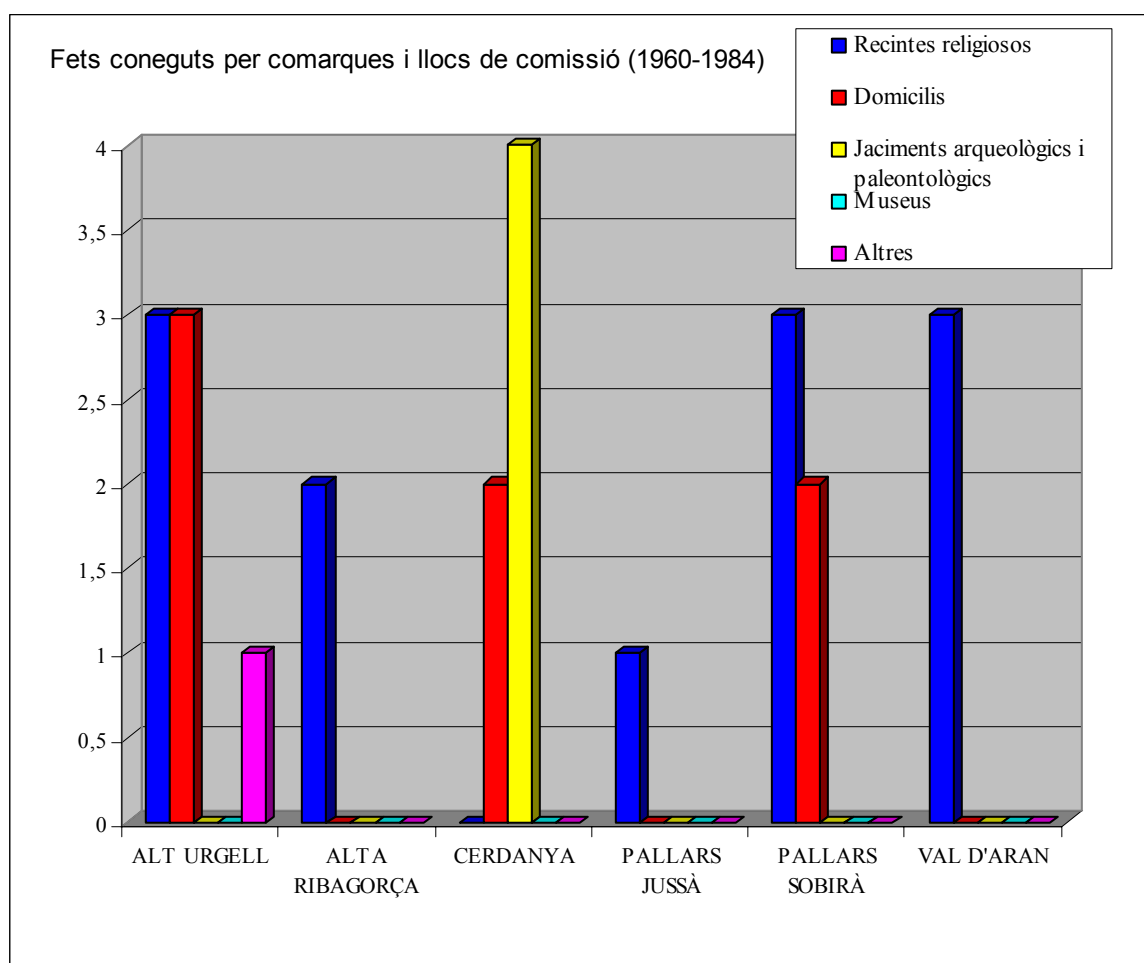
- A la Cerdanya hem constatat un total de sis episodis que suposen el 25'00% del total. Els fets queden repartits de la següent forma: quatre corresponen a jaciments arqueològics i han estat recollits a partir de comunicacions orals i publicacions científiques, dos més van ser comesos en domicilis particulars i recollits en fonts judicials.

- Al Pallars Jussà només tenim constància d'un sol fet que representa el 4'16% del total; va ser comès dins d'un recinte religiós i en tenim constància gràcies als fons d'hemeroteques i entrevistes.

- Al Pallars Sobirà trobem un total de cinc actes que suposen el 20'83% del total, dividits de la forma següent: dos comesos en domicilis i els tres restants en recintes religiosos. Els succeïts a domicilis els coneixem a partir de les fonts judicials, mentre que els ocorreguts als temples els hem conegut a partir de fons d'hemeroteques i entrevistes personals.

-Per últim, a la Val d'Aran hem palesat tres espolis que representen el 12'50% del total. Tots ells tenen lloc en recintes religiosos i n'hem tingut coneixement a partir d'entrevistes personals i, també, en un d'ells, a partir dels fons d'hemeroteca.

Per llocs de comissió, a tot el territori tenim un total de deu espolis que afecten recintes religiosos, el què suposa el 50% dels succeïts. És a dir, la meitat dels actes documentats tenen com a objectiu les esglésies, ermites i capelles. Constatem set fets comesos en domicilis particulars que representen el 29'16% del total. Quatre a jaciments arqueològics que suposen el 16'67%, tots ells ocorreguts a Cerdanya -concretament a la població de Llivia-. Per últim, només un correspon a un indret que no és ni un recinte religiós, ni un domicili particular, ni un museu; es tracta, concretament, d'una borda o magatzem i suposa el 4'16% del total.

Del creuament de dades sobre l'espai físic on es produeixen els fets i els anys de comissió d'aquests, se'n desprenen unes dades força significatives, però alhora difícils d'interpretar. Mentre que a les comarques més meridionals, a l'Alt Urgell i al Pallars Jussà, els quatre robatoris a esglésies es produeixen durant la primera meitat de la dècada dels setanta -entre el mes de març de 1972 i el mes de maig

de 1975- els vuit que tenen lloc a les esglésies del Pallars Sobirà, la Val d'Aran i l'Alta Ribagorça, les més septentrionals, es van cometre durant els primers anys de la dècada dels vuitanta, aproximadament entre l'any 1980 i el 1983. A la Cerdanya no documentem cap cas comès contra temples.

Podem dir que els fets comesos en domicilis o magatzems, sota les formes de furt o robatoris, anaven destinats a les antiguitats, sovintegen els objectes etnològics i alguna obra d'art: rellotges de paret antics, esclops, llars metàl·liques o pintures. No tenien, com a norma general, un caràcter dirigit ni tampoc existia una mínima preparació, més aviat eren producte del descuit o de l'oportunitat; s'aprofitaven obres de reforma, en horaris on l'habitatge estava desocupat, es practicaven en segones residències, en masos deshabitats o en bordes o magatzems.

Els autors podien no tenir una especialització concreta en aquestes activitats i, a ben segur, solien oferir els productes a preus baixos a determinats intermediaris que els acabaven col·locant en mercats locals, comarcals o en botigues d'objectes artesans, on s'hi solien barrejar amb d'altres de procedència legal.

Els comesos en recintes religiosos, per la seva banda, tenien com objectiu les campanes de les esglésies, l'escultura i la pintura religiosa, els retaules i els objectes litúrgics fabricats amb metalls nobles. A diferència dels què es cometien en domicilis, aquests ja cercaven unes peces en concret, és a dir, estaven dirigits cap a unes obres que havien estat controlades i seleccionades prèviament.

Generalment, es donava una mínima preparació en els robatoris: documentació del material existent, anàlisi dels punts febles dels recintes, proximitat d'habitatges i valoració de la possibilitat de ser descoberts, selecció de dies (festivitats o mercats setmanals en pobles veïns), inclemències meteorològiques, logística del cop, etc. A més a més, els autors coneixien i estaven integrats en els canals de comercialització de les obres, algunes de les quals, fins i tot, eren sostretes per encàrrec.

No tots els robatoris, però, han tingut o tenen una planificació, no cal obviar el factor oportunista. El tarannà itinerant que segueixen determinats grups dedicats a aquestes activitats, els fa aprofitar qualsevol circumstància favorable per a furta o robar objectes històrico-artístics.

Pel que fa als actes documentats contra el patrimoni arqueològic, tots els casos tenen lloc a la Cerdanya i estan estretament lligats a la construcció de segones residències. En dos dels casos es provoca la destrucció total de les restes i, només una comunicació molt posterior, ens ha permès tenir constància dels fets. El tercer és provocat per una més que qüestionable reforestació, i l'últim és conseqüència d'activitats furtives. De tots quatre, aquest darrer és l'únic que es produeix a la dècada dels vuitanta, i sens dubte, es tracta d'intervencions habituals de determinats aficionats locals que, tot i ser freqüents durant molts anys, la nova sensibilitat patrimonial les començà a criticar i a donar un cert to mediàtic a les obres de divulgació locals.

4.5) Les últimas dues dècades (1985-2004).

4.5.1) Situació socio-econòmica de l'Alt Pirineu català 1985-2004.

Durant aquest període es palesen les conseqüències del despoblament a la muntanya pirinenca: valls amb un acusat despoblament, alts índexs d'abandonament de nuclis i aglutinament poblacional als principals nuclis de les comarques; a L'Alt Urgell el 65% de la població es concentra en tres pobles: Organyà, Oliana i La Seu d'Urgell; el 1996 havien desaparegut una trentena de pobles (Sabartés 1998: 27-28-34). L'Alta Ribagorça es converteix en la comarca menys poblada de Catalunya i amb la població concentrada en tres nuclis: Vilaller, Pont de Suert i Boí; darrerament, l'arribada del fenomen turístic ha comportat una minsa recuperació (Sabartés 1998: 49-62).

La Cerdanya és la comarca pirinenca que manté més estable la seva població, si bé també s'aglutina entorn de tres nuclis Llivia, Puigcerdà i Alp. L'any 1996 ja hi trobem 10 nuclis deshabitats (Sabartés 1998: 65-77). El Pallars Jussà pateix amb escreix l'èxode cap a les grans capitals, arribant gairebé a la desaparició de molts pobles. Aquesta tendència sembla que s'atura cap a principis dels noranta (Sabartés 1998: 83-98). El Pallars Sobirà segueix una dinàmica molt similar a la de l'altre Pallars, amb una massiva emigració de la població cap a les zones industrials de Barcelona. La població ha augmentat lleugerament, i aquest augment està estretament lligat a les activitats turístiques; en aquesta comarca han desaparegut set pobles respecte a mitjans del segle XIX (Sabartés 1998: 103-115). Per últim, la Val d'Aran comença a recuperar efectius a partir dels anys setanta, però només aquells inclosos o en relació directa amb infraestructures hidroelèctriques o activitats turístiques; a la resta es produeix un constant degoteig de la població (Sabartés 1998: 123-135).

En resum, la població pirinenca ha perdut un 43% de la població amb què comptava a mitjans del segle XIX. Com ja hem esmentat, la comarca que menys ha patit el despoblament ha estat la Cerdanya, amb només un 6%. Contràriament, la més afectada ha estat el Pallars Sobirà amb un 70%, seguida pel Pallars Jussà amb un 50%, L'Alt Urgell i la Vall d'Aran oscil·len entre el 30 i el 35% i, per últim,

L'Alta Ribagorça amb un 25%. Una dada significativa és que el 72% dels pobles del Pirineu no superen els cinquanta habitants (Sabartés 1998: 139-141).

4.5.2) La protecció legal actual. La vessant penal i l'administrativa.

4.5.2.1) *Les figures delictives penals actuals en el món de l'art: (robatoris, furts, apropiacions indegudes, estafes, etc)*¹⁰²

Podem definir dos tipus de tuteles pel que fa a la protecció del patrimoni històric; una és la directa, que considera el bé cultural com un bé jurídic autònom i, per tant, el regula com un capítol propi dintre del codi penal. L'altre és la indirecta, on es pot incloure la legislació espanyola, en què les figures delictives són comunes dins del capítol de delictes contra el patrimoni: furts, robatoris, apropiació indeguda, estafes, danys, etc. i s'aplica l'agreujant de consideració de bé cultural o històric.

Segons el codi penal espanyol que entra en vigència el 1995 ¹⁰³, tots els delictes comesos contra el patrimoni històric apareixen sota diferents formes delictives, que són les següents:

Els furts. L'article 234 del codi penal diu: "El que, con ánimo de lucro, tomare las cosas muebles ajenas sin la voluntad de su dueño será castigado, como reo de hurto, con la pena de prisión de seis a 18 meses si la cuantía de lo sustraído excede de 400 euros". Dintre dels furts qualificats l'article 235.1 explicita: "Cuando se sustraigan cosas de valor artístico, histórico, cultural o científico".

Com a norma general, aquests delictes comesos contra el patrimoni històric solen estar orientats contra petits objectes que són fàcils de transportar i amagar. S'aprofita el descuit d'aquells que tenen la responsabilitat de custodiar-los.

Els robatoris. Són recollits a l'article 237 del codi penal i diu : "Son reos del delito de robo los que, con ánimo de lucro, se apoderaren de las cosas muebles ajenas

¹⁰² Bibliografía consultada: Salinero, C. 1997. *El patrimonio cultural en el código penal de 1995*. Barcelona: Cedecs derecho penal.; Barrero, C. 1990. *La ordenación jurídica del patrimonio histórico*. Madrid: Ed. Civitas; Orozco, G. i Pérez, E. 1996. *La tutela civil y penal del patrimonio histórico, cultural o artístico*. Madrid: Mc Graw Hill.

empleando fuerza en las cosas para acceder al lugar donde éstas se encuentran o violencia o intimidación en las personas”.

Aquests delictes acostumen a produir-se en hores nocturnes, amb trencament i escalament, és a dir, forçant les portes o finestres per tal d'accedir a l'interior. Són els robatoris habituals que es duen a terme en esglésies rurals, poc vigilades o aïllades i sense gaire mesures de seguretat. De l'interior roben pintures, imatges, objectes litúrgics, etc. Encara que la utilització de la violència contra les persones no és molt comú, s'han produït certs robatoris en què hi ha estat present. Un exemple el tenim en el robatori del “*Beatus*” de la Seu d'Urgell on una de les vigilants del Museu va resultar agredida pels lladres, o, més recentment, en el robatori de les obres d'Edvard Munch “*El Crit*” i “*La Madonna*”, al Museu d'Oslo, on els lladres van arribar a utilitzar armes de foc. En aquests casos els robatoris se solen produir en horaris d'obertura al públic.

Apropiacions indegudes. Estan recollides a l'article 252 del codi penal amb el següent text: “Serán castigados con las penas del artículo 249 ó 250, en su caso, los que en perjuicio de otro se apropiaren o distrajeren dinero, efectos, valores o cualquier otra cosa mueble o activo patrimonial que hayan recibido en depósito, comisión o administración, o por otro título que produzca obligación de entregarlos o devolverlos, o negaren haberlos recibido, cuando la cuantía de lo apropiado exceda de cuatrocientos euros. Dicha pena se impondrá en su mitad superior en el caso de depósito necesario o miserable”. Aquest tipus de delictes pot ser comès per administradors, marxants, propietaris de galeries, restauradors, transportistes, en definitiva, personatges que poden tenir aquests objectes en dipòsit amb l'obligació de tornar-los. Un cas recent seria el de l'antiquari de Mataró que va marxar amb els objectes que tenia en dipòsit, pertanyents a particulars, a fi i efecte de vendre'ls a galeries, subhastes, etc. (Ferran 2003: en línia).

El següent article, el 253, dins de l'apartat de les apropiacions, recull la figura de l'apropiació de cosa perduda, i cita explícitament les coses de valor artístic,

¹⁰³ Correspon a la Llei orgànica 10/1995 de 23 de novembre. Publicada a BOE , núm 8401, amb

històric i cultural, per tal de graduar la pena que comporta aquest tipus de delictes: “Serán castigados con la pena de multa de tres a seis meses los que, con ánimo de lucro, se apropiaren de cosa perdida o de dueño desconocido, siempre que en ambos casos el valor de lo apropiado exceda de 400 euros. Si se tratara de cosas de valor artístico, histórico, cultural o científico, la pena será de prisión de seis meses a dos años”.

L'article 263 tipifica una altra modalitat de delictes que es pot produir contra el patrimoni cultural, els danys, i diu: “El que causare daños en propiedad ajena no comprendidos en otros títulos de este Código, será castigado con la pena de multa de seis a 24 meses, atendidas la condición económica de la víctima y la cuantía del daño, si éste excediera de 400 euros”.

En aquests casos, l'autor no té la voluntat d'apropiar-se de la peça sinó la de produir-li uns danys. Aquí podríem incloure els actes vandàlics contra les obres d'art. En tenim força exemples: l'agressió que va patir “la pietat” de Miquel Àngel als Museus Vaticans o contra el mateix “David” a Florència (Egurbide 1991: núm de planes no visible). També el cas d'un famós coreògraf català que es vanagloriava de posar en escac els sistemes de seguretat del Museu Van Gogh, a Amsterdam, quan arrencava els grumolls de les pintures del pintor impressionista, sense ser descobert.

Un altre tipus delictiu és l'estafa, que apareix recollida a l'article 248 i queda redactat de la següent forma: “Cometen estafa los que, con ánimo de lucro, utilizaren engaño bastante para producir error en otro, induciéndolo a realizar un acto de disposición en perjuicio propio o ajeno”.

Seguint dins de la mateixa tipificació l'article 250 recull les circumstàncies agreujants d'aquest fet delictiu. El punt 5 d'aquest article recull els fets comesos contra el patrimoni artístic, cultural, històric i científic.

En aquest tipus de delictes el percentatge de denúncies és baix, la víctima, en descobrir l'estafa, intenta arribar a un acord amb el venedor o bé tornar-la a vendre posteriorment. Lligat amb aquest delicte trobem les falsificacions d'obres d'art, i també la de creació de peces falses, algunes tallades en fustes antigues per esculpir imatges amb estils antics. La major part d'aquests compradors són estrangers que pensen que compren obres de col·leccions privades i que treuen del país obres de valor incalculable (Robles 2003: 5-6). El mes de novembre de 2004 es va produir a Barcelona la detenció d'un marxant d'art que va intentar canviar nou obres autèntiques de Miró i Tàpies a un col·leccionista, per un quadre fals de l'impressionista Manet, al què, prèviament, n'havien falsificat els certificats d'autenticitat (Corachan 2004c: 41).

L'article 270.1 recull un dels delictes contra la propietat intel·lectual que fa referència a la reproducció il·lícita d'obres artístiques: "Será castigado con la pena de prisión de seis meses a dos años y multa de 12 a 24 meses quien, con ánimo de lucro y en perjuicio de tercero, reproduzca, plagie, distribuya o comunique públicamente, en todo o en parte, una obra literaria, artística o científica, o su transformación, interpretación o ejecución artística fijada en cualquier tipo de soporte o comunicada a través de cualquier medio, sin la autorización de los titulares de los correspondientes derechos de propiedad intelectual o de sus cesionarios".

També és punible penalment l'exportació il·lícita de béns culturals, així ho explicita "La Ley Orgánica contra la represión del contrabando" en l'article 2.1. Aquest considera contraban treure del país béns que integrin el patrimoni històric espanyol o que el seu valor sigui superior als 3 milions de pessetes.

A tots aquests il·lícits penals ens cal afegir quatre articles específics referents a patrimoni cultural, es tracta dels articles compresos dintre del títol XVI "De los delitos relativos a la ordenación del territorio y la protección del patrimonio histórico y el medio ambiente", concretament al capítol II: "de los delitos sobre el patrimonio histórico". Es tracta dels articles 321, 322, 323 i 324. El primer d'ells, el 321, castiga la destrucció o alteració d'edificis singulars: "Los que derriben o

alteren gravemente edificios singularmente protegidos por su interés histórico, artístico, cultural o monumental serán castigados con las penas de prisión de seis meses a tres años, multa de doce a veinticuatro meses y, en todo caso, inhabilitación especial para profesión u oficio por tiempo de uno a cinco años”. En cualquier caso, los Jueces o Tribunales, motivadamente, podrán ordenar, a cargo del autor del hecho, la reconstrucción o restauración de la obra, sin perjuicio de las indemnizaciones debidas a terceros de buena fe”.

El següent article, el 322, castiga l'actuació dolosa que duguin a terme les autoritats o funcionaris públics respecte al patrimoni cultural: “La autoridad o funcionario público que, a sabiendas de su injusticia, haya informado favorablemente proyectos de derribo o alteración de edificios singularmente protegidos será castigado además de con la pena establecida en el artículo 404 de este Código con la de prisión de seis meses a dos años o la de multa de doce a veinticuatro meses”.

Els dos articles següents tipifiquen les agressions que es poden cometre contra centres culturals, com ara biblioteques, però també contra jaciments arqueològics. El 323, contempla aquelles que es cometen de forma dolosa: “Será castigado con la pena de prisión de uno a tres años y multa de doce a veinticuatro meses el que cause daños en un archivo, registro, museo, biblioteca, centro docente, gabinete científico, institución análoga o en bienes de valor histórico, artístico, científico, cultural o monumental, así como en yacimientos arqueológicos. En este caso, los Jueces o Tribunales podrán ordenar, a cargo del autor del daño, la adopción de medidas encaminadas a restaurar, en lo posible, el bien dañado”.

El 324, contempla les agressions comeses de forma imprudent: “El que por imprudencia grave cause daños, en cuantía superior a 400 euros, en un archivo, registro, museo, biblioteca, centro docente, gabinete científico, institución análoga o en bienes de valor artístico, histórico, cultural, científico o monumental, así como en yacimientos arqueológicos, será castigado con la pena de multa de tres a 18 meses, atendiendo a la importancia de los mismos”.

Així doncs, en resum, hem vist que la legislació penal espanyola fa una tipificació genèrica de les infraccions, i posteriorment sol aplicar un agreujant a la tipificació general quan els objectes en qüestió tinguin consideració de béns de caràcter cultural, històric o artístic. En l'últim dels casos, resulta sorprenent que es quantifiquin econòmicament els danys comesos en un jaciment arqueològic. Qui taxarà la lesió produïda en un jaciment?, en quant està valorada la seva seqüència estratigràfica?

4.5.2.2) *La vessant administrativa*¹⁰⁴

A més de comptar amb unes disposicions de tipus penal, comptem també amb unes altres lleis de tipus administratiu i que tenen com a característiques principals el fet de ser dictades per l'administració pública i que, en cap cas, les penes que s'imposen no porten implícites les penes privatives de llibertat. Aquestes disposicions normatives poden ser dictades per estaments estatals o bé autonòmics. Recordem que la Constitució espanyola atribueix a les Comunitats Autònomes competències en foment de la cultura i, per tant, la possibilitat de legislar sobre aspectes relacionats amb ella.

Pel que fa a la normativa estatal, hem de dir que la llei que és vigent en l'actualitat data de 1985, i desplega els seus efectes sobre totes aquelles comunitats autònomes que encara no hagin legislat específicament sobre el tema. Concretament, és la "Ley 916/1985 de 25 de junio, del Patrimonio Histórico Español". En ella es defineixen, entre altres aspectes, el significat de patrimoni cultural, el paper proteccionista que ha d'assumir l'estat i les diferents administracions públiques implicades, l'actuació dels particulars davant els il·lícits o infraccions i les infraccions administratives i les seves sancions.

Amb data 10 de gener de 1986, apareix el "Real decreto 1111/1986, de desarrollo parcial de la Ley de Patrimonio Histórico Español". Es defineixen entre d'altres, la responsabilitat sobre qui recau la incoació d'expedients de declaració de béns, etc.

Així doncs, mentre que les comunitats que no han desenvolupat lleis pròpies, utilitzen de forma subsidiària la legislació a nivell estatal, d'altres comunitats com el cas de Catalunya, en disposen d'una pròpia.

¹⁰⁴ Bibliografia consultada: Alonso, Mª R. 1992. *El patrimonio Histórico, destino público y valor cultural*. Oviedo. Universidad de Oviedo; Álvarez, J.L. 1989. *Estudios sobre el Patrimonio Histórico Español y la Ley de 25 de Junio de 1985*. Madrid. Civitas.

Pel cas català, es tracta de la “Llei 9/1993, de 30 de setembre, del Patrimoni Cultural Català”. Tot i ser una llei molt similar, introdueix una sèrie de novetats respecte de l'espanyola: la definició dels espais de protecció arqueològica, les qualificacions exigides als professionals a l'hora d'intervenir en determinades actuacions al patrimoni cultural, la gradació de sancions i els òrgans encarregats d'imposar-les. A més d'aquesta normativa, n'existeixen d'altres no específiques, que també poden incidir transversalment en aspectes de patrimoni cultural, tals com: la “Llei 6/1998, de 13 d'abril, sobre règim del sòl i valoracions”, la Ley de 16 de diciembre de 1954, de expropiación forzosa”, i d'altres.

Per últim, el “Decret 78/2002, de 5 de març, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic”, ha reglamentat darrerament les actuacions en la matèria a Catalunya.

4.5.3) Consideracions sobre la situació del patrimoni cultural.

Hem observat durant el període anterior (1961-1984) la dramàtica situació en què es van veure immerses la conservació i la seguretat del patrimoni cultural, sobretot, durant els últims anys de la dècada dels setanta i els primers anys dels vuitanta. Coincidint amb el què nosaltres hem passat a definir com a quart període, 1985-2004, es produeixen una sèrie de fets que, si més no, denoten un cert canvi d'actitud a diferents nivells.

A nivell legal, i per a oferir una major protecció al patrimoni històric, s'intenta adaptar la legislació a les necessitats del moment. Dins l'àmbit penal, i a partir de la reforma de 1983, els articulats mostren una major sensibilitat pels objectes amb valors històric-artístics. No obstant això, serà, sobretot, dins de l'àmbit legislatiu administratiu on millor s'exemplifica la voluntat de canvi. En primer lloc, amb la llei 16/85 la "Ley del Patrimonio Histórico Español" i, posteriorment, pel cas de Catalunya, amb la "Llei 9/1993, de 30 de setembre, del Patrimoni Cultural Català".

A nivell tècnic, des de les administracions competents es comencen a dur a terme, amb una major assiduitat, inventaris i censos d'objectes artístics, primera mesura i eina bàsica de protecció (G.F. 1991a: 58). En aquesta línia, a mitjans dels anys noranta, s'elaboraran les "Cartes arqueològiques comarcals"¹⁰⁵. Alguns temples amb objectes d'interès es doten de mesures de seguretat físiques i electròniques –per exemple, l'església de Sant Jaume de Bellver de Cerdanya, el 1993-.

Es potencien els museus ja creats i se'n fomenta la creació de nous com a organismes aglutinadors de materials dispersos per les diferents poblacions, que a més es convertiran en la pedra angular sobre la qual girarà la difusió cultural i turística d'algunes poblacions. A la Cerdanya, el 1981 es fundà el "Museu de la Farmàcia de Llivia". Al Pallars Jussà, concretament a Isona, el "Museu de la

¹⁰⁵ A l'Alta Ribagorça a l'any 1995 a l'Alt Urgell al 1996, a La Cerdanya al 1990, al Pallars Jussà, al Pallars Sobirà i a la Val d'Aran l'any 1994.

Conca Dellà” l’any 1991 i el “Museu dels Raiers”, a la Pobla de Segur, el 1992. Al Pallars Sobirà L’Ecomuseu de les Valls d’Àneu”, a Esterri d’Àneu, el 1994.

En aquesta línia, es creen els Arxius Comarcals, responsables de la custòdia del patrimoni documental: l’any 1989, l’Arxiu Comarcal de Cerdanya (ACCE), l’any 1995 l’Arxiu Comarcal de Pallars Sobirà (ACPS) i l’any 1997 l’Arxiu Generau de la Val d’Aran. Des de les seves depències, també fomentaran tot tipus d’activitats relacionades amb la difusió i sensibilització pel patrimoni cultural pirinenc (exposicions, conferències, etc.).

Un altre fet destacable durant aquest període, serà l’aparició de nous i joves professionals vinculats al món del patrimoni, tant cultural com natural: arqueòlegs, antropòlegs, biòlegs, geòlegs, etc. Sorgeixen vinculats a centres d’estudis, a museus -als què abans fèiem referència- o ho fan de forma autònoma. Originaris, o no, de les comarques altpiriniques, impulsaran la creació de plataformes tècniques, la promoció d’activitats culturals, la transmissió d’informació entre els diversos professionals, o l’elaboració d’estudis científics relacionats amb el món del patrimoni cultural altpirinenc. I sobretot, segurament el més important, sensibilitzaran als habitants d’aquestes contrades sobre la importància del llegat cultural dels nostres avantpassats, de la seva conservació i protecció. Juntament amb els Centres d’Estudis i Organitzacions Culturals desplegadas al territori es convertiran, de vegades, en un sistema de control informal i de denúncia d’agressions comeses contra el patrimoni cultural.

Aquests són alguns dels exemples de la nova sensibilitat que es respira entorn del patrimoni cultural durant aquestes dues últimes dècades. No obstant tot això, aquestes expectatives es veuran truncades en diverses ocasions, ja que les comarques piriniques viuran episodis d’espoli sense precedents. Tot i que el panorama ha millorat, es donen una sèrie de circumstàncies a nivell nacional, estatal i internacional que afavoreixen aquestes noves agressions contra el patrimoni cultural.

Paral·lelament a la millora de la situació econòmica, que ja hem apuntat en el capítol anterior, es va produir una socialització del món de l'art i les antiguitats, que en els darrers decennis deixarà de ser patrimoni exclusiu de classes benestants (Lluent 2002: 46). L'accés majoritari a la cultura ha alimentat el reconeixement i la sensibilitat per l'art i les antiguitats; en conseqüència, cada vegada més gent tendeix a envoltar-se de peces artístiques i antiguitats amb què satisfer els seus gustos i, de pas, obtenir i alimentar un determinat prestigi social.

Aquesta demanda ha potenciat i potencia els mercats d'art; l'augment de la demanda i la facilitat i rapidesa amb què s'aconsegueixen uns remarcables beneficis han propiciat, de forma indirecta, l'aparició personatges i grups que, aprofitant la bona conjuntura, utilitzen la vessant il·legal per a introduir-se dins dels cercles de la comercialització de l'art i les antiguitats.

En el camp arqueològic, la millora i l'abaratiment dels aparells de detecció - detectors de metalls- han comportat una proliferació d'aquesta modalitat d'activitat furtiva. Serveixi d'exemple que, en poc més de cinc anys, 1984-1990, els Serveis de Cultura de Lleida ja havien obert set expedients a la mateixa província per espoli en jaciments arqueològics on, generalment, els detectors de metalls jugaven un paper important (Farré 1990: 3).

Malgrat la millora dels mitjans tècnics de protecció, la bona voluntat d'algunes administracions i particulars, els temptadors beneficis del negoci fraudulent de l'art impulsen certs grups a utilitzar el robatori i la receptació d'obres d'art com a forma de guanyar-se la vida. Tampoc no ajuda, avui en dia encara, la consideració que el gruix de la població té del patrimoni artístic o històric; els especialistes policials es fan ressò d'aquesta circumstància:

“No produce la misma sensación de alarma que, sin duda se aprecia, cuando el objetivo del delincuente son las propiedades particulares. Esta reacción se explica en la opinión generalizada de que lo que es de todos tiene un interés relativo para el ciudadano de a pie, y si la obra de arte pertenece a una colección privada, es algo que debe concernir a su propietario” (Lluent 2002: 48).

Més endavant veurem el nombre considerable d'atemptats contra el patrimoni moble durant aquest període i ens adonarem que resta un llarg camí a fer per tal d'assolir una total protecció de les obres d'art i antiguitats de les nostres comarques.

4.5.4) Els lladres d'art: entre el mite i la realitat.

La ficció literària i cinematogràfica contribueixen, en ocasions, a la creació de determinats estereotips que no tenen res a veure amb la realitat; seria el cas que ara ens ocupa. A diferència de la resta de lladres, tradicionalment el setè art ha revestit d'un encant especial als personatges responsables dels robatoris d'obres d'art i a alguns d'aquells que, al seu voltant, se'n beneficiaven o en treien algun profit –falsificadors, estafadors, etc-.

De fet, i al llarg de l'elaboració de la tesi, hem tingut l'oportunitat de comprovar per nosaltres mateixos que la ficció cinematogràfica està encara molt arrelada en la creença popular. En molts casos, la gent segueix identificant els lladres d'art amb els lladres anomenats de “guant blanc” –imatge d'un triomfador: intel·ligent, culte, ben preparat, que s'escapoleix de la policia gràcies a una doble vida que li serveix de coartada- o, si més no, els desperten certes simpaties que mai no els produïrien la resta de malfactors. Tot i que no incidirem massa en el tema, veurem en aquest apartat que la ficció cinematogràfica, generalment, està molt allunyada de la realitat.

La visió que retrata el cinema també l'alimenta la realitat quotidiana; existeix un distanciament entre el gruix de la societat i un món de l'art cada vegada més mercantilitzat. Les quantitats astronòmiques que s'hi manegen només estan a l'abast d'uns pocs afortunats, una part molt petita de la societat, bàsicament classes acabalades i benestants. D'altra banda, i sense una especial preparació en art o corrents artístiques, determinats museus poden ser vistos com elitistes per la gran majoria. Per tant, la transgressió d'aquests personatges, molt focalitzada i que afecta a determinats individus o institucions de sectors afavorits – a vistes del gran públic, capaços de suportar les pèrdues pecuniàries que els representen tals accions-, és més acceptada que la delinqüència de baixa estofa a la què hem de fer front la gran majoria al carrer.

És normal trobar pel·lícules on el lladre es converteix en l'heroi i en el protagonista positiu i inconfusible de la pel·lícula. El 1954, Alfred Hitchcock va retratar de forma

excel·lent a “To catch a thief”¹⁰⁶ la figura del lladre de peces artístiques. Si bé es tractava d’un lladre de joies, exemplifica la imatge que el cinema ha utilitzat per a descriure els lladres d’obres d’art. El personatge, interpretat per Cary Grant, apareix caracteritzat com un home culte, intel·ligent i de bona presència que es mou, immers en tot tipus de luxes, entre cercles burgesos i aristocràtics de la Riviera francesa. Està acostumat a dur un nivell de vida alt en funció dels guanys que li ha reportat la seva carrera delictiva relacionada amb el robatori de joies.

En una altra pel·lícula, “How to steal a Million”¹⁰⁷, molt similar a l’anterior, el protagonista, Peter O’Toole, representa el *dandie* anglès: ben vestit, educat, convincent i també amb un alt nivell de vida; sensible i preocupat pel món de l’art, més enllà del simple robatori. Per amor a la protagonista, Audrey Hepburn, es veu en l’obligació de participar en el robatori d’una escultura en un prestigiós museu francès. Durant l’operació, posa de manifest la seva capacitat d’anàlisi de les situacions, la bona preparació tècnica, de coneixements artístics, de mesures de seguretat dels museus, a més, fa gala d’una gran intel·ligència, serenitat i capacitat d’improvisació, pròpia d’aquests personatges en el món del cinema.

Paral·lelament, en la mateixa pel·lícula, ens trobem amb la figura del falsificador, representat pel pare de la protagonista. Es tracta d’un home de l’aristocràcia parisenca que ha fet fortuna a partir de les seves falsificacions i que s’ha convertit en un reputat filàntrop i mecenes apreciat i admirat pels cercles artístics. Amaga, però, una personalitat megalòmana i una actitud burlesca contra aquells que l’admoren i que són incapaços de reconèixer el frau a què els sotmet.

Més recentment, han aparegut productes similars on es mostra aquest tipus de lladres, entre les més conegudes trobaríem “Entrapment”¹⁰⁸ on Sean Connery es converteix en un extraordinari lladre d’obres d’art, proveït dels mitjans tecnològics

¹⁰⁶ *To catch a thief* [Enregistrament vídeo]. Dirigida per Alfred Hitchcock. 106 min. Versió doblada al castellà. Producció de la pel·lícula original: Paramount Pictures Corporation, 1955.

¹⁰⁷ *How to steal a Million* [Enregistrament vídeo]. Dirigida per Willie Wyler. 123 min. Versió doblada al castellà. Producció de la pel·lícula original: Twentieth Century Fox. 1966.

¹⁰⁸ *Entrapment* [Enregistrament vídeo]. Dirigida per Jon Amiel. 112 min. Versió doblada al castellà. Producció de la pel·lícula original: Twentieth Century Fox and Regency Enterprises. 1999.

més sofisticats i capaç de posar en escac els sistemes de seguretat més infalibles.

També, en el film “The Thomas Crown affair”¹⁰⁹ Pierce Brosnan encarna la figura d’un excèntric col·leccionista multimilionari que cobeja tenir entre els seus fons una obra mestra del moviment impressionista, exposada en un museu novaiorquès. Després d’un robatori espectacular i molt ben planejat, Brosnan burla constantment les investigacions de la companyia d’assegurances i de la policia. Finalment, restituirà la peça d’una forma encara més original i astuta que durant la sostracció, tot aprofitant per a robar una segona obra amb l’única finalitat de ridiculitzar els sistemes de seguretat i a la representant de la companyia d’assegurances. De fet, l’actitud del protagonista respon més a un repte personal i a un interès per cercar noves sensacions que no pas al seu interès per la peça en sí.

Per últim, i trencant una mica aquesta imatge de lladre, ens trobem amb obres com “Ordinary decent criminal”¹¹⁰ o “The General”¹¹¹ que, basant-se en aspectes biogràfics de la vida del lladre Martin Cahill, retrata un delinqüent més d’acord amb la realitat. Nascut a les classes més desfavorides de la societat britànica, i amb una família desestructurada, s’envolta d’un grup de petits delinqüents i traficants de drogues amb els què treballarà en qualsevol camp delictiu, des dels assalts a bancs, al tràfic de drogues o al robatori d’obres d’art.

No mostra cap interès per l’art –en fa mofa constantment-, ni tampoc per la cura i conservació de les obres sostretes: no té cap inconvenient en amagar-les en un refugi soterrani al mig dels prats on es cobreixen de verdet, o separa les teles dels marcs tallant-les amb ganivets i enrotllant-les sobre sí mateixes, com si es tractessin de vulgars diaris. A diferència dels lladres que hem vist anteriorment,

¹⁰⁹ *The Thomas Crown affair* [Enregistrament vídeo]. Dirigida per John Mc. Tiernan. 113 min. Versió doblada al castellà. Producció de la pel·lícula original: Irish Dream Time and Metro Goldwing Mayer Pictures. 1999.

¹¹⁰ *Ordinary decent criminal* [Enregistrament vídeo]. Dirigida per Thaddeus O’Sullivan. 93 min. Versió doblada al castellà. Producció de la pel·lícula original: Miramax Films. 1999.

¹¹¹ *The general* [Enregistrament vídeo]. Dirigida per John Boorman. 1 DVD: 126 min. Versió doblada al castellà. Producció de la pel·lícula original: Merlin Films i J&M. 1998.

tampoc no disposa d'uns mitjans extraordinaris i es manifesta poc destre en la seva forma d'actuar. Els seus cops es basen en una mínima preparació i en l'astúcia, però, sobretot en la força i la intimidació; si cal, fent ús d'armes de foc. Amb tot, s'arriba a crear un cert mite entorn del personatge entre el jovent de les classes més desfavorides de la societat anglesa.

Hem fet una ràpida dissecció de la imatge dels lladres d'obres d'art que ens ofereix la ficció cinematogràfica, tot seguit mostrarem la cara real, aquella amb la què es troben els especialistes policials, els responsables de la seguretat dels museus, fundacions, particulars, etc.

D'entrada, hem de dir que no podem parlar de delinqüència organitzada, si no, més aviat de delinqüència especialitzada, és a dir, organitzacions d'entitat menor que les primeres. És certa, però, l'aplicació de certes tècniques o la utilització de mitjans propis de la criminalitat organitzada, però encara de forma molt embrionària -utilització d'escàners per a controlar les freqüències de la policia, les targetes de prepagament en els mòbils, que fa més difícil el seu control i seguiment, i poca cosa més-. No obstant això, darrerament es comencen a deixar veure clans mafiosos que utilitzen el món de l'art per a blanquejar diners provinents del narcotràfic¹¹².

Segons fonts de la Guardia Civil¹¹³ podríem distingir dos grans grups de delinqüents:

1) *Els no especialitzats*, que al seu torn, es poden subdividir en:

1.a) *Ocasionals* (Cortés 1998: 127): individus que actuen aprofitant un descuit en exposicions, museus, galeries, biblioteques o arxius, entre els què podem destacar els caçadors de records (Bravo 1982: 74), però entre els què

¹¹² Fernández, R.(Inspector Jefe, Jefe de la Brigada de Patrimonio Histórico de la Comisaría General de la Policía Judicial) *Tráfico ilícito de obras de arte. El caso del robo a Esther Koplowitz*. Conferència pronunciada a les "IV Jornadas de sensibilización en el patrimonio cultural. La seguridad de los bienes del patrimonio histórico-artístico". Uncastillo 6 de juny de 2003. [inèdit]

¹¹³"Informe sobre los ladrones de obras de arte". [en línia]. Disponible a : <http://www.guardia.civil.org/patrimonio/activdcha.asp#informe>. [consulta el 10 d'agost de 2002]

també juguen un paper important els mateixos investigadors (Martín De Pozuelo i Tarín 2001: 8-9), estudiants (Magán 2001: 115-116) o empleats (Redacció 1988a: Núm de planes no visible; Sanuy 1988: 3; Redacció 2005a: 36; Redacció 2005b: Núm de planes no visible i Caballero 2004: 27). Dins del món de l'arqueologia aquesta figura correspondria a la de particulars que s'hi dediquen en el seu temps d'oci i que no busquen un lucre; atresoren amb la finalitat de col·leccionar, intercanviar i, en comptades ocasions, vendre (Cortés 2002: 69 i entrevista núm. 1).

1.b) *Delinqüents habituals* (Cortés 1998: 127): persones procedents d'ambients marginals de la societat, sense coneixements artístics, que sufraguen les seves necessitats o fins i tot addiccions – a les drogues, per exemple- amb el robatori d'obres d'art. En aquesta línia, s'expressa un especialista policial parlant d'una investigació que va dur a terme:

“Les tres persones a qui se'ls va encarregar el robatori eren de procedència molt diversa: un d'ells era un corredor de motos que havia tingut un accident i que feia de conductor de la furgoneta; dels altres dos, un estava a l'atur i l'altre era un drogodependent.

Recordo que, '*off the record*'(...), recordo que, quan els vam detenir, ens van explicar que es feien ratlles de cocaïna quan desmuntaven les talles de les peanes, damunt de l'altar de Santa Maria de Porqueres, o sigui que(...)”
(entrevista núm. 1).

És freqüent detenir-los i recuperar les obres arran d'un pas en fals ja que desconeixen els circuits de compra-venda de peces artístiques (Entrevista núm 1 i Redacció 2005c: 10). Dins d'aquest mateix model tindrien cabuda els dos responsables del robatori a la Fundació Miró el mes d'abril de 1988 (Clapés, T. i Gafarot, X. 1988: número de planes no visible) i dels què més endavant en parlarem, quan ho fem del context català en l'últim quart de segle.

1.c) *Grups dedicats al robatori de domicilis* que s'apoderen de tot allò que hi ha a l'interior on s'inclouen també les obres d'art (Bolancell 2003: en línia ; Sarri 2003: en línia; Agències 2003b: en línia i Tort 2003: en línia).

2) *Els especialitzats*, amb un grau d'organització inferior al d'altres organitzacions delictives i amb handicaps importants: el volum físic que suposen les peces –cal una logística adient per a transportar i emmagatzemar les antiguitats-, el control que exerceix la policia en els circuits comercials i uns guanys inferiors als d'altres activitats, com podrien ser el tràfic de drogues, o l'atracament a entitats bancàries.

Es caracteritzen per ser grups reduïts –entre tres o quatre persones, com a màxim-, que solen tenir diversos antecedents per aquests mateixos delictes i que estan especialitzats per tipus de materials –art sacre, mobiliari, peces arqueològiques, patrimoni bibliogràfic i altres- ja que això els facilita la consolidació de xarxes de distribució de productes (entrevista núm. 5). Solen ser bastant destres en el forçament de panys i portes per tal d'accedir a l'interior de domicilis i rarament empren la violència per a obtenir els seus fins. Generalment, són delinqüents estatals amb gran mobilitat ja que es desplacen per tot el territori amb gran facilitat, fet que dificulta la seva detenció. Freqüentment, les obres sostretes pateixen danys durant el transport o l'intent de comercialització –separen teles del marc sense cura o fracturen estàtues per a poder-les transportar amb més facilitat-.

Dins d'aquest grup, tindrien cabuda els grups d'espoliadors arqueològics que es mouen únicament per motius econòmics: petits grups integrats dins d'una xarxa que els permet conèixer els millors circuits de comercialització (Cortés 2002: 69 i entrevista núm. 1). S'inclouen també grups relacionats amb l'espoli de patrimoni bibliogràfic i documental, com del què formava part el cervell del robatori del Beatus de Liébana de la Seu d'Urgell, a qui se li van poder imputar importants robatoris després de la seva detenció, com el d'un missal del segle XV procedent del Museu etnogràfic de Ripoll (Terés 1997: 47 i Ricou 1997a:3). També els grups especialitzats en mobiliari antic procedents d'Itàlia, que en connexió amb lladres

autòctons, recorrien la península a la recerca de moble antic a l'engròs, cap a finals dels anys noranta i principis del nou mil·leni (entrevista núm. 1).

Un cas apart, tot i que dins d'aquest conjunt, trobaríem el que fonts de la Guardia Civil anomenen *grupos étnicos de antigua tradición ambulante*¹¹⁴. Es tracta de grups familiars amplis i lligats per llaços de parentesc molt forts que trafiquen amb antiguitats de petita i mitjana qualitat. El seu camp d'operacions són les zones rurals, i actuen independentment de si es tracta d'immobles privats (masies, palauets, etc.) o religiosos (esglésies, ermites,...). Són especialment hàbils en la recollida d'informació, la inutilització dels sistemes d'alarma i, com a norma general, solen tenir bons coneixements sobre els materials amb què trafiquen. Habitualment, tenen nombrosos antecedents per aquests fets (Pérez 2002b: número de planes no visible i Agències 2003a: 23).

A Catalunya, s'ha pogut establir quina era la forma d'actuar d'algun d'aquests grups. Val a dir, que en les operacions hi intervenen tots els components del grup i cadascú està especialitzat en un tema, o bé, en un moment del procés –des del robatori fins a la posterior comercialització-. La forma de procedir és la següent:

Una fase de preparació i documentació, caracteritzada pels viatges i la recollida d'informació. Ubiquen sobre el paper llocs susceptibles i dades d'interès. També aprofiten la proximitat de familiars als llocs escollits per fer algunes de les tasques d'informació (*santeros*): materials, horaris d'ocupació, punts febles de la residència, etc. Tampoc no descarten alguna primera temptativa, si les circumstàncies ho permeten.

Preparació del cop: contacten telefònicament, des d'una cabina preferiblement, i es reuneixen en llocs públics per acabar de determinar els rols de cadascú i els detalls de l'operació: mètode a seguir, lloc escollit, lloc de reagrupament i actuació a seguir davant de qualsevol incidència no prevista.

¹¹⁴"Informe sobre los ladrones de obras de arte". [en línia]. Disponible a : <http://www.guardia.civil.org/patrimonio/activdcha.asp#informe>. [consulta el 10 d'agost de 2002]

Actuació: un cop és nit tancada, s'aproximen amb un cotxe petit i deixen a certa distància una furgoneta que servirà per a carregar els mobles. Ataquen la masia o residència per les zones més vulnerables, generalment les finestres i portes del primer pis. Inutilitzen els sistemes d'alarma però davant de qualsevol incidència no prevista desisteixen de l'intent, sense dubtar. Carreguen els mobles, es reagrupen a la furgoneta i abandonen el lloc ràpidament.

Comercialització de les peces: deixen el material robat a la mateixa furgoneta un o més dies -sempre menys d'una setmana-. Després l'emmagatzemen en llocs especialment habilitats -superfícies grans però discretes- propietat de familiars, amics o llogats. No solen vendre peces per separat, sinó que preparen lots per a vendre als seus contactes, receptadors i intermediaris de confiança, en un temps que no sol superar la setmana des del cop (entrevista núm. 5).

A França el fenomen és similar; també existeixen clans familiars d'aquestes característiques. Actuen arreu de l'estat francès i ho fan amb una gran professionalitat. Disposen de coneixements tècnics i de contactes de confiança dins del món del comerç de les antiguitats. Duen a terme les seves transaccions en llocs discrets -vora carreteres o en pàrquings de grans superfícies-. Els materials robats circulen amb molta rapidesa, tant que un moble sostret al sud pot ser reventat a Bèlgica -o a algun altre país- en menys de 24 hores. Aproximadament el 80% del material sostret a França acaba als mercats dels Països Baixos, que posseeixen una legislació molt permissiva amb aquest tipus de comerç il·legal¹¹⁵.

Per últim, trobem els especialistes: persones que actuen en museus, galeries o mansions a la captura d'obres valuoses. Són entesos en inutilitzar sistemes de seguretat i, fins i tot, si s'escau, reduir els vigilants. A l'estat espanyol són molt escassos.

¹¹⁵ "Sur la piste des trafiquants d'art". *Des Racines & des ailes*. Coproducció France 3 i CAPA. Emissió setembre de 2003 i Reemissió el 28 juliol de 2004. [inici emissió 20:55 hores]

Vist tot això, observem que, com a norma general, la figura del lladre d'art és diametralment oposada a la que ens modela la ficció cinematogràfica. El lladre d'obres d'art no dista gaire del vulgar delinqüent dedicat a altres modalitats delictives:

“Pero los ladrones no son conocedores o amantes del arte. Son ante todo ladrones. Si no se pueden robar un valioso Picasso, se roban un carro.”
(López 2001: en línia).

4.5.5) La comercialització: personatges i modus operandi.

És obvi que els gustos del mercat condicionen profundament els robatoris. Els lladres escullen els seus botins considerant tot allò que té fàcil sortida al mercat de les antiguitats, atenent a variables com els gustos del moment i les orientacions del mercat: és la llei de l'oferta i la demanda, i les modes determinaran quins objectes seran l'objectiu dels robatoris (entrevista núm. 1 i entrevista núm. 7). Tampoc no és estrany, però, el robatori amb fotografia de la peça, originat per un encàrrec i que en moltes ocasions acaba en col·leccions privades del llevant peninsular¹¹⁶.

Després del robatori d'una peça, cal introduir-la al mercat, per a això existeixen una sèrie de personatges que s'ocupen d'aquestes activitats. És força freqüent deixar "refredar" o "dormir"¹¹⁷ la peça, un cop passat aquest impàs de temps pren rellevància la figura de l'"intermediari" o "perista" que és l'encarregat de col·locar-la als canals comercials (entrevista núm. 1) i qui posseeix els contactes necessaris dins del món de les antiguitats –col·leccionistes, antiquaris, particulars, etc-.

Depenent del país, es poden trobar certes diferències en aquesta figura. Mentre que a Espanya els intermediaris no solen posseir una formació acadèmica adient i tampoc no solen ser professionals establerts en el comerç legal¹¹⁸, en el cas francès és força més habitual trobar marxants d'art retirats o antiquaris "receleurs" amb botiga oberta al públic (Toscer 2001: en línia). El que sí que és comú entre tots els tipus d'intermediaris és la capacitat d'obtenir uns guanys molt superiors als que obté el primer esglaó de la cadena, el lladre, donat l'ampli coneixement

¹¹⁶ Buesa, D. 2003a. (Director del Area de Alta Inspección de Educación del Gobierno Civil de Zaragoza). *La protección del patrimonio eclesiástico*. "IV Jornadas de sensibilización en el patrimonio cultural. La seguridad de los bienes del patrimonio histórico-artístico". Uncastillo, 6 de juny de 2003. [inèdit]

¹¹⁷ Argot utilitzat pels especialistes policials per a definir el període de temps que triga la peça en sortir a la llum i que té com a finalitat la disminució de l'activitat policial entorn del robatori.

¹¹⁸ http://www.guardiacivil.org/patrimonio/activ_pub_princip.jsp

que té del valor real de mercat on, en ocasions, poden arribar a quintuplicar o sextuplicar el preu de l'adquisició¹¹⁹.

Tampoc no s'ha d'oblidar que la venda successiva de les peces sostretes no fa sinó augmentar-ne el preu i, de pas, ajudar a "blanquejar" l'obra fins a l'arribada al seu destinatari final. A més a més, com més gent intervé en el procés, més difícil resultarà demostrar la mala fe del comprador final (Lluent 2002: 40-41) i dificultarà una futura restitució al seu legítim propietari.

En aquest sentit és força habitual trobar obres de dubtosa procedència en "mercadillos" d'antiguitats –els Encants de Barcelona o el Rastro de Madrid, per exemple- i, fins i tot, a fires o sales de subhastes (Magán 2001: 112-113), darrerament també a subhastes en línia per Internet. Les successives vendes i, sobretot, la venda pública garantirà la propietat del nou posseïdor, d'aquesta forma la peça ja estarà preparada per entrar als circuits legals del comerç d'obres d'art (Lluent 2002: 40). De fet, algunes peces sostretes son descobertes al cap d'un cert temps quan el comprador –que també pot ser un antiquari- de bona fe, o els seus hereus, les posen de nou a la venda¹²⁰. S'obre aquí un nou debat, de difícil solució, entorn de la restitució o la indemnització al propietari legítim de la peça, donada la inexistència de mala fe per part de l'últim comprador.

Els canals que acabem de veure serviren per a comerciar amb algunes obres d'art, mobiliari antic i peces d'etnologia. Pel que fa al patrimoni bibliogràfic i documental, que com ja hem vist anteriorment no es troba al marge dels canals fraudulents de comercialització, aquest presenta certes especificitats. Els llibres o documents sostrets –també algunes làmines, estampacions o lletres capitals- acostumen a ser venuts pels lladres en "llibreries de llibre antic", però també és freqüent trobar-los en sales de subhastes convencionals i d'Internet i en determinats antiquaris (Magán 2001: 115-116); sovint, tots aquells professionals desconeixen la seva procedència il·lícita.

¹¹⁹ "Sur la piste des trafiquants d'art". *Des Racines & des ailes*. Coproducció France 3 i CAPA. Emissió setembre de 2003 i Reemissió el 28 juliol de 2004. [inici emissió 20:55 hores]

¹²⁰ http://www.guardiacivil.org/patrimonio/activ_pub_princip.jsp

En relació al comerç il·legal de peces arqueològiques, podem diferenciar dos tipus:

El tràfic de les peces de major qualitat que els mateixos espoliadors o alguns intermediaris solen vendre a col·leccionistes de classes mitjanes i altes, ja coneguts per ells.

Un segon tipus, compostat per totes aquelles peces de menor qualitat, venudes en llocs de reunió de furtius, “mercadillos” locals, bars, etc.

A tot això cal afegir que existeixen comerciants que, sota el comerç lícit, practiquen activitats fraudulentas amb materials procedents d'espolis, mitjançant la falsificació de factures de compra-venda (Cortés 2002: 72-73).

Abans de cloure l'apartat volem esmentar, ni que sigui superficialment, alguna de les tècniques utilitzades pels intermediaris clandestins a l'hora d'introduir les peces sostretes en els circuits comercials. A més de dificultar les tasques policials, pretenen i aconsegueixen augmentar-ne el valor comercial.

Entre les tècniques destaquen les restauracions “agressives” que poden arribar a emmascarar la peça i a fer molt difícil la seva identificació posterior. La fragmentació de conjunts, en principi indivisibles –com per exemple retaules-, i la venda per separat de les diferents taules, elements ornamentals (entrevista núm 7). Aquesta tècnica arriba a afectar fins i tot a les mateixes obres pictòriques, se separen les teles dels marcs i es tallen els llenços atenent a les característiques de les representacions (Martín de Pozuelo i Tarín 2001: 8-9 i Conforti 2000: 30),

El mobiliari pateix profundes transformacions: es canvien portes, tiradors de bronze, potes, també els marbres, i a nivell d'obres escultòriques es canvien els sòcols o les pàtines de les superfícies (Lluent 2002: 41).

Per últim, dir que les obres de certa importància són comercialitzades a l'estranger on assoleixen una major cotització i n'augmenten la dificultat del seguiment policial (Cortés 1998: 129) i, en cas de localitzar-les, els sistemes

judicials dels països de destí dificulten el retorn de les obres sotretes (Punte 1988: 38-43).

Imatge núm. 11: Transformació soferta per un quadre de Dalí, comercialitzat en dues parts després de la seva sostracció. Font: Revista de La Vanguardia, diumenge 28 de gener de 2001. Pàg. 8 i 9

4.5.6) Els escenaris del crim en la documentació: els llocs i els objectes.

Seguint amb el model que hem aplicat pel període anterior (1961-1984), i abans de fer el cens de tots els episodis d'espoli que hem pogut documentar a l'Alt Pirineu durant el període 1985-2004, volem deixar constància d'on provenen les informacions que aquí s'expressen.

A nivell de fons judicials, deixem d'obtenir informacions dels partits judicials de Puigcerdà el 1980 i de l'extingit Jutjat Comarcal de Sort, el 1971. Ens fem càrrec que això ha pogut representar una reducció de material, sobretot a nivell de denúncies de particulars que, com ja hem dit, acostumen a no tenir una repercussió als mitjans de comunicació, per exemple. Per tal d'intentar suplir aquesta mancança, hem potenciat la informació de les entrevistes, les comunicacions dels diversos col·laboradors especialitzats en temes de patrimoni arreu del Pirineu, a fonts d'estadístiques policials i a buidats exhaustius de fons d'hemeroteques. Per contra, a nivell de patrimoni arqueològic, hem comptat amb una nova i excel·lent font, les denúncies formulades per via administrativa i recollides pels Serveis Jurídics del Departament de Cultura. En base a tot això, el resultat ha estat el següent:

Als fons judicials del Jutjat de la Seu d'Urgell, entre el 1985 i el 2004, hem documentat un total de deu actes d'espoli, dels quals quatre corresponen a la comarca del Solsonès i els sis restants es distribueixen entre una part de la comarca de la Cerdanya –òbviament, la pertanyent al partit judicial de la Seu d'Urgell- i la de l'Alt Urgell. El primer dels casos recull el robatori d'antiguitats a una masia de Pinell, al Solsonès. El 1986 trobem dos fets, un a Bassella i un altre a Bellver de Cerdanya, en els quals se sostreuen mobiliari antic i antiguitats. El 1987 desapareix el retaule de l'ermita de Sisquer, al Solsonès. El 1988, a Bolvir, es denuncia el robatori de mobles antics i els dos anys següents, 1989 i 1990, es produeixen danys a les esglésies de Solsona, al Solsonès i a Cerc, a l'Alt Urgell.

No serà fins l'any 1996 que no tornarà a aparèixer una nova denúncia; en aquest cas correspondrà al robatori del famós *Còdex del Beatus de Liébana*, del Museu Diocesà de la Seu d'Urgell.

Pel que fa a l'Alt Urgell, les fonts del Servei d'Arqueologia constaten un total de tres denúncies: una a Ogern el 1994, una segona a Ribera d'Urgellet el 1997 i la tercera a Coll de Nargó, el mateix any.

Els fons d'hemeroteca constaten fins a tres episodis, dels quals dos ja havien estat recollits també pel Servei d'Arqueologia: els de 1997 a Ribera d'Urgellet i a Coll de Nargó i l'altre a partir de l'Arxiu del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de la Seu d'Urgell, el corresponent al robatori del *Beatus de Liébana*, el 1996. D'un quart episodi, succeït a Lletó el 1988, en tenim constància a partir d'un estudi d'investigació i de diverses comunicacions orals. Per últim, els dos restants els coneixem gràcies a la informació estadística oferta per Mossos d'Esquadra.

Dels sis casos coneguts a l'Alta Ribagorça, dos ho han estat a partir de fons d'hemeroteca, un a l'ermita de Sant Quirc el 1992 i l'altre a l'església de Sant Climent de Taüll el 1996. Aquest últim, també a partir d'una entrevista personal. El tercer, quart i cinquè casos, els de les esglésies de Sant Salvador de Sarroqueta el 1998, el de Santa Maria de Sarroqueta el 2000-2001 i el de la capella de Sant Miquel al despoblat de l'Artiga (Cierco) a principis dels anys noranta, només ens ha estat possible documentar-los mitjançant comunicacions orals. Per últim, el robatori de la masia de Cal Piqué de Gotarta també mitjançant comunicació oral.

A la Ribagorça aragonesa ens fem ressò de dos episodis singulars de robatori que van tenir lloc entorn dels anys vuitanta, sense que ens hagi estat possible precisar més en la cronologia dels fets: els de les esglésies de la Mare de Déu del Roser de Lliterà, a Viacamp, i el de la Mare de Déu de la Mola, al municipi de Bonansa. En ambdòs casos se sostreuen sengles reproduccions en guix de

factura recent i sense cap interès artístic i/o històric. Es dóna la circumstància que les originals havien estat substituïdes poc abans dels robatoris¹²¹.

A Cerdanya, trobem dos casos a partir d'expedients administratius del Servei d'Arqueologia, al castell de Llivia el 1991 i a Talló l'any 2003. A partir dels fons estadístics de la Guardia Civil i Mossos d'Esquadra, fins a set: els dels anys 1990 i el 1996 a Puigcerdà, per Guardia Civil. Gràcies al fons estadístics del Grup de Patrimoni Històric de Mossos d'Esquadra hem conegut els fets dels anys 2000 i 2002 (dos fets en aquest mateix any) a Puigcerdà, el del 2003 a Talló i el de l'any 2004, de nou, a Puigcerdà. Val a dir, que els fons d'hemeroteca es fan ressò també del cas de l'any 2004 a Puigcerdà i el Servei d'Arqueologia recull, igualment, el de l'any 2003 a Talló. Per últim, hem conegut, a partir d'estudis de caire científic i de comunicacions orals, el cas ocorregut a Llivia el 1987.

Pel Pallars Jussà, els expedients administratius instruïts pel Servei d'Arqueologia són set: el primer d'ells, correspon a Gavet de la Conca, l'any 1994 –que també apareix en els fons d'hemeroteca-. De la resta, tres tenen lloc a Basturs els anys 1994 i 1995 –aquest el recull la premsa però no apareix en els expedients instruïts pel Servei d'Arqueologia- i 2002, respectivament. L'any 2002 a Llimiana i a Mur i, els dos restants, de l'any 2002, corresponen a peces fora de context arqueològic. Els fons d'hemeroteca recullen fins a set episodis d'espoli: a més del de Gavet de la Conca en destaquem el de l'any 1991 a Pont de Claverol, el de l'any 1995 a Basturs, el de l'església de Capdella, el 1998, el de Castellnou de Montsec, el 2002, i els de les esglésies de Pobla de Segur i Tremp l'any 2004.

Una comunicació personal i els fons estadístics de Guardia Civil només aporten el robatori de Castissent, l'any 1997. Els fets de Claret, els anys 1985 i 1994, els hem conegut a partir de comunicacions orals i dels fons estadístics de Mossos d'Esquadra el de Pobla de Segur, l'any 2001.

El cas del Pallars Sobirà es forneix de quatre fonts d'informació bàsica: la primera, els fons estadístics de Guardia Civil que recullen fins a quatre casos d'espoli, l'any

¹²¹ Les informacions dels fets han estat facilitades per Mossèn Riu i Mossèn Vila, rectors de les

1992 a Sort, l'any 1995 a Esterri d'Àneu, el 1997 a Isavarre i el 1999 a Sorpe. La segona font han estat els expedients del Servei d'Arqueologia relatius a Sant Pere del Pujalt el 1994, i a València d'Àneu i a Santa Creu de Llacunes, l'any 1998. Pel que fa als fets de les masies de Farrera, l'any 1990, els d'Alós d'Isil, d'Unarre i d'Altron, tots tres succeïts entorn de l'any 1999, han estat documentats mitjançant comunicacions orals. Només en una ocasió el fons d'hemeroteca ens ha resultat efectiu per a documentar un episodi d'espoli; es tracta de l'ocorregut a Àrreu el 1996.

Pel cas aranès, les entrevistes, les comunicacions orals i els fons d'hemeroteca han estat la pedra angular de la investigació. Dels tres casos documentats, els de les esglésies d'Aubért, Vilac i Bossòst, els anys 1991, 1997 i 1999 respectivament, ho han estat seguint aquests mitjans.

ALT URGELL

1) Lloc: domicili particular (Bassella, Alt Urgell).

Data fets/denúncia: 27-05-1986

Tipus: domicili.

Objectes sostrets: una taula antiga de fusta valorada en 50.000 pessetes.

Descripció dels fets: la nit del 16 al 17 de maig es roba, en un habitatge particular de Bassella, una taula de fusta de pi molt antiga de 0'70 x 1'20 metres i un taulell de noguer d'una altra valorades ambdues peces en 20.000 i 30.000 pessetes, respectivament. Es desconeixen els autors dels fets.

Referència: Arxiu del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de la Seu d'Urgell. Llibre de registre General, número d'expedient 354/1986.

parròquies afectades en aquells moments, respectivament.

Arxiu del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de la Seu d'Urgell, Llibre de Diligències prèvies, número d'expedient 302/1986.

2) Lloc: despoblat de Lletó (Alàs i Cerc, Alt Urgell).

Data fets/denúncia: 1988

Tipus: altres/despoblat.

Objectes sostrets: una calaixera i la demolició d'una de les poques balconades que quedaven dempeus després de l'abandonament del poble.

Descripció dels fets: durant l'elaboració de l'estudi, que citem en la referència, els autors d'aquest són testimonis de l'acció d'uns individus que roben una calaixera d'un dels edificis del despoblat; així mateix, constaten la profanació del cementiri.

Referència: Campillo, X i Villaró, A. 1988. "Causes i conseqüències del despoblament". *MAB 6 Alt Pirineu*: 61-64. La Seu d'Urgell.

3) Lloc: Claustre del parc del Segre (La Seu d'Urgell, Alt Urgell).

Data fets/denúncia: 10-12-1991

Tipus: altres/espai públic de lleure.

Objectes sostrets: no se sostreu cap objecte, només es produeixen danys a un dels capitells del conjunt, el què representava als dictadors Hitler, Franco i Mussolini.

Descripció dels fets: si bé la notícia arriba als mitjans de comunicació a finals d'any, concretament al desembre, els fets es remunten a mesos abans. Es tracta dels danys que va patir un dels capitells del conjunt, aquell que representava les figures dels tres dictadors abans esmentats. L'Ajuntament de la capital alturgellenca els atribueix a una bretolada i no dóna gaire rellevància als fets. El claustre, una edificació contemporània que emula prototips romànics, va ser obra de l'escriptor i urbanista Lluís Racionero i les figures estaven dissenyades en un to de burla, segons paraules del mateix dissenyador. Els fets acaben en una disputa política a l'Ajuntament entre els detractors i els defensors de l'obra.

Referència: J.X. i Ll. C. 1991. "Dañadas las tallas de Franco y Hitler en el claustro de La Seu". *Segre*, 11 de desembre de 1991: 16. [Exemplar fotocopiats]

4) Lloc: Església de Sant Antoni (Cerc, Alt Urgell).

Data fets/denúncia: 30-07-1992

Tipus: recinte religiós.

Objectes sostrets: no se sostreu cap objecte, només es produeixen danys a l'interior del recinte.

Descripció dels fets: danys produïts a l'església de Cerc valorats en 200.000 pessetes. L'acció, segurament obra d'uns brètols, es produeix quan accedeixen a l'interior del temple mitjançant el trencament d'una finestra i un cop a l'interior provocant diverses destrosses, entre elles, la imatge d'algun sant i una creu metàl·lica.

Referència: Arxiu del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de la Seu d'Urgell, Llibre de registre General, número d'expedient 663/1992.

Arxiu del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de la Seu d'Urgell, Llibre de Diligències prèvies, número d'expedient 382/1992.

5) Lloc: Jaciment arqueològic del "Camí Ral" (Ogern, Alt Urgell).

Data fets/denúncia: 09-11-1994

Tipus: jaciment arqueològic.

Objectes sostrets: en principi no sembla que s'hagués produït la sostracció de cap peça.

Descripció dels fets: danys produïts al camí que comunicava Organyà i La Seu d'Urgell amb Solsona produïts per la manca de cura en els treballs de condicionament i millora que s'estaven duent a terme vora el camí, a la partida de La Salsa, a Ogern. El camí tenia un interès singular en aquella zona ja que presentava les roderes que, durant molts segles, el pas de les carretes havien deixat marcades a la roca. Els danys afecten a un tram d'entre 150 i 200 metres. Se sol·licita una protecció especial per a un camí que permet conèixer les vies de comunicació antigues entre les comarques de L'Alt Urgell i el Solsonès.

Referència: Informe dels Serveis Territorials d'Arqueologia de Lleida amb número K-127, N-788 de data 15-12-1994.

6) Lloc: Museu Diocesà de la Seu d'Urgell (La Seu d'Urgell, Alt Urgell).

Data fets/denúncia: 29-09-1996

Tipus: museu.

Objectes sostrets: el *Còdex del Beatus de Liébana*.

Descripció dels fets: tres individus roben del museu, en hores d'obertura, el Beatus de Liébana. Mentre dos d'ells immobilitzen a la vigilant mitjançant un esprai i sostreuen el llibre, un tercer espera a l'exterior amb el vehicle en marxa. Un cop es fan amb el *Còdex* s'adrecen cap al Túnel del Cadí i l'amaguen en algun lloc d'aquella zona. Dos dies després, tornen a l'amagatall, el recuperen i el traslladen fins als voltants de Tarragona on és amagat, de nou, en el forat d'una roca. Allà restarà uns tres mesos fins al moment en què, definitivament, serà ofert a la persona que va encarregar el robatori i responsable de la seva comercialització. Aquest últim enganya a la resta del grup, entre els quals es trobava la seva parella sentimental, i fuig amb el llibre fins a València.

Un cop allà, en Fèlix Ontier¹²², que és com, presumptament, es deia el cervell de tota l'operació -ja que posteriorment resultà ser una falsa identitat-, un professor d'anglès d'origen francès i resident a Sallent, amagà el *Còdex* a la consulta d'un psiquiatra amic seu. Davant l'engany l'ex-parella sentimental d'Ontier va posar els fets en coneixement de la Guardia Civil que va poder prendre així la bona línia de la investigació per a resoldre el cas. Va ser, sens dubte, la clau de volta de les investigacions, ja que poc després, el 21 de gener de 1997, la Unidad Central Operativa (UCO) de la Guardia Civil recuperà el Beatus amagat en un armariet de la consulta del psiquiatra. Alhora es detenia el cervell de la trama i, amb ell, els autors materials de la sostracció, els còmplices, etc.

A més a més, se li va poder imputar el robatori d'un cantoral del segle XVII, sostret en el Museu Etnogràfic de Ripoll, el març de 1995, i que afortunadament també va poder ser recuperat en el decurs de la investigació

Malauradament, tot l'operatiu es va saldar amb dos punts negres:

En primer lloc, la pèrdua d'una de les planes del *Còdex*, la número 15, arrencada amb la finalitat de servir de garantia d'autenticitat davant de futurs compradors, i que no va poder ser recuperada.

En segon lloc, la poca cura en la comprovació de la veritable identitat del principal acusat, Fèlix Ontier, -Gilbert Julien Ollier, segons fonts periodístiques- que es posà de relleu després de la fugida d'aquest durant un permís penitenciari i que evidencià que el veritable Ontier, detingut a l'aeroport de Barajas el 2000, res tenia a veure amb el cervell del robatori del Beatus de Liébana. El veritable Ontier, per tant, havia estat víctima d'usurpació de la identitat, de la falsificació del seu passaport, de la targeta de la seguretat social, de les targetes de crèdit, etc.

Referència: Pastor, J.D. 2005. *Objetivo Beato*. Madrid: Taberna Libraria.

Arxiu del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de la Seu d'Urgell. Llibre de Registre General, expedient número 1068/1996.

Arxiu del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de la Seu d'Urgell. Llibre de Diligències prèvies, número d'expedient 1020/1996.

Farràs, E. 1996. "La Seu està de dol". *Església d'Urgell*, núm. 254. Octubre 1996. La Seu d'Urgell: 8-10.

E.C., A.N., J.R.S. 1996. "La Guardia Civil cree que el libro robado en la Seu ya está en casa de un coleccionista". *Segre*, 1 d'octubre de 1996: 3. [Exemplar fotocopiats]

Clausó, E. 1996a. "Dos encapuchados roban el 'Beatus de Liébana' de La Seu, de valor incalculable". *Segre*, 30 de setembre de 1996: 9. [Exemplar fotocopiats]

Clausó, E. 1996b. "El obispado de Urgell sella la puerta del museo tras el robo del Beatus". *Segre*, 7 de novembre de 1996: 40. [Exemplar fotocopiats]

Clausó, E. i Ricou, J. 1996a. "La Guardia Civil distribuye por todo el mundo fotos del libro robado en La Seu". *Segre*, 2 d'octubre de 1996: 34. [Exemplar fotocopiats]

¹²² Aquest és el nom que apareix al llibre "Objetivo Beato" on s'expliquen les investigacions

Clausó, E. i Ricou, J. 1996b. "Un vecino de La Seu llegó a ver a los ladrones del 'Beatus' cuando huían". *Segre*, 17 d'octubre de 1996: 39. [Exemplar fotocopiati]

Mirabet, A. 1996. "El robatori del Beatus ens empobreix a tots". *Església d'Urgell*. Núm. 255. Novembre-Desembre 1996. La Seu d'Urgell: 8. [Exemplar fotocopiati]

Mirabet, A. 1997a. "El Beatus ha tornat a casa". *Església d'Urgell*. Núm. 258. Març 1997. La Seu d'Urgell: 28-29. [Exemplar fotocopiati]

Ricou, J. i Terés, A. 1997. "La Guardia Civil recupera en Valencia el Beatus de Liébana robado del Museu Diocesà de La Seu". *Segre*, 22 de gener de 1997: 27. [Exemplar fotocopiati]

Ricou, J. 1997a. "El Beatus estaba oculto en la consulta de un psiquiatra para venderlo dentro de 2 años". *Segre*, 23 de gener de 1997: 4. [Exemplar fotocopiati]

Ricou, J. 1997b. "Los ladrones del Beatus eran veteranos en robos de obras de arte". *Segre*, 24 de gener de 1997: 40. [Exemplar fotocopiati]

Ricou, J. 1997c. "Un 'chivatazo' en Sallent condujo a la Guardia Civil hasta el Beatus de La Seu". *Segre*, 8 de febrer de 1997: 32. [Exemplar fotocopiati]

J.R.S. 1997. "Liberado uno de los 5 detenidos por el robo del Beatus de La Seu". *Segre*, 25 de gener de 1997: 39. [Exemplar fotocopiati]

Ricou, J. 1997d. "La Guardia Civil tiene identificados a los dos autores del robo del Beatus". *Segre*, 13 de març de 1997: 40. [Exemplar fotocopiati]

Clausó, E. 1997a. "El delator del 'cerebro' del robo confundió el Beatus con una biblia". *Segre*, 17 de febrer de 1997: 12. [Exemplar fotocopiati]

policiales per a recuperar-lo. A la premsa diària se l'identifica com a Gilbert Jullien Ollier.

Cagigós, A. 1997. "Robatori i recuperació del Beatus del Museu Diocesà D'Urgell". *Església d'Urgell. Núm. 257*. Febrer de 1997. La Seu d'Urgell: 10-16.

Redacció 1997d. "Preparen una edició facsímil del Beatus. Amb el robatori desaparegué un full del Codex". *Església d'Urgell. Núm. 260*. Maig 1997. La Seu d'Urgell: 29.

Redacció 1997b. "Localizada en Europa la hoja del beatus arrancada por los ladrones de la obra". *Segre*, 3 de maig de 1997: 44. [Exemplar fotocopiati]

Comellas, J. 1997. "Tres dels quatre detinguts a Tarragona confessen haver robat el Beatus de la Seu". *Segre*, 12 de juny de 1997: 4. [Exemplar fotocopiati]

Clausó, E. 1997d. "Detenidos dos gemelos en Barcelona acusados de idear el robo del Beatus". *Segre*, 18 de juny de 1997: 41. [Exemplar fotocopiati]

Clausó, E. 1997e. "Los ladrones del Beatus lo ocultaron dos días cerca del túnel del Cadí". *Segre*, 28 de juny de 1997: 28. [Exemplar fotocopiati]

Terés, A. 1997. "La jueza encarcela a dos de los cinco detenidos por el robo del 'Beatus'". *Segre*, 26 de gener de 1997: 47. [Exemplar fotocopiati]

Redacció 1997a. "El psiquiatra que tenía el 'Beatus' denunciará 'barbaridades jurídicas'". *Segre*, 27 de gener de 1997: 12. [Exemplar fotocopiati]

Clausó, E. i Ricou, J. 1997. "El 'cerebro' del robo del Beatus dice que se lo quedó amenazado de muerte". *Segre*, 13 de febrer de 1997: 39. [Exemplar fotocopiati]

Ricou, J. 1998a. "El judici final del Beatus". *Segre*. 15 de febrer de 1998: 42. [Exemplar fotocopiati]

Ricou, J. 1998b. "La Audiencia impone un castigo 'blando' a los siete acusados de robar el Beatus". *Segre*. 17 de març de 1998: 3. [Exemplar fotocopiati]

Redacció 1998. “La sentencia del Beatus ya es firme al no recurrirla ni la Fiscalía ni el obispado”. *Segre*, 21 de marzo de 1998: 48. [exemplar fotocopiats]

Ribó, F. 1998. “Paguen 1'5 milions per un Beatus en una subhasta de Christie's als EUA”. *Segre*. 8 de desembre de 1998: 51. [Exemplar fotocopiats]

Casabella, J. 2002. “El ladrón sin nombre”. *El Periódico*. 6 de març de 2002: 34. [Exemplar original]

Redacció 2002b. “Anulan la orden de búsqueda del ladrón del Beatus”. *Segre*. 6 de març de 2002: 40. [Exemplar fotocopiats]

Bayona, E. I Grau, J. 2002. “Imputan otros tres robos de arte al hombre que se llevó el Beatus”. *Segre*. 12 de març de 2002: 38. [Exemplar fotocopiats]

Bayona, E. 2002. “El cas del lladre sense nom”. *Segre*. 25 de març de 2002: 35. [Exemplar fotocopiats]

Graell, P. 2004. “El Beatus de La Seu, ‘acorazado’ tras el robo”. *Segre*, 30 d'agost de 2004: 41. [Exemplar fotocopiats]

7) Lloc: Jaciment Paleontològic de Pinyes-Santa Eulària (Coll de Nargó, Alt Urgell).

Data fets/denúncia: 18-02-1997

Tipus: jaciment paleontològic.

Objectes sostrets: dos ous de dinosaure procedents d'un niu fossilitzat.

Descripció dels fets: un aficionat local és informat, per un maquinista, sobre un encàrrec una “mica especial” que li havien fet a la zona de Pinyes. Quan l'aficionat

es persona al lloc, observa que hi ha un palet d'obra d'1x1 metres embolcallat amb fibra de vidre, i preparat per a ser traslladat. Un cop vist això, avisa els agents forestals que ho posen en coneixement de Mossos d'Esquadra i aquests informen immediatament al Servei d'Arqueologia.

Els fets s'esclareixen. Existia un permís de prospecció a nom del Museu de Geologia de Barcelona. No obstant això, les informacions que tenia el Servei

d'Arqueologia de Catalunya sobre els resultats de les activitats eren que només s'havien fet troballes superficials, tot i que la realitat era una altra: s'havien extret grans blocs de sediments i restes paleontològiques que volien ser traslladades a Alemanya. De fet, un dels blocs, d'entre 50 i 60 quilos, ja havia estat exportat il·lícitament a Bonn. El segon bloc, al què hem fet esment més amunt, va ser traslladat fins a l'escola del Poble de Coll de Nargó i d'allà fins a l'Institut Crusafont de Sabadell. Val a dir, que el bloc exportat il·lícitament va poder ser recuperat.

Imatge núm.12 : El niu d'ous de dinosaure empaquetat i disposat pel seu trasllat.

Font: Diari Segre 19 de febrer de 1997.

Pàg. 14

Referència: entrevista núm.15.

Clausó, E. 1997b. "La Generalitat evita *in extremis* el expolio de huevos de dinosaurio en Coll de Nargó". *Segre*, 19 de febrer de 1997: 14. [Exemplar fotocopiado]

Clausó, E. 1997c. "El mercado negro, destino de los fósiles de Coll de Nargó". *Segre*, 21 de febrer de 1997: 13. [Exemplar fotocopiado]

Informe dels Serveis Territorials d'Arqueologia de Barcelona amb número K-117, N-001.

Graell, P. 2005. "El jaciment de Coll de Nargó, amb més de 3.000 ous de dinosaure". *Segre*, 3 d'agost de 2005: 50. [Exemplar fotocopiats]

8) Lloc: dòlmen de la Cabana dels Moros dels Bedolls o dolmen de Conorbau (Ribera d'Urgellet, Alt Urgell).

Data fets/denúncia: 02-04-1997

Tipus: jaciment arqueològic.

Objectes sostrets: en principi no sembla que s'hagués produït la sostracció de cap peça. Es tracta de la destrucció total de la construcció funerària.

Descripció dels fets: el dia 2 de juliol, un aficionat a l'arqueologia constata la destrucció del dolmen i ho posa en coneixement de les autoritats competents. La inspecció descriu l'estat en què aquest va quedar després de la intervenció furtiva: tres de les quatre lloses estan desplaçades, una de les quals ha estat trencada en tres trossos. Només una, la de la paret oest, es conserva a lloc. A més a més, els furtius han excavat a l'interior de la caixa un forat de 2 metres de llarg per 1'5 d'ample i 1 de fondària. Fora de la caixa, i afectant al túmul, hi ha un segon forat de les mateixes mides del primer. La destrucció, segons els tècnics, s'hauria fet a mà sense la utilització de màquines, i probablement hauria tingut lloc entre els mesos d'abril i juny.

Referència: Informe dels Serveis Territorials d'Arqueologia de Lleida amb número K-0127, N-610, de data 09-04-1997.

Comunicació oral Jordi Pasques.

García, P. 1997. "Destrozan un milenario dólmen de Vall d'Aguilar". *La Mañana*, 10 d'abril de 1997: Número de planes no visible. [exemplar fotocopiati]

Ribó, F. 1997. "Autores desconocidos destrozan un dólmen de 3.000 años del Alt Urgell". Segre, 10 d'abril de 1997: 51. [exemplar fotocopiati]

9) Lloc: despoblat de Castellnou de Bassella (Bassella, Alt Urgell).

Data fets/denúncia: 26-02-2000

Tipus: jaciment arqueològic/altres.

Objectes sostrets: dues monedes, una del segle XX i l'altra del XIX.

Descripció dels fets: a 200 metres al sud de l'antic nucli de Castellnou de Bassella (punt quilomètric 77 de l'antiga carretera 1313), recentment despoblat com a conseqüència de la construcció del pantà de Rialb, Mossos d'Esquadra localitzen un individu que estava prospectant la zona amb un detector de metalls. La zona no és considerada jaciment arqueològic, però se li comissen dues monedes, una del segle XX i l'altra del XIX, amb escàs interès històric, i l'aparell detector .

Referència: experiència personal i comunicació oral facilitada per Josep Gallart.

Informe dels Serveis Territorials d'Arqueologia de Lleida amb número K-0127, N-092, de data 05-06-2000.

10) Lloc: Cal Driana, Sallent, Coll de Nargó Alt Urgell.

Data fets/denúncia: 05-05-2002

Tipus: jaciment paleontològic.

Objectes sostrets: dos ous fossilitzats de grans rèptils.

Descripció dels fets: danys produïts en un niu fossilitzat de grans rèptils al jaciment paleontològic del riu Sallent, concretament vora la masia de Cal Driana. En la comprovació de fets, on vam participar de forma activa, es va poder determinar que la persona o persones que van produir els danys coneixien perfectament el lloc. Tampoc no van tenir especial cura en la recollida de les restes fòssils, ja que aquestes apareixien escampades en un radi de dos metres, aproximadament, respecte a la seva ubicació original. Afortunadament, el jaciment, que ja havia estat censat en estudis previs, estava força ben documentat fotogràficament.

Referència: Informació facilitada per Mossos d'Esquadra i Josep Peralba (ADAU).

ALTA RIBAGORÇA

1) Lloc: Ermita de Sant Quirc de Taüll (Taüll, Alta Ribagorça).

Data fets/denúncia: primers dies de maig de 1992

Tipus: recinte religiós.

Objectes sostrets: 17 dovelles que composaven l'arc de la portalada d'entrada a l'ermita declarada BIC (Bé d'Interès Cultural),

Descripció dels fets: uns treballadors de la urbanització del Pla de l'ermita denunciaven la desaparició de les dovelles de l'arc de la portalada d'entrada de l'ermita de Sant Quirc, situada a un quilòmetre de la població de Taüll, datada al segle XI i considerada com una de les joies del romànic de Taüll. Els fets, que es remunten als primers dies del mes de maig, afectaren a tota l'arcada composta de pedra tosca ben treballada. Els autors, a ben segur, pretenien destinar els carreus a alguna obra de caràcter privat.

Cinc dies després que es fes pública la notícia als mitjans de comunicació, les 17 pedres van ser retrobades pel mateix grup de treballadors que n'havia denunciat la desaparició. El conjunt de l'arcada es va localitzar al barranc de Santa Mònica, a un quilòmetre de l'ermita. Es trobaven en un marge de la carretera i disposades a terra de la mateixa forma en què es trobaven en la seva ubicació original. Se suposa que, en un primer moment, els lladres se'n van penedir, davant de l'àmplia repercussió social, i van optar per abandonar les peces en un lloc visible, per tal que fossin fàcilment trobades i restituïdes a l'espai original.

No obstant això, altres fonts apunten que la sostracció de l'arc estava destinada a forçar a l'administració, acusada de deixadesa, a dur tasques de restauració a l'ermita, ja que des de feia temps patia un fort deteriorament. De fet, vora l'arc es trobà una nota escrita amb la frase : "si no l'arregleu, la pròxima vegada no el

tomarem". La "malifeta" provocà una ràpida actuació de restauració per part de la Generalitat (Jané 2004: 180-181).

Referència: Moner De, J. 1992a. "Desaparece la portada de una de las 'joyas' del Románico de Taüll". *Segre*, 9 de maig de 1992: 56. [Exemplar fotocopiati]

Moner De, J. 1992b. "Las piedras de la ermita de Sant Quirc, 'aparecen' a la semana de ser robadas". *Segre*, 14 de maig de 1992: 42. [Exemplar fotocopiati]

Jané, J. 2004. "Un projecte alternatiu de desenvolupament del Pirineu. Testimoniatge personal sobre la transformació de la Vall de Boí del darrer quart del segle XX (1976-2001)". *Revista Ripacurtia* 2: 151-186. Benavarri.

Imatge núm.12 i 13 : Detall de l'arc tal com va ser localitzat i un acudit fent referència a la desaparició i recuperació de les dovelles. Font: *Diari Segre* 14 de maig de 1992 pàg. 42.

2) Lloc: Església de Sant Miquel de l'Artiga (Vilaller, Alta Ribagorça).

Data fets/denúncia: principis dels anys noranta

Tipus: recinte religiós.

Objectes sostrets: una imatge barroca de la Mare de Déu de la Mercè i una talla de Sant Sebastià, probablement barroca. A més de l'interior de la casa.

Descripció dels fets: la capella es troba situada vora casa Cierco, l'única casa que encara es visitava amb una periodicitat gairebé diària. Quan van succeir els fets, a la capella només es feien misses de forma puntual, per l'onomàstica o per alguna boda. Els lladres van entrar forçant la porta de la capella i un cop van agafar les imatges es van adreçar fins a casa Cierco, on van sostreure una maleta amb tots els objectes dels cerimonials religiosos, les robes del capellà, un calze i un missal. A més, van robar els conills de les gàbies. Afortunadament, les campanes estaven amagades sota d'un munt de teules velles i no van ser vistes pels autors del robatori. Els fets no es denunciaren.

Referència: Comunicació oral facilitada per Mossèn Ramon Vila, ex-rector de la parròquia de Vilaller, per mossèn Joan Mora i per Josep Palacín, veí de Vilaller.

3) Lloc: Església de Sant Climent de Taüll (Vall de Boí, Alta Ribagorça).

Data fets/denúncia: 1-2 de novembre de 1996

Tipus: recinte religiós.

Objectes sostrets: intent de robatori de la campana del segle XVIII.

Descripció dels fets: els lladres van escalar la paret del campanar per l'exterior i fins el primer pis, des d'on van pujar per la part interior fins el cloquer. Allà van recollir una de les quatre campanes originals que restaven, d'uns 100 quilos, i la van llençar al buit, a l'interior del cementiri, després van baixar i la van arrossegar uns 25 metres fins a la porta d'entrada. Curiosament, un cop fet el treball més complicat, abandonen la peça en aquell lloc per causes que encara es desconeixen.

Referència: entrevista núm 14.

Moner De, J. 1996. "Intentan robar una campana de Sant Climent de Taüll de más de 100 kilos". *Segre*. 3 de novembre de 1996: 19. [Exemplar fotocopiado]

4) Lloc: Sant Salvador de Sarroqueta (Pont de Suert, Alta Ribagorça).

Data fets/denúncia: 1998-1999

Tipus: recinte religiós.

Objectes sostrets: la imatge de Sant Salvador. Podem dir que es tractava d'una imatge moderna sense poder precisar més.

Descripció dels fets: l'ermita que es troba als afores de la població i sense cap mena de protecció. La peça desapareix del temple sense que poguem precisar més, ni sobre el *modus operandi* dut a terme, ni tan sols confirmar l'any dels fets. Es dona la circumstància que la figura que va substituir la desapareguda ha tornat a desaparèixer.

Referència: Comunicació oral de la senyora Palmira, de casa Espana de Sarroqueta.

5) Lloc: domicili particular. Cal Piqué de Gotarta (Pont de Suert, Alta Ribagorça).

Data fets/denúncia: 1999-2000

Tipus: domicili particular.

Objectes sostrets: una taula de noguer de quatre metres de llarg, amb sis potes quadrades, molt massissa i calaix en una punta. La part de sobre de la taula

estava composta per dos tipus de fusta de diferents colors que formaven una cenefa a la zona perimetral.

Descripció dels fets: es tracta d'una casa noble de l'Alta Ribagorça, especialment durant els segles XVIII i XIX. El robatori es va atribuir a un grup d'ètnia gitana i anava dirigit a aquesta taula en concret ja que no van robar res més, fins i tot van retirar els objectes que hi havia a sobre de la taula sense mostrar cap interès per ells. El fill del propietari va fer un seguiment per a intentar recuperar la peça però no va tenir èxit.

Referència: Comunicació oral d'Ignasi Ros (Ecomuseu de les Valls d'Àneu).

6) Lloc: Església de Santa Maria de Sarroqueta (Pont de Suert, Alta Ribagorça).
--

Data fets/denúncia: 2000-2001

Tipus: recinte religiós.

Objectes sostrets: una pica baptismal.

Descripció dels fets: la pica, que ja l'havien intentar robar en altres ocasions, es trobava a l'interior de l'església de Santa Maria de Sarroqueta, situada als afores de la població i en estat de ruïna des de feia algun temps. La peça de pedra massissa era força pesada i va ser furtada sense cap mena de problema ja que la zona tot just si era visitada per alguns veïns. Segurament, el vehicle que va carregar la peça ho va fer accedint des del poble de Llesp i, donat el pes d'aquella, devia ser obra de diverses persones.

Referència: Entrevista núm. 14.

Comunicacions orals facilitades per Mossèn Ramon Vila, ex-rector de la parròquia de Vilaller, mossèn Joan Mora i la senyora Palmira de Casa Espana de Sarroqueta.

CERDANYA

1) Lloc: domicili particular (Bellver de Cerdanya, Cerdanya).

Data fets/denúncia: 03-12-1986

Tipus: domicili.

Objectes sostrets: una taula antiga de fusta i una arca antigues.

Descripció dels fets: no disposem de més dades. L'expedient no va poder ser localitzat a l'arxiu judicial.

Referència: Arxiu del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de la Seu d'Urgell. Llibre de Llibre de Registre General, expedient número 836/1986

Arxiu del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de la Seu d'Urgell. Llibre de Diligències prèvies, número d'expedient 760/1986.

2) Lloc: Jaciment arqueològic de L'Hort de la Falona (Llívia, Cerdanya).

Data fets/denúncia: 1987

Tipus: jaciment arqueològic.

Objectes sostrets: diverses peces ceràmiques -algunes senceres- i la destrucció de nivells d'ocupació romana.

Descripció dels fets: durant la fonamentació d'uns edificis a la zona coneguda com "L'hort de la Falona" apareixen una gran quantitat de ceràmiques associades, segons els testimonis, a una capa de color fosc. Entre les peces recollides pels aficionats locals, destaquen gran quantitat de ceràmiques romanes del segle I dC.

Tot i la insistència dels aficionats en protegir el jaciment o en intervenir d'urgència per a salvar-ne les restes, el consistori municipal no atén a la petició i, ni tan sols, posa els fets en coneixement de les autoritats competents (Serveis Territorials d'arqueologia de Girona).

Referència: Campillo, J. i Borràs, H. 1996. "Noves dades sobre Iulia Lybica (Llívia, Cerdanya) a partir de la revisió dels materials". *Cypselà XI*. Girona. 99-103.

Informació facilitada per veïns de la població, l'any 1995.

3) Lloc: domicili particular (Bolvir, Cerdanya).

Data fets/denúncia: 20-07-1988

Tipus: domicili.

Objectes sostrets: mobiliari antic.

Descripció dels fets: no disposem de més dades. L'expedient no va poder ser localitzat a l'arxiu judicial.

Referència: Arxiu del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de la Seu d'Urgell. Llibre de Registre General, número d'expedient 579/1988.

Arxiu del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de la Seu d'Urgell. Llibre de Diligències Indeterminades, número d'expedient 70/1988.

4) Lloc: domicili particular (Puigcerdà, Cerdanya).

Data fets/denúncia: 23-10-1990

Tipus: domicili.

Objectes sostrets: un rellotge de paret antic i una gerra ceràmica.

Descripció dels fets: no disposem de més dades.

Referència: informació del fons estadístic de Guardia Civil.

5) Lloc: Castell de Llivia (Llivia, Cerdanya).

Data fets/denúncia: 1991

Tipus: jaciment arqueològic.

Objectes sostrets: es desconeixen

Descripció dels fets: treballs de prospecció superficial amb detector de metalls.

Aquesta era una problemàtica que s'arrossegava des de feia alguns anys i que ja l'havien posat de manifest diverses publicacions local. Finalment, s'aconsegueix denunciar a un veí de Barcelona que va ser sorprès, en diverses ocasions, robant restes arqueològiques al Castell i se l'imposà una sanció de cinc-centes mil pessetes.

Referència: Informe dels Serveis Territorials d'Arqueologia de Barcelona amb número K-117, N-001.

Esteve, P.M. 1990. "Furgadors furtius busquen 'tresors amagats' a Llivia. *Rufaca*, núm. 107. Novembre: 6. [Exemplar fotocopiats]

Monzó, F. 1992. "Multen un home que robava restes del castell de Llivia". *Regió 7*, 13 d'agost de 1992: 4 [Exemplar fotocopiats]

6) Lloc: domicili particular (Puigcerdà, Cerdanya).

Data fets/denúncia: 21-07-1996

Tipus: domicili.

Objectes sostrets: un rellotge antic i una talla de fusta.

Descripció dels fets: no disposem de més dades.

Referència: informació del fons estadístic de Guardia Civil.

7) Lloc: Església de Sant Jaume de Bellver de Cerdanya (Bellver de Cerdanya, Cerdanya).

Data fets/denúncia: 03-02-1999

Tipus: recinte religiós.

Objectes sostrets: monedes de curs legal, claus de diferents estances i dos cadenats moderns.

Descripció dels fets: danys produïts a la porta de l'església de Sant Jaume. Els danys es deuen a l'intent de robatori de les monedes que contenia el raspall del temple, segurament comès per delinqüents habituals o, simplement, per brètols. No resulta afectada cap de les obres artístiques que hi havia a l'interior.

Referència: Arxiu del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de la Seu d'Urgell. Llibre de Registre general, número d'expedient 155/1999.

Arxiu del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de la Seu d'Urgell. Llibre de Diligències Prèvies, número d'expedient 150/1999.

8) Lloc: desconegut (Cerdanya).

Data fets/denúncia: 2000

Tipus: desconegut.

Objectes sostrets: desconeguts.

Descripció dels fets: no disposem de dades sobre cap dels objectes sostrets, característiques del robatori, etc. Com a conseqüència de deficiències arxivístiques, només hem pogut conèixer l'existència d'un fet que afecta materials artístics sense poder precisar més.

Referència: informació facilitada pel fons estadístic del Grup de Patrimoni Històric de Mossos d'Esquadra.

9) Lloc: domicili particular (Puigcerdà, Cerdanya).

Data fets/denúncia: 01-05-2002

Tipus: domicili particular.

Objectes sostrets: un càntir antic valorat en uns 210 euros, aproximadament.

Descripció dels fets: furt en el jardí d'un domicili particular.

Referència: informació facilitada pel fons estadístic del Grup de Patrimoni Històric de Mossos d'Esquadra.

10) Lloc: domicili particular (Puigcerdà, Cerdanya).

Data fets/denúncia: 15-06-2002

Tipus: domicili particular.

Objectes sostrets: tres cànirs antics valorats tots tres en uns 720 euros, aproximadament.

Descripció dels fets: furt en el jardí d'un domicili particular.

Referència: informació facilitada pel fons estadístic del Grup de Patrimoni Històric de Mossos d'Esquadra.

11) Lloc: Talló (Bellver de Cerdanya, Cerdanya).

Data fets/denúncia: 22-09-2003

Tipus: jaciment arqueològic.

Objectes sostrets: bales rodones d'una arma d'avantcàrrega i una sivella metàl·lica.

Descripció dels fets: una patrulla de Mossos d'Esquadra sorprèn a un individu que està pentinant una zona propera a Talló amb un detector. Se li comissa el detector, diverses bales rodones d'una arma d'avantcàrrega i una sivella metàl·lica. L'individu manifesta a la patrulla que té autorització del propietari del camp i que moltes de les peces les mostra al "Museu Arqueològic de Puigcerdà".

Referència: informació facilitada pel fons estadístic del Grup de Patrimoni Històric de Mossos d'Esquadra.

Informe dels Serveis Territorials d'Arqueologia de Lleida amb número K-0127, N-107, de data 22-09-2003.

12) Lloc: domicili particular (Puigcerdà, Cerdanya).

Data fets/denúncia: 13-08-2004

Tipus: domicili.

Objectes sostrets: quadres dels pintors Mouchot, Pujol, Ferreres, Etienne i Borrell, dues gerres de porcellana francesa de "Sevres" i un rellotge de paret francès del segle XIX. El total de les peces estava valorat en 22.000 euros.

Descripció dels fets: l'autor dels fets va entrar a robar en un domicili de la zona de l'estany de Puigcerdà forçant-ne la porta d'accés, pels volts del mes d'agost tot aprofitant que estava buida perquè es tractava d'una segona residència. Les investigacions van permetre detenir-lo el dia 17 de gener de 2005. Es va practicar una entrada i escorcoll a casa seva on es van trobar la gran majoria dels materials sostrets. Se suposa que alguns dels materials podien haver estat venuts amb anterioritat.

Referència: Redacció 2005c. "Els Mossos detenen un lladre d'art". *El Periòdic d'Andorra*, 18 de gener de 2005:10. [exemplar fotocopiats]

PALLARS JUSSÀ

1) Lloc: despoblat de Claret (Trempt Pallars Jussà)

Data fets/denúncia: 1985

Tipus:recinte religiós.

Objectes sostrets: campana de l'església.

Descripció dels fets: donat que a la població no hi vivia cap veí aprofiten per sostreure la campana de l'església.

Referència: informació facilitada per en Ramon Canal, veí de Trempt.

2) Lloc: Jaciment arqueològic de Cova Colomera (Sant Esteve de la Sarga, Pallars Jussà).

Data fets/denúncia: 13-05-1990

Tipus: jaciment arqueològic.

Objectes sostrets: desconeguts, però tot apunta a restes arqueològiques de diverses èpoques.

Descripció dels fets: treballs per part de furtius en una cova amb nivells arqueològics.

Referència: Farré, G. 1990. "Cultura abre siete expedientes en Lleida por expolio en yacimientos arqueológicos". *Segre*. 13 de maig de 1990: 3. [exemplar fotocopiado]

3) Lloc: Capella del Perpetu Socors (Pont de Claverol, Pobla de Segur, Pallars Jussà).

Data fets/denúncia: 1ª setmana de desembre de 1991

Tipus: recinte religiós.

Objectes sostrets: una imatge de la Mare de Déu del Perpetu Socors, datada del segle XVIII. També dues talles en fusta de Sant Francesc i de Sant Roc.

Descripció dels fets: durant la Guerra Civil aquesta peça s'havia salvat gràcies a haver estat amagada en un forat de la paret de la capella. Originalment, l'església havia estat ubicada en una zona que després va quedar colgada per les aigües del pantà de Sant Antoni. El desembre de 1991 va ser sostreta de la capella particular del Molí de Palau, al Pont de Claverol, i el 2003 va ser recuperada de nou per la Guardia Civil.

Referència: Redacció 1992a. "Sustracciones". *Galeria Antiquaria*, 93: 66-67.

Bayona, E. i Bonillo, F. 2003. "La Guàrdia Civil recupera una marededéu barroca robada al Pallars l'any 1991". *Segre*, 12 de novembre de 2003: 40. [exemplar fotocopiats]

Boixareu, R. 1986. *La revolució i la guerra civil a la Pobla de Segur (1936-1939)*. La pobla de Segur. 24.

Redacció 2004a. "Entregan a sus propietarios una talla del siglo XVIII robada". *La Mañana*, 6 de febrer de 2004: 24 [Exemplar fotocopiats].

Informació entrevista 11.

4) Lloc: Jaciment paleontològic de Basturs (Isona-Conca Dellà, Pallars Jussà).

Data fets/denúncia: 1994

Tipus: jaciment paleontològic.

Objectes sostrets: un niu amb set ous de dinosaure.

Descripció dels fets: un grup d'investigadors vinculats a les Universitats Complutense i Autònoma de Madrid i la de Montpeller van dur a terme unes prospeccions considerades il·legals pel Servei Territorial d'Arqueologia de Lleida, ja que no tenien ni els permisos corresponents, ni es van comunicar les troballes, com explicita la llei, i a més es van endur el material fòssil. Els investigadors van extreure un niu amb set ous de dinosaure que es van endur fins al laboratori de la Universitat. Un cop interposada la denúncia corresponent, els ous van retornar a Isona i la denúncia es va arxivar gràcies a la intercessió de l'Ajuntament de la localitat i a la millora de les relacions entre l'administració catalana i els investigadors espanyols i francesos. Les troballes, un cop a terres catalanes, al febrer de 1996 van ser exposades de forma permanent al Museu de la localitat d'Isona.

Referència: Informe dels Serveis Territorials d'Arqueologia de Barcelona amb Número K-117, N-001.

Elcacho, J. 1995. "Els ous de dinosaure d'Isona es van recollir de manera il·legal". *Avui*. 6 d'octubre de 1995: 30.

M.M.B. 1995. "Multas por los huevos de dinosaurio". *Segre*. 7 d'octubre de 1995:16.

5) Lloc: despoblat de Claret (Trempl Pallars Jussà)

Data fets/denúncia: 1994

Tipus: domicili particular.

Objectes sostrets: taula i bancs de fusta d'una certa qualitat artística i antiguitat, diversos calders metàl·lics i un capfoguer.

Descripció dels fets: aprofitant que no vivia ningú a la població des de feia algun temps, uns desconeguts aprofiten per entrar en una de les tres cases que encara restaven dempeus al despoblat. Es dona la circumstància que per treure la taula per la porta li van haver d'asserrar les potes.

Referència: informació facilitada per en Ramon Canal, veí de Trempl.

6) Lloc: Jaciment arqueològic de Sant Miquel de la Vall (Gavet de la Conca, Pallars Jussà).

Data fets/denúncia: 19-06-1994

Tipus: jaciment arqueològic.

Objectes sostrets: fragments d'objectes metàl·lics i ceràmics.

Descripció dels fets: danys produïts per una excavació il·legal al jaciment arqueològic. L'excavació, sense autorització, es duia a terme durant els caps de setmana per dos individus d'una mateixa família. L'excavació, que va ser denunciada per un veí de Barcedana, afectà a una de les estances rectangulars del conjunt arqueològic. Els furtius van practicar un forat rectangular de 7 metres per 4'80 i una profunditat de 2'30 metres, del què van extreure uns 76 m³. de terra

durant tot el procés d'excavació. Afectà tota l'estratigrafia de l'habitació i, fins i tot, als murs d'aquesta.

En una operació policial, duta a terme per Mossos d'Esquadra el 19 de juny de 1995, es practica la detenció dels implicats i el decomís de diversos objectes arqueològics: 47 fragments ceràmics i dues peces metàl·liques. Posteriorment, segons la sentència nº 401/1995, de 19 de setembre de 1995, s'absoldrà els acusats d'un delicte de danys al jaciment i se'ls condemnarà al pagament de 750.000 pessetes o a 75 dies d'arrest substitutori per un delicte de furt.

Referència: Informe dels Serveis Territorials d'Arqueologia de Lleida amb número K-127, N-319, de data 09-04-1997.

Jutjat de Primera Instància i Instrucció de Tremp, Llibre de Diligències prèvies número d'expedient 314/1995.

Sentència número 401/1995, de 19 de setembre de 1995 del Jutjat Penal nº 2 de Lleida.

Grau, J. 1995a. "La Generalitat pide 2 años de cárcel por un expolio en un castillo del Pallars". *Segre*. 28 d'agost de 1995: 3. [Exemplar fotocopiats]

Grau, J. 1995b. "Acusan a un vecino de Bellcaire del mayor expolio resuelto en Catalunya". *Segre*. 14 de setembre de 1995: 46. [Exemplar fotocopiats]

Grau, J. 1995c. "Condenado por el primer expolio arqueológico juzgado en Lleida". *Segre*. 22 de setembre de 1995: 42. [Exemplar fotocopiats]

7) Lloc: Jaciment paleontològic de Basturs (Isona-Conca Dellà, Pallars Jussà).

Data fets/denúncia: segona quinzena d'octubre de 1995

Tipus: jaciment paleontològic.

Objectes sostrets: desaparició d'un ou de dinosaure.

Descripció dels fets: la desaparició d'aquest ou s'emmarca dins dels nombrosos espolis que patia la zona. Davant d'aquesta situació les administracions elaboren un pla de protecció per la zona, rica en restes paleontològiques.

Referència: Redacció 1995b. "Isona reclama a la Generalitat proteger el parque cretáceo". *Segre*. 1 de setembre de 1995: 12. [Exemplar fotocopiats]

Farré, C. 1995a. "Los Mossos investigan un expolio en el yacimiento de Basturs". *Segre*. 28 d'octubre de 1995: 15 [exemplar fotocopiats].

Farré, C. 1995b. "Isona reclama un servicio de vigilancia en el Parc Cretaci para evitar saqueos". *Segre*. 3 de novembre de 1995: 17 [exemplar fotocopiats].

Farré, C. 1995c. "Isona cierra el acceso rodado al yacimiento paleontológico de Basturs". *Segre*. 12 de novembre de 1995: 30 [exemplar fotocopiats].

8) Lloc: domicili particular (Castisent, Pallars Jussà).

Data fets/denúncia: 20-05-1997

Tipus: domicili.

Objectes sostrets: mobiliari antic i un frontal d'altar barroc.

Descripció dels fets: robatori en una masia aïllada (a més d'un quilòmetre de la casa habitada més propera) i deshabitada gran part de l'any, només ocupada esporàdicament a la zona dels corrals on es guarda un ramat d'ovelles.

El dia dels fets el ramat havia marxat de la zona de corral. Els lladres hi accedeixen per una petita porta que queda força amagada -segurament el lloc més fàcil d'atacar i el punt més feble de la casa-. Els autors treballen a la nit, forcen la porta i entren a l'interior de la casa amb interès per endur-se'n la peça més destacada: la taula de noguer, de 3'5 metres de llarg per 1'10 d'ample. Un cop a dins de l'habitatge només han d'obrir la porta principal per on treuen la taula de noguer sense cap problema.

Quan ja tenien la taula al seu poder van veure que, annexa a la casa, es trobava una petita església sense cap mena de tancament i hi van observar la presència d'una peça força interessant, i amb la què potser no comptaven en un principi: un frontal d'altar barroc que va ser valorat en unes 500.000 pessetes d'aleshores.

La forma d'actuar i el coneixement de la casa, dels objectes que hi havia a l'interior, així com el temps d'ocupació de la casa, fan suposar que l'havien estat controlant prèviament.

Al cap d'un temps, es recuperà el retaule a Barcelona gràcies, sobretot, a la casualitat, ja que un conegut va veure la peça exposada a l'aparador d'un antiquari. Malauradament però, aquest últim ja havia venut el marc del frontal que tenia gran interès artístic.

Les investigacions conduiran a la detenció d'un veí de Lleida com a presumpte autor d'un delictes de receptació. El detingut reconeix que els seus fills es dedicaven a recórrer els pobles de la província amb una furgoneta per tal d'adquirir "trastos vells". No obstant això, no es tindrà cap més notícia de la taula.

Referència: informació facilitada per Guardia Civil.

Entrevista núm. 7.

Entrevista núm. 16.

Redacció 1997g. "Acusat de vendre una pintura religiosa del segle XVII robada a Tremp". *Segre*, 08 de novembre de 1997: 31. [exemplar fotocopiats]

9) Lloc: Església de Santa Llogaia (Estavill, Torre de Capdella, Pallars Jussà).

Data fets/denúncia: 23-08-1997

Tipus: recinte religiós.

Objectes sostrets: tres talles religioses de fusta policromada datades entre els segles XII i XV.

Descripció dels fets: el robatori es va produir tres setmanes abans que els veïns s'adonessin de la manca de les peces. El rector de la parròquia suposa que l'autor o autors del robatori van ser persones que temps enrere s'havien fet passar per turistes i havien visitat l'església. Les peces es trobaven a l'interior d'un sagrari i ancorades a aquest, per la qual cosa als lladres no els va quedar més remei que arrencar-les del suport. Es dóna la circumstància que eren les tres úniques peces originals que es conservaven al recinte, ja que la resta havien estat dipositades al Museu Diocesà de la Seu d'Urgell i substituïdes per còpies feia uns cinquanta anys. Cap d'elles no estava documentada, el que dificultarà enormement la seva recuperació.

Referència: Farré, C. 1997. "Las imágenes robadas en la Vall Fosca no están documentadas". *Segre*, 24 d'agost de 1997: 35 [exemplar fotocopiats].

Farré, C. i Terés, A. 1997a. "Roban tres imágenes de los siglos XII y XV en una iglesia de la Vall Fosca". *Segre*, 23 d'agost de 1997: 31 [exemplar fotocopiats].

Farré, C. i Terés, A. 1997b. "Buscan a ciegas las tallas de la Vall". *Segre* 30 d'agost de 1997:29 [exemplar fotocopiats].

10) Lloc: Cova negra de Matasolana (Llimiana, Pallars Jussà).

Data fets/denúncia: 14-07-2000

Tipus: jaciment arqueològic.

Objectes sostrets: es desconeixen.

Descripció dels fets: davant de la presumpció que s'estaven duent a terme excavacions arqueològiques furtives, els Serveis territorials d'Arqueologia de Lleida sol·liciten l'ajuda de Mossos d'Esquadra per tal de vigilar la zona. El resultat del seguiment dut a terme per part del cos policial va ser negatiu.

Referència: Informe dels Serveis Territorials d'Arqueologia de Lleida amb número K-0127, N-385, de data 14-07-2000.

11) Lloc: Castell de Mur (Mur, Pallars Jussà).

Data fets/denúncia: 02-08-2000

Tipus: jaciment arqueològic.

Objectes sostrets: es desconeixen.

Descripció dels fets: la directora de les excavacions del Castell localitza tres persones d'una mateixa família –un matrimoni i un fill de curta edat-, una d'elles proveïda d'un detector i una picoleta, que estava prospectant el perímetre de la zona d'excavació. L'expedient es tanca per Mossos d'Esquadra el 28 de febrer de 2001, donat que no es pot demostrar cap il·legalitat en els fets i per tant no s'emprèn cap mesura en contra d'aquest individu.

Referència: Informe dels Serveis Territorials d'Arqueologia de Lleida amb número K-0127, N-192, de data 04-08-2000.

12) Lloc: domicili particular (Pobla de Segur, Pallars Jussà).

Data fets/denúncia: tardor de 2001

Tipus: domicili particular.

Objectes sostrets: diverses obres pictòriques d'autors reconeguts del segle XX, entre ells dos de Serracanta i un de Sobirà.

Descripció dels fets: no disposem de dades sobre els fets.

Referència: informació facilitada pel Grup de Patrimoni Històric de Mossos d'Esquadra.

Comunicació oral Ramon Canal.

13) Lloc: Jaciment paleontològic de Basturs (Isona-Conca Dellà, Pallars Jussà).

Data fets/denúncia: 04-02-2002

Tipus: jaciment paleontològic.

Objectes sostrets: peces geològiques. Els especialistes consideren que les restes no tenen cap interès paleontològic.

Descripció dels fets: sondeigs i prospeccions geològiques dutes a terme per una professora de la Universitat Complutense de Madrid en una zona d'interès

paleontològic. Es comissen els materials i s'instrueix un primer procediment sancionador que acaba amb la imposició d'una multa de 1.200 euros. Finalment, el recurs interposat davant el Tribunal Contenciós Administratiu no considera els fets punibles i absol l'autora dels fets.

Referència: Informe dels Serveis Territorials d'Arqueologia de Barcelona amb número K-117, N-004, de data 05-02-2002.

Sentència del Tribunal Contenciós Administratiu núm. 178/2004, de data 29-10-2004.

Grau, J. 2002. "Investigan un presunto expolio de piedras en el yacimiento de Isona". *Segre*. 6 de febrer de 2002: 12. [Exemplar fotocopiats]

14) Lloc: Església de Castellnou de Montsec (Sant Esteve de la Sarga, Pallars Jussà).
--

Data fets/denúncia: 05/10-02-2002

Tipus: recinte religiós.

Objectes sostrets: una imatge de Sant Josep, del nen i de la Verge Maria i diferents objectes litúrgics. També l'escut del poble del segle XVII, tres fragments del retaule del segle XVI, un bressol policromat, un missal, diversos llibres antics i una làmpada de ferro forjat (econòmicament, la més cara).

Descripció dels fets: el robatori es va produir entre els dies 5 i 10 del mes de febrer, però tot sembla indicar que es va cometre el dia 5, ja que aquell dia havia plogut i encara hi havia les marques de les sabates dels lladres impreses al fang. No serà, però, fins el dia 10, quan anaven a oficiar la missa, que s'adonen dels fets. Sembla que va ser dut a terme per un grup mínimament organitzat format per un matrimoni que s'encarregava del robatori físic i per dos antiquaris que

s'encarregaven de vendre les peces sostretes pels primers. La Guardia Civil va desarticular la banda en l'anomenada *Operación Torico*. Estaven especialitzats en el robatori d'esglésies i ermites i el seu radi d'acció era força ampli; s'estenia per les províncies de Conca, Terol, Saragossa, Castelló i Lleida, entre d'altres. Entre les peces recuperades es trobaven les de Sant Esteve de la Sarga, el bressol, el missal i la làmpada.

Referència: Redacció 2002a. "La Guardia Civil recupera obres d'art robades a una església del Pallars Jussà". [En línia]. Disponible a *Segre (edició digital)*, 14 de març de 2002. [Consulta el 15-03-2002]

Pérez, F. 2002a. "Recuperan piezas de arte sacro robadas en el Pallars Jussà". [En línia]. Disponible a *La mañana Digital*. 14 de març de 2002. Disponible a <http://www.lamanyana.es>. [Consulta el 15-03-2002]

I.B.O. 2002. "Cuatro detenidos por robar arte sacro en una ermita del Pallars". *Segre*, 14 de març de 2002: 37 [exemplar original].

15) Lloc: Pessonada (Pallars Jussà)

Data fets/denúncia: 21-04-2002

Tipus: Jaciment arqueològic/fora de context.

Objectes sostrets: un fòssil paleontològic.

Descripció dels fets: una patrulla de Mossos d'Esquadra comissa un fòssil paleontològic que dos ciutadans francesos havien recollit poc abans a la zona del Boumort.

Referència: Informe dels Serveis Territorials d'Arqueologia de Lleida amb número K-0127, N-557, de data 21-04-2002.

16) Lloc: “Càmping Collegats”(Pobla de Segur, Pallars Jussà).

Data fets/denúncia: 06-05-2002

Tipus: Jaciment arqueològic/fora de context.

Objectes sostrets: diversos fòssils paleontològics emmarcats.

Descripció dels fets: una patrulla de Guardia Civil comissa (SEPRONA) un quadre mural amb quaranta-cinc fòssils paleontològics per no tenir cap document acreditatiu de la seva procedència legal. La propietària manifesta que es tracta d'un regal i que desconeix la seva procedència ni qui li va regalar , si bé fa menys de dos anys que estan en el seu poder.

Referència: Informe dels Serveis Territorials d'Arqueologia de Lleida amb número K-0127, N-557, de data 21-04-2002.

17) Lloc: Església de la Mare de Déu de la Ribera (Pobla de Segur, Pallars Jussà).

Data fets/denúncia: 30-06-2004

Tipus: recinte religiós.

Objectes sostrets: una pintura de Santa Magdalena i una de Sant Josep Oriol del segle XVIII, Sant Josep amb el nen i Sant Pere de la cadireta. A més un calze valorat en 600 euros.

Descripció dels fets: el robatori es va produir el mes de juny. El *modus operandi* va ser idèntic al del què es va produir a l'església de Tremp el dia 6 de juny: En primer lloc els lladres van visitar els recintes i van documentar fotogràficament els objectes més interessants. Posteriorment, s'amagaren a l'interior del temple,

abans del seu tancament i, un cop tancat aquest, aprofitaren per a saquejar-lo. A l'interior de l'església troben a faltar 1 calze valorat en 600 euros i quatre pintures sobre tela datables al segle XVIII. Els lladres formaven part d'una xarxa organitzada que venia actuant per tot el territori català i tot l'estat espanyol, i eren coneixedors dels materials i dels canals comercials. La recuperació de les peces va ser possible gràcies a la investigació de Mossos d'Esquadra i al coneixement que aquests van tenir sobre l'adquisició, per part d'un antiquari de Lleida, de peces de dubtosa procedència.

La policia atribueix al mateix autor els dos robatoris: els de les esglésies de Tremp i La Pobla de Segur, el juny de 2004. L'autor va vendre un llibre del segle XVII a un antiquari de la Cerdanya. El jutge va decretar-ne l'ingrés a presó sense fiança.

Referència: Sans, C. 2004. "Recuperen sis obres d'art robades a les esglésies de la Pobla i Tremp". *Segre*, 31 d'agost de 2004: 35 [exemplar fotocopiats]

Pérez, F. 2004a. "Hallan dos óleos del siglo XVIII robados en la iglesia de la Pobla". *La Mañana*, 31 d'agost de 2004: 22 [Exemplar fotocopiats]

Redacció 2004f. "Detingut pel robatori d'obres d'art en esglésies de Tremp i la Pobla". *Segre*, 08 de setembre de 2004: [número de planes no visible. Exemplar fotocopiats]

Redacció 2004g. "Detienen el autor de los robos en varias iglesias de Catalunya". *La Mañana*, 08 de setembre de 2004: [número de planes no visible. Exemplar fotocopiats]

EFE/ACN 2004. "Un detingut per robar en esglésies va vendre un llibre del segle XVII a la Cerdanya". [En línia]. Disponible a *Diari de Girona (edició digital)*, 08 de setembre de 2004. [Consulta el 09-09-2004]

18) Lloc: Església de la Mare de Déu del Roser (Trem, Pallars Jussà).

Data fets/denúncia: 09/10-06-2004

Tipus: recinte religiós.

Objectes sostrets: iconografia religiosa sense poder determinar més.

Descripció dels fets: el robatori es va produir durant la nit del 9 al 10 de juny. El *modus operandi* és idèntic al què es va produir a l'església de La Pobla de Segur: En primer lloc els lladres van visitar els recintes i van documentar fotogràficament els objectes més interessants. Posteriorment, s'amagaren a l'interior del temple, abans del tancament, i un cop tancat aquest aprofitaren per a saquejar l'interior. Els lladres formen part d'una xarxa organitzada que ve actuant per tot el territori català i tot l'estat espanyol, coneixedors dels materials i dels canals comercials..

Durant la mateixa nit del robatori també assalten l'ermita de Sant Sebastià de Talarn, però en aquesta ocasió no sostreuen res de l'interior, probablement es tracta dels mateixos autors.

Referència: Sans, C. 2004. "Recuperen sis obres d'art robades a les esglésies de la Pobla i Trem". *Segre*, 31 d'agost de 2004: 35 [exemplar fotocopiats]

Pérez, F. 2004a. "Hallan dos óleos del siglo XVIII robados en la iglesia de la Pobla". *La Mañana*, 31 d'agost de 2004: 22 [Exemplar fotocopiats]

Redacció 2004f. "Detingut pel robatori d'obres d'art en esglésies de Trem i la Pobla". *Segre*, 08 de setembre de 2004: [número de planes no visible. Exemplar fotocopiats]

Redacció 2004g. "Detienen el autor de los robos en varias iglesias de Catalunya". *La Mañana*, 08 de setembre de 2004: [número de planes no visible. Exemplar fotocopiats]

EFE/ACN 2004. “Un detingut per robar en esglésies va vendre un llibre del segle XVII a la Cerdanya”. [En línia]. Disponible a *Diari de Girona (edició digital)*, 08 de setembre de 2004. [Consulta el 09-09-2004]

PALLARS SOBIRÀ

1) Lloc: Domicili particular Cal Manresà (Farrera, Pallars Sobirà).

Data fets/denúncia: 1990.

Tipus: domicili particular.

Objectes sostrets: una taula de lira.

Descripció dels fets: el robatori es produeix per la nit. Els lladres van accedir per una finestra petita que hi havia a la part posterior de la casa. Segons els veïns la responsabilitat del robatori va recaure sobre un grup de persones d'ètnia gitana. Curiosament, la rumorologia popular afirma que una patrulla de la Guardia Civil aturà el vehicle dels lladres però els van deixar marxar perquè, sempre seguint la tradició oral popular, els lladres els van dir que estaven fent tasques de mudança, una coartada que els agents donaren com a bona.

Referència: comunicació oral facilitada per Jordi Abella i Meritxell Greoles.

Castells, J. i Salomó, R. 1981. *L'esperit de la llar pirinenca*. Barcelona: Ed. Blume

Imatge núm.14: *taula de lira* sostreta l'any 1990 a Casa Manresà de Farrera. Font: Castells, J. i Salomó, R. 1981. *L'esperit de la llar pirinenca*. Barcelona: Ed. Blume.

2) Lloc: jaciment arqueològic (Sort, Pallars Sobirà).

Data fets/denúncia: 1992.

Tipus: jaciment arqueològic.

Objectes sostrets: es desconeixen.

Descripció dels fets: una patrulla de la Guardia Civil localitza un individu que prospecta una zona propera a Sort amb un detector de metalls.

Referència: Informació del fons estadístic de Guardia Civil.

3) Lloc: Jaciment arqueològic església de Sant Pere de Pujalt (Sort, Pallars Sobirà).

Data fets/denúncia: primera quinzena d'agost de 1994.

Tipus: jaciment arqueològic.

Objectes sostrets: es desconeix.

Descripció dels fets: danys produïts per una excavació, sense les autoritzacions corresponents, al jaciment arqueològic durant la primera quinzena del mes d'agost de 1994. L'excavació estava impulsada per alguns veïns i estiuejants del poble del Pujalt i dirigides per un arqueòleg. L'excavació ocupa una superfície de 15 m² i una fondària d'uns 80 centímetres aproximadament i afecta la capçalera de l'església. La intervenció en posarà en perill, des d'aleshores, les estructures davant de la degradació ambiental, en quedar-se sense la protecció del sediment.

Referència: Informe dels Serveis Territorials d'Arqueologia de Lleida amb número K-127, N-788, de data 27-03-1995.

4) Lloc: domicili particular (Esterrí d'Àneu, Pallars Sobirà).

Data fets/denúncia: 17-04-1995

Tipus: domicili particular.

Objectes sostrets: mobiliari antic, calders de bronze, cassoles i diversos objectes de coure, tot plegat valorat en unes 200.000 pessetes d'aleshores.

Descripció dels fets: un veí d'Esterrí d'Àneu va denunciar davant de la Guardia Civil el robatori de diverses antiguitats al seu domicili, valorades en unes 200.000 pessetes.

Referència: informació del fons estadístic de Guardia Civil.

Redacció 1995a. "Robo de antigüedades en Esterrí". *Segre*, 19 d'abril de 1995: 33. [Exemplar fotocopiats]

5) Lloc: Ermita de la Mare de Déu de les Neus d'Àrreu (Àrreu, Pallars Sobirà).

Data fets/denúncia: 23-28 /09/ 1996.

Tipus: recinte religiós.

Objectes sostrets: una campana, valorada en unes 20.000 pessetes d'aleshores.

Descripció dels fets: el tinent d'alcalde d'Esterrí d'Àneu va denunciar davant de la Guardia Civil la sostracció de la campana de l'ermita de la Mare de Déu de les Neus d'Àrreu, valorada en unes 20.000 pessetes.

Referència: Redacció 1996. "Roban una campana en Àneu". Segre, 29 de setembre de 1996: 62. [Exemplar fotocopiats]

6) Lloc: domicili particular(Isavarre, Pallars Sobirà).

Data fets/denúncia: 23-04-1997

Tipus: domicili.

Objectes sostrets: mobiliari antic.

Descripció dels fets: no disposem de més dades.

Referència: informació del fons estadístic de Guardia Civil.

7) Lloc: jaciment arqueològic Castell de València d'Àneu (València d'Àneu, Pallars Sobirà).

Data fets/denúncia: 1998

Tipus: jaciment arqueològic.

Objectes sostrets: es desconeixen.

Descripció dels fets: els Serveis Jurídics del Departament de Cultura instrueixen un expedient per una excavació sense les autoritzacions pertinents; manca de la titulació necessària per a poder dirigir una excavació arqueològica.

Referència: Informe dels Serveis Territorials d'Arqueologia de Barcelona amb número K-117, N-002.

8) Lloc: jaciment arqueològic Santa Creu de Llacunes (Soriguera, Pallars Sobirà).

Data fets/denúncia:1998

Tipus: jaciment arqueològic.

Objectes sostrets: es desconeix.

Descripció dels fets: excavació sense disposar de les autoritzacions pertinents. L'excavació, però, estava composta per arqueòlegs i va ser de reduïdes dimensions.

Referència: Informe dels Serveis Territorials d'Arqueologia de Barcelona amb número K-117, N-003.

9) Lloc: domicili particular "Ca l'Andreuet" (deshabitat) (Sorpe, Pallars Sobirà).

Data fets/denúncia: 09-10-1999

Tipus: domicili particular.

Objectes sostrets: mobiliari i decoració antics, entre els quals es compten uns cremalls.

Descripció dels fets: robatori en un domicili particular. No disposem de més dades.

Referència: Informació del fons estadístic de Guardia Civil i Xavier Català.

10) Lloc: domicili particular “Casa Dida” (Alós d’Isil, Pallars Sobirà).

Data fets/denúncia: 1999

Tipus: domicili particular.

Objectes sostrets: mobiliari i decoració antics, entre ells un escudeller i una taula.

Descripció dels fets: robatori en un domicili particular. Els lladres reventen un dels murs de la casa, col·loquen una furgoneta vora l’orifici i per allà treuen els materials sense problemes. Es dona la circumstància que el propietari era a l’interior de l’habitatge, però no es va atrevir a sortir i plantar cara als delinqüents.

Referència: Informació facilitada per Jordi Abella i Ignasi Ros. (Ecomuseu de les Valls d’Àneu).

11) Lloc: domicili particular “Casa Foixench” (Unarre, Pallars Sobirà).

Data fets/denúncia: 1999

Tipus: domicili particular.

Objectes sostrets: mobiliari i decoració antics, entre els quals es compten un escudeller i peces de ceràmica i de vidre.

Descripció dels fets: robatori en un domicili particular. No disposem de més dades.

Referència: Informació facilitada per Jordi Abella i Ignasi Ros. (Ecomuseu de les Valls d’Àneu).

12) Lloc: domicili particular “Casa Sobirà” (Altron, Pallars Sobirà).

Data fets/denúncia: 1999.

Tipus: domicili particular.

Objectes sostrets: mobiliari antic. Una de les peces era una petita taula de potes de lira.

Descripció dels fets: robatori en un domicili particular. No disposem de més dades dels fets. La peculiaritat d'aquest robatori resideix en què la peça a dalt esmentada havia estat fotografiada al llibre “L’esperit de la llar pirinenca”, un llibre que, segons alguns investigadors locals, podria haver servit com a guia per alguns lladres.

Referència: Informació facilitada per Jordi Abella i Ignasi Ros.(Ecomuseu de les Valls d’Àneu).

Castells, J. i Salomó, R. 1981. *L’esperit de la llar pirinenca*. Barcelona: Ed. Blume

Imatge núm 15: en segon terme, la taula sostreta l'any 1999 a Casa Sobirà d'Altron.
Font: Castells, J. i Salomó, R. 1981. *L'esperit de la llar pirinenca*. Barcelona: Ed. Blume. Pàg. 57

VAL D'ARAN

1) Lloc: Església de Sant Martí d'Aubèrt (Val d'Aran).

Data fets/denúncia: 17/24-02-1991

Tipus: recinte religiós.

Objectes sostrets: una imatge romànica d'un metre d'alçada de la Mare de Déu.

Descripció dels fets: la capella es trobava tancada al públic i només era visitada pel rector de forma puntual, per aquesta raó no es pot precisar quan es van produir els fets realment. El que sí es va poder observar és que els autors del robatori van forçar la porta d'accés al temple.

Referència: entrevista 13.

M.G. 1991. "Roben la imatge d'una marededéu a Aubert". *Diari de Lleida*, 26 de febrer de 1991: 16 [Exemplar fotocopiats].

2) Lloc: Església de Sant Fèlix de Vilac (Val d'Aran).

Data fets i /o denúncia: 05/12-10-1997

Tipus: recinte religiós.

Objectes sostrets: sis talles de fusta policromada. La imatge romànica de la mare de Déu de Gràcia (a la fotografia de la dreta) i cinc talles datades entre els segles XVII i XVIII: les de Sant Fèlix, Sant Blai, Sant Roc, Sant Jaume i Santa Anna.

Descripció dels fets: robatori de les imatges que formaven part del retaule de l'església. Els lladres van entrar al recinte forçant la porta d'accés al temple. Es

devia tractar de professionals ja que van sostreure les peces de major valor. A més a més, van actuar amb tota tranquil·litat, fins i tot van tenir temps de gratar una de les peces per esbrinar-ne l'autenticitat –la figura de la verge de Montserrat-. Es dóna la circumstància que l'alcalde de Vilac va rebre una trucada quinze dies abans dels fets en què un interlocutor s'interessava per la talla romànica de la Mare de Déu de Gràcia, per tal d'exposar-la en un museu novaiorquès.

Així mateix, a ben segur, els lladres es van aprofitar de l'anonimat que suposava el bullici de gent de la celebració de la Fira de Vielha en aquells dies i del fet que l'església només s'obria al públic un dia per setmana, per a l'ofici religiós dels diumenges.

El robatori podria haver estat més important si no fos perquè part del fons artístic del temple havia estat dipositat feia un temps al Museu de Vielha. També va ajudar la fortuna de què els lladres no reparessin en una creu i un calze que es trobaven barrejats amb altres peces de menys valor en un armariet.

Referència: entrevista núm. 13.

Mirabet, A. 1997b. "Roben sis imatges a Vilac (Val d'Aran). La més valuosa una talla romànica de la Mare de Déu de Gràcia". *Església d'Urgell*. Núm. 265. Novembre-Desembre 1997. La Seu d'Urgell: 30. [Exemplar fotocopiats]

Mencía, S. 1997. "Roben una talla romànica i tres del segle XVIII a l'església de Sant Fèlix de Vilac". *Segre*, 13 d'octubre de 1997: 3. [Exemplar fotocopiats]

Redacció 1997e. "Reunió d'urgència dels bisbats i la Generalitat pel robatori de Vilac". *Segre*, 14 d'octubre de 1997: 51. [Exemplar fotocopiats]

Redacció 1997f. "Robatori d'una talla de Santa Anna eleva a 6 les peces del botí de Vilac". *Segre*, 15 d'octubre de 1997: 52. [Exemplar fotocopiats]

Ballabriga, J. 1997. "Los obispados 'ficharán' todas sus obras de arte para dificultar los robos". *Segre*, 18 de octubre de 1997: 49. [Exemplar fotocopiado]

Ballabriga, J. 1999. "Patrimoni en perill". *Segre*, 14 de novembre de 1999: 72. [Exemplar fotocopiado]

3) Lloc: Església de l'Assumpció de Bossòst (Val d'Aran).

Data fets/denúncia: 09-11-1999

Tipus: recinte religiós.

Objectes sostrets: tres frontals d'altar barrocs, datats del segle XVIII, valorats per la policia en aquells moments en 1 milió de pessetes.

Descripció dels fets: el robatori es va produir durant la nit del 8 al 9 de novembre. Els lladres es van amagar a l'interior del temple abans del tancament. Un cop tancat, els lladres van poder treballar sense ser descoberts i van fugir per la porta del darrere de l'església després de serrar una barra de ferro que la barrava. Per a carregar i traslladar els tres frontals d'altar l'autor o autors van necessitar una furgoneta.

Dos dels tres frontals sostrets, que estaven penjats en una de les parets laterals, no es trobaven en bon estat de conservació. Les investigacions apunten com a possible responsable del fet, a alguna banda de delinqüents francesa, donada la proximitat de la població de Bossòst amb la frontera amb França. També es creu que va estar implicada, com a possible responsable, una persona que va ser vista per la població la tarda abans dels fets, un home de complexió alta.

Les investigacions en la data d'aquesta tesi no han donat cap resultat i els frontals d'altar continuen desapareguts.

Cal recordar que en aquest temple, anys abans, es va sostreure també un antependís d'altar, denunciat davant del bisbat pel rector en aquell moment.

Referència: entrevista 13.

Gabernet, J. i Moner, J. 1999. "Nuevo expolio de arte sacro en Aran con el robo de tres frontales del XVIII en la iglesia de Bossòst". *Segre*, 10 de novembre de 1999: 16. [Exemplar fotocopiats]

Echaz, P. 1999. "Robados tres frontales de altar barrocos en la iglesia de Bossòst de Val d'Aran". [En línia]. Disponible a *La Vanguardia (edició digital)*. 11 de novembre de 1999. (Consulta 13 de novembre de 1999)

Ballabriga, J. 1999. "Patrimoni en perill". *Segre*, 14 de novembre de 1999: 72 [Exemplar fotocopiats]

4.5.7) Conclusions del període

En aquest darrer període hem posat de relleu un cert canvi d'actitud respecte al patrimoni cultural, a tots nivells. Des d'una vessant legal, amb l'aparició d'una legislació administrativa pròpia i una de penal molt més sensible als temes culturals. Des d'una vessant tècnica, per l'aparició de professionals del món del patrimoni cultural a totes les comarques alpinenques, instruments importantíssims per a la recuperació i difusió del patrimoni cultural, així com a eina de control informal de l'acció de particulars i administracions. A més, dins de l'aspecte tècnic, la potenciació de serveis administratius i de grups policials especialitzats en delictes i infraccions contra el patrimoni.

Malauradament, però, el patrimoni cultural, tant el de titularitat particular com el comunitari, està lluny d'obtenir unes quotes òptimes de protecció. Durant aquests vint anys el nombre d'atemptats contra el patrimoni ha augmentat exponencialment, tot i que, també és cert, les fonts d'informació en aquest aspecte són qualitativament i quantitativa més considerables que en períodes anteriors.

La dinàmica dels últims anys, marcada per una forta demanda d'antiguitats, ha sobredimensionat un mercat al què li ha calgut cercar noves vies d'abastament a més de les legals. El caràcter fortament lucratiu de les activitats il·lícites i la relativa senzillesa dels robatoris han disparat el nombre d'actes d'espoli arreu del país i la serralada pirinenca no n'ha quedat al marge.

En aquest període, a les comarques de l'Alt Pirineu català hem documentat un total de seixanta-un episodis d'espoli, que es distribueixen de la següent forma:

- Deu corresponen a l'Alt Urgell i representen el 16'39% del total pirinenc. Per lloc de comissió: cinc tenen lloc en jaciments arqueològics i/o paleontològics –tres en jaciments arqueològics i dos en jaciments paleontològics-, dos en domicilis particulars –un d'ells deshabitat- i els tres restants afecten a un recinte religiós, un museu i un espai públic.

- A l'Alta Ribagorça hem constatat un total de sis episodis que suposen el 9'83% del total, en cinc casos els fets es van produir en recintes religiosos, quatre en esglésies i un en una ermita. Un altre es produeix en una masia.

- A la Cerdanya sumen un total de dotze episodis el què fa un 19'67% del total, repartits de la següent forma: sis comesos en domicilis particulars, quatre en jaciments arqueològics, un en una església i un altre que no ens ha estat possible ubicar per defectes d'arxiu.

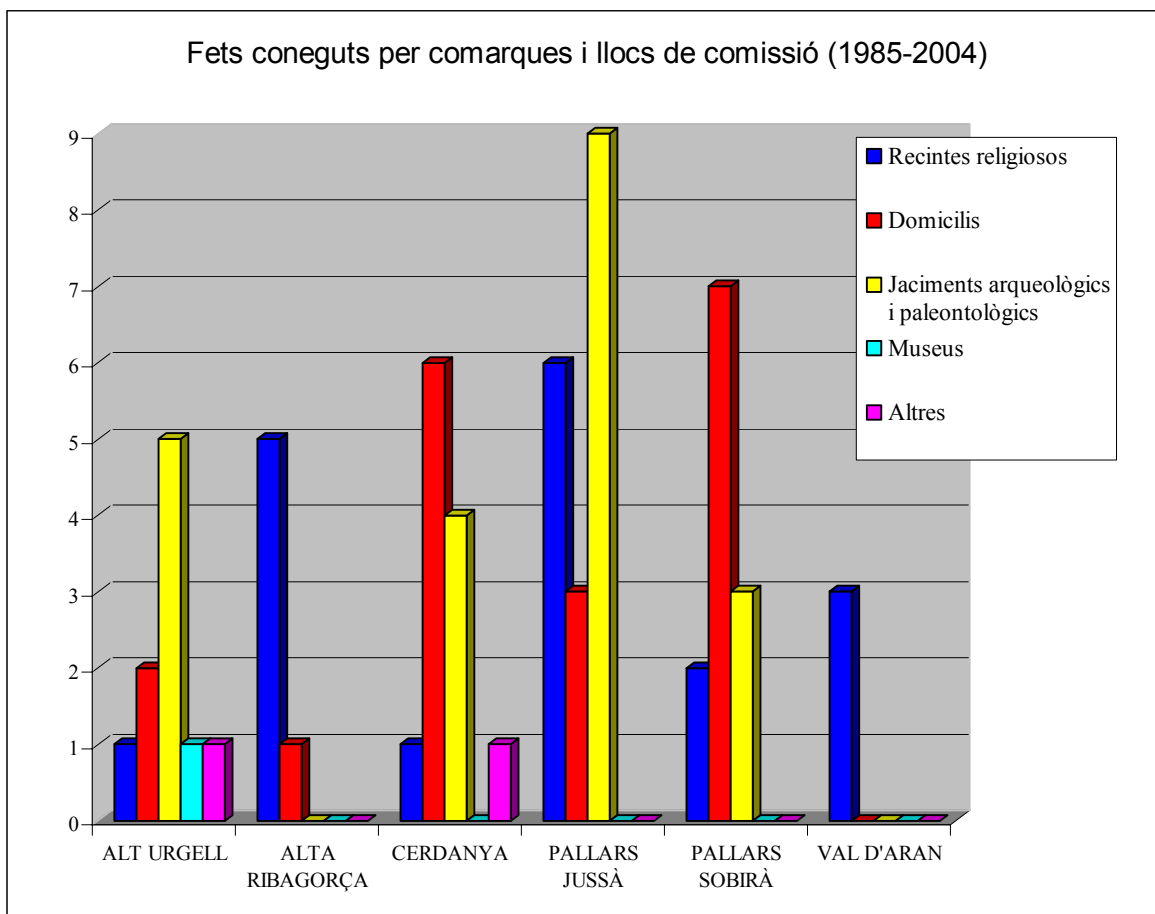
- Al Pallars Jussà, els fets atestats augmenten exponencialment respecte al període anterior i es converteix en la comarca altpirinenca més afectada amb un total de divuit actes d'espoli, que suposen el 29'50% del total. Tres tenen lloc en domicilis particulars, nou en jaciments arqueològics/paleontològics –quatre en jaciments arqueològics, tres més en jaciments paleontològics i dos més corresponen a troballes fora de context- i per últim, sis en recintes religiosos.

- Al Pallars Sobirà sumen un total de dotze actes que suposen el 19'67% del total, dividits de la següent forma: set van ser comesos en domicilis, quatre en jaciments arqueològics i un en un recinte religiós.

- Per últim, la Val d'Aran segueix mantenint els mateixos números que durant el període anterior. De nou, constatem tres actes d'espoli comesos, igualment, sobre tres recintes religiosos i que representen el 4'91% del total.

Els llocs de comissió presenten certes diferències respecte al període anterior. Els jaciments arqueològics encapçalen el rànquing dels més espoliats amb vint-i-un episodis, el què suposa el 34'42%, mentre que els domicilis (masies deshabitades o segones residències) es converteixen en el segon objectiu preferit pels lladres amb un total de dinou actes d'espoli que suposen el 31'14% del total. Hem pogut documentar fins a divuit atemptats contra recintes religiosos, el 29'50%. Per últim, tan sols un afecta a un museu, el què significa l'1'63% i dos més corresponen a l'apartat d'altres, un comès en un espai públic obert -un parc- i un altre

desconegut, del qual només ens consta la seva comissió, ambdós representen el 3'27% del total.

A nivell d'objectes sostrets, els recintes religiosos segueixen oferint moltes facilitats als lladres. Encara alberguen peces de bona factura i sense unes condicions adients de seguretat; només a la Val d'Aran en 8 anys han desaparegut –que nosaltres en tinguem constància-, entre altres peces, set imatges religioses, una d'elles d'època romànica i tres frontals d'altar. A més, d'altres objectes com les campanes o elements litúrgics, com les piques baptismals o, fins i tot, elements arquitectònics segueixen ocupant un interès principal entre els espoliadors. Afortunadament, algunes actuacions policials remarcables han permès recuperar obres de cert interès sostretes d'alguns temples, més concretament dels robatoris succeïts a la comarca del Pallars Jussà (Pont de Claverol, Tremp i La Pobla de Segur).

La proliferació de segones residències i les característiques d'ocupació d'aquestes –deshabitades gran part de l'any-, així com els gustos decoratius marcats pels

objectes de caire etnològic, han generat un augment de robatoris en comarques com el Pallars Sobirà i, molt especialment, a la Cerdanya, on representen gairebé la meitat dels casos denunciats i recollits en estadístiques. Arribats a aquest punt podríem matisar certes diferències entre els casos de la Cerdanya, en què els robatoris s'orienten a les segones residències, de nova construcció o d'edificis rehabilitats, i els de la resta del Pirineu relacionats més aviat amb velles masies o cases pairals ancestrals ocupades temporalment i, en alguns casos, en incipients processos d'abandonament i deteriorament.

Estretament lligat a l'increment de l'activitat constructiva a les comarques de muntanya, s'hauria d'afegir un aspecte molt negatiu que afecta al patrimoni arqueològic, al què ja hem fet referència en el període anterior, i que ara s'agreuja: l'afectació i els danys a jaciments arqueològics provocats per les obres de fonamentació i construcció de noves edificacions. Estem convençuts que ens trobem davant d'un nombre considerable d'afectacions i, malgrat tot, no en tindrem coneixement mai. Nosaltres hem apuntat algun cas, com el de Llivia, el 1987, a la Cerdanya, però sens dubte no és, ni de bon tros, l'únic. La poca valoració del llegat arqueològic i la preeminència dels interessos econòmics per sobre dels culturals han fet desaparèixer importants pàgines de la història i l'arqueologia pirinenca.

En un altre ordre de coses i atenent les tres variables -espai físic on es produeixen els fets, les comarques i els anys de comissió d'aquests-, observem el següent:

Per a les comarques més nord-occidentals, les de la Val d'Aran, l'Alta Ribagorça, tal com succeïa en el període anterior, els actes coneguts contra el patrimoni cultural van ser comesos exclusivament contra els recintes religiosos. Per la seva banda, al Pallars Jussà els jaciments arqueològics i paleontològics -una comarca amb un gran potencial en aquest camp- hi juguen el paper principal si bé, també es donen en quantitat els comesos contra recintes religiosos i en menor mesura contra domicilis particulars.

Pel que fa a les comarques més orientals, Pallars Sobirà, Alt Urgell i Cerdanya els casos es troben més repartits, si bé, destaquen els espolis en jaciments arqueològics i paleontològics a l'Alt Urgell i per a les altres dues comarques prenen una major importància els robatoris i furts a domicilis, -generalment a segones residències, a Cerdanya i a masies deshabitades al Pallars Sobirà- tots ells a parts iguals.

Després d'analitzar la relació entre els mesos de l'any i la comissió dels actes d'espoli, ens adonem que la gran majoria, dels què hem pogut datar amb precisió, es produeixen durant els mesos d'estiu o, en el pitjor dels casos, durant els mesos de primavera o tardor. Només en escassíssimes ocasions, els actes d'espoli es cometen en els mesos amb un clima hivernal més sever.

Independentment dels llocs de comissió –recintes religiosos, jaciments arqueològics o paleontològics, domicilis, museus-, pràcticament no es produeixen fets d'aquesta mena entre mitjans del mes de desembre i fins a mitjans del mes d'abril que, d'altra banda, coincideixen amb els de major duresa del clima de muntanya: fortes nevades, baixes temperatures, dificultat en les comunicacions, etc. A ben segur els condicionants climatològics són fonamentals a l'hora d'explicar l'absència d'espolis durant aquest període de l'any.

4.6) Panorama de l'espoli a la Catalunya dels darrers vint-i-cinc anys.

En aquest capítol farem un resum d'aquells robatoris que han tingut lloc els últims 25 anys al nostre país i que més han colpit l'opinió pública, entre els quals s'inclouen alguns ocorreguts al Pirineu i que ja han estat incorporats en el seu capítol corresponent. Només citarem alguns dels casos més famosos i d'aquells que han tingut un major ressò social. La nostra principal font d'informació han estat els reculls periodístics¹²³, si bé en ocasions, complementada per entrevistes. Així doncs, aquest recorregut representa una visió molt parcial del què ha estat l'espoli del patrimoni cultural a Catalunya en aquests últims 25 anys i, per tant, resten al tinter nombrosos episodis que també es podrien haver inclòs aquí.

D'entrada constatem que apareixen poc representats els robatoris en domicilis particulars, i no obstant això, són un nombre important dins el dels robatoris comesos al nostre país. El caràcter particular i anònim de la víctima, la condició secundària de les obres o dels objectes sostrets, així com el modest valor pecuniari de les peces, són les circumstàncies per les quals la premsa diària no se'n fa ressò.

El major nombre dels casos exposats fan referència a robatoris comesos en grans museus: el Museu Miró de Barcelona, galeries d'art, sales d'exposicions o, fins i tot, centres d'activitat política, com el Parlament de Catalunya, o administratius, com la seu de la Direcció General de Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya, i també, tot i que en menor mesura, centres religiosos que albergaven obres d'art. En la major part dels casos, els llocs són força coneguts per a tothom, com ho són també la qualitat i rellevància artística i/o històrica de les obres sostretes, generalment obres d'autors consagrats dins del món artístic: Miró, Dalí, Tàpies, Modigliani, etc.

¹²³ Donat l'elevat nombre de cites bibliogràfiques sobre algunes notícies i per tal de facilitar-ne la comprensió del text hem optat per incloure en el text, aquelles que, com a màxim, no sobrepassin les dues i a peu de pàgina les referències múltiples d'una determinada notícia.

4.6.1) Els anys vuitanta

És a finals de la dècada dels setanta i principis dels vuitanta que cal situar el període de màxima activitat al nostre país de la banda d'Erik el Belga, conegut lladre especialitzat en el robatori i posterior comercialització d'obres d'art, procedents, en la majoria d'ocasions, de recintes religiosos. En aquest context, doncs, situem un dels robatoris més importants comesos a les comarques de Girona: el robatori del monestir de Sant Esteve de Banyoles, la nit del 25 al 26 de març de 1980, d'on el famós lladre va robar les figures de l'arqueta de Sant Martíà. Posteriorment, tot i que algunes de les peces van ser localitzades a Holanda, els entrebancs judicials per a la seva restitució van ser considerables, però finalment, es va poder assolir l'octubre de 2005¹²⁴.

Entre el 1980 i el 1981, es van cometre importants robatoris, la premsa en destacà, entre d'altres, el del tresor de la catedral de Tarragona. El 1981 es va sostreure del Museu Víctor Balaguer de Vilanova i la Geltrú, una quarantena de teles corresponents a una col·lecció de pintura castellana compresa entre els segles XVII i XX i una col·lecció d'art egipci. Aquell mateix any es van sostreure, d'una galeria de Barcelona, pintures de Dalí, Miró i Tàpies. Altres museus que es van veure afectats per aquest tipus de robatoris a principis de la dècada dels vuitanta van ser el Museu Municipal de Martorell i el Museu comarcal de la Garrotxa d'Olot (Agències 1988h: número de planes no visible).

El 18 de maig de 1983 es produeix, en ple centre de Barcelona, el furt d'una sèrie de joguines d'època que estaven sent traslladades de Tortosa a Barcelona, per a completar una exposició temporal sobre la joguina antiga. Les peces, que formaven part dels fons del "Museu del Joguet" de Figueres, van ser sostretes, en un descuit del conductor, del vehicle que les transportava. De ben segur, les

¹²⁴ Redacció 1980. "Roben al Museu Diocesà de Sta. M^a de L'Estany". *Regió 7*, 29 de març de 1980: 24; Agència 1995a. "Girona exige a Erik el Belga que devuelva el arte robado". *Segre*, 24 d'agost de 1995: 50. [Exemplar fotocopiats]; Agència 1995b. "Erik el Belga pide ayuda para hallar una obra robada". *Segre*, 8 de setembre de 1995: 42. [Exemplar fotocopiats]; Agència 1997. "Recuperadas dos imágenes robadas en Girona por Erik el Belga". *Segre*, 2 de juliol de 1997: 40. [Exemplar fotocopiats]; Agència 1998. "Indaguen una altra espoliació d'Erik el Belga". *Segre*, 12 de desembre de 1998: 42. [Exemplar fotocopiats].

peces van cridar l'atenció dels lladres per la gran preparació del seu embolcall i això els va fer suposar que es podia tractar de peces de gran valor. Els experts van afirmar que l'interès del material sostret era més històric que no pas monetari (Guimerà 1983 : número de plana no visible).

És sabut que sempre ha existit un comerç de campanes d'esglésies, i només cal recórrer als arxius periodístics per a corroborar que durant força anys se n'han succeït els robatoris. Un dels més famosos es va produir a l'ermita de Sant Salvador de les Borges Blanques, una de les més emblemàtiques de Les Garrigues i la més antiga de la comarca. La campana, de més de 200 quilos, va ser despenjada durant la nit del 20 al 21 de maig de 1983 i mai més no s'ha trobat (Agències 1983a: 13).

Al llarg de tots els anys vuitanta i durant els primers anys de la dècada dels noranta, la Ciutat de Barcelona es va convertir en el centre d'atenció pels lladres d'elements decoratius situats als passamans de les escales de les finques modernistes. Entre les notícies que la premsa diària recollia, en destaca la del Col·legi de Llicenciats, situat a la Rambla de Catalunya (Agències 1983b: Número de planes no visible). Moltes van ser les finques que van patir els furts d'aquests guarniments, fins i tot nosaltres vam tenir la possibilitat de conèixer, de primera mà, el robatori d'una d'aquestes figures situada en un edifici del carrer Trafalgar de Barcelona.

A principis dels anys noranta, les investigacions policíiques van permetre detenir a alguns dels presumptes responsables d'aquests robatoris. Tal com recorda el sostinspector Joan Magrinyà, un dels membres de la brigada de patrimoni històric dels Mossos d'Esquadra en aquells moments, quan parla d'alguns dels casos més espectaculars que havia portat el cos de Mossos:

“El de les talles de Porqueres era un, però darrera hi havia un antiquari també. Altres cops que van donar aquella gent (...), tinc coneixement que aquella mateixa gent es dedicaven a peces d'art decoratiu de l'Eixample de Barcelona, de les escales, eren els mateixos, era als vuitanta i a principis dels noranta”
(Entrevista núm.2)

La terrissa catalana també va ser objectiu dels lladres. L'any 1983, es produí un robatori de Ceràmica catalana del segle XVIII a Piera, i que aleshores va ser valorada en tres milions de pessetes. El delicte va ser comès probablement per una única persona amb pocs coneixements d'art. El lladre va accedir al lloc on estaven exposades les peces forçant una finestra de la casa pairal on es trobaven. Els grups d'investigació que duïen el cas van témer per la fragmentació del conjunt que podria facilitar la seva venda entre particulars i antiquaris. Les peces, que representaven a diversos sants, santes i la Verge constituïen un conjunt de dotze rajoles. Al mateix domicili també va ser robat un rellotge de pèndol, però van deixar de banda altres peces de gran valor artístic (Cirbián, T. 1983: Número de planes no visible).

El mes de juliol del mateix any, van ser sostretes mitjançant una rocambolesca simulació de compra, diverses teles del pintor Modigliani del Museu-Fundació Emili Vilà de Llagostera, valorades en més de 15 milions de pessetes, d'aleshores. Els presumptes autors del delicte eren dos holandesos. Es dona la circumstància que aquesta no era la primera vegada que el Museu patia un robatori. Des del 1967, moment de la seva fundació, s'hi van produir diversos robatoris. El primer va tenir lloc el 1970, quan es van perdre, a l'avió de tornada, dues obres que havien estat cedides a una exposició del pintor a Nova York. El 1976 el Museu va viure el seu robatori més espectacular amb la sostracció de dotze quadres, dels quals la policia francesa, tres anys més tard, en va recuperar cinc. Val a dir que l'autenticitat dels quadres d'aquesta col·lecció havia estat qüestionada en diverses ocasions per especialistes en el pintor¹²⁵.

El mes de setembre d'aquell any va tenir lloc un robatori que, si bé no va revestir gran importància, sí posava de manifest greus mancances de planificació i seguretat a la Direcció General de Patrimoni Cultural de la Generalitat de

¹²⁵ Busquets, J. 1983a. "Tres holandeses roban los Modigliani de Llagostera, fingiendo una operación comercial para adquirirlos". *El País*. 28 de juliol de 1983: Número de planes no visible. [Exemplar fotocopiado]; Busquets, J. 1983b. "La policía española informó a la INTERPOL de la desaparición de los Modigliani de Llagostera". *El País*, 29 de juliol de 1983: Número de planes no visible. [Exemplar fotocopiado]; Busquets, J. 1983c. "Expertos internacionales afirman que los Modigliani presuntamente robados en Llagostera son falsos". *El País*, 3 d'agost de 1983: Número de planes no visible. [Exemplar fotocopiado]; Albalat, J.G. 1983. "Títol no visible". *Diario de Barcelona*. 7 de setembre de 1983: Número de planes no visible. [Exemplar fotocopiado]

Catalunya. Resulta contradictori que institucions que alberguen obres d'art i que a més a més tenen com a missió la salvaguarda i vetlla del patrimoni cultural català pateixin aquest tipus de fets. En aquella ocasió els lladres accediren a l'interior per la bastida muntada per a les obres de restauració del Palau Moja (Agències 1983d: Número de planes no visible).

Posarem de manifest, al llarg d'aquest estudi, la facilitat que representa pels lladres el robatori d'obres emplaçades en masies o centres religiosos rurals, situats generalment en zones deshabitades o amb poblacions minses i/o disperses. Un exemple del perill que això representa es va fer palès a l'ermita de Can Nadal, al terme de Sant Pere de Vilamajor, al Montseny. El retaule de l'ermita del segle X, valorat en un milió de pessetes de l'època i de considerables dimensions, va ser sostret de l'interior de l'església de manera impune. La porta es trobava permanentment oberta i no posseïa cap tipus de protecció. Els lladres van necessitar varies hores de dura feina per a desmuntar el retaule, que a més a més estava encastat al sostre de l'edifici i, tanmateix, no es van trobar amb cap entrebanc per a fer-ho (Agències 1983c: Número de planes no visible). El robatori, com passa sovint en zones on no hi ha presència humana de forma habitual, es va descobrir dies més tard i ni tan sols no es va poder determinar el dia en què havia succeït.

La galeria "Tres i Cinc" d'Antoni Àlvarez de Girona va patir un important robatori el 1983. Els lladres van entrar esbotzant dues de les portes d'accés a l'interior de la galeria, i es van endur un conjunt d'obres valorades en gairebé un milió de les pessetes d'aleshores. El grup el formaven uns gravats de Dalí, sis de Tàpies, una escultura de Marcel Martí i una figura de Berrocal. En aquella ocasió, es va produir un fet poc freqüent en aquest tipus de robatoris, i és que els lladres també es van emportar altres efectes de l'interior de l'oficina, com màquines d'escriure o fotografiar. Això últim, i el fet que deixessin altres obres molt més rendibles a nivell de mercat, va fer suposar que no eren especialistes en art. El pis del propietari de la galeria, situat a prop d'aquesta, va ser objecte d'un altre robatori una setmana abans; en aquella ocasió van sostreure objectes per valor de dos milions de pessetes, i potser aquest va ser el detonant per entrar a robar

posteriorment a la galeria (J.B. 1983: número de plana no visible i Redacció 1983: número de plana no visible).

Les residències privades tampoc no han escapat de l'acció delictiva. La Torre-Castell propietat de la Família Casamor a Raset, Cervià de Ter, va patir la sostracció de diverses obres d'art de reconeguda qualitat (Agències 1988h: número de planes no visible).

A nivell territorial, el Solsonès és una de les comarques catalanes que ha patit, de forma endèmica i al llarg de la seva història recent, l'espoli d'una part important del seu llegat històric-artístic. En els últims anys, s'ha convertit en un dels principals centres d'operacions dels lladres d'art. El paisatge del Solsonès es compon de masies aïllades, nuclis de població petits i en moltes ocasions deshabitats, ermites i petites esglésies escampades pel territori, allunyades de zones habitades i, per tant, desproveïdes de cap tipus de control. A més a més, a tot això caldria afegir que molts d'aquests centres religiosos encara conservaven al seu interior objectes prou atractius per a la gent dedicada al comerç fraudulent d'antiguitats.

El març de 1984, l'ermita de Sant Esteve de Guixés, prop de Sant Llorenç de Morunys, va veure com li eren furtats dos retaules d'estil barroc, de 30x40 centímetres i 60x70 centímetres respectivament, així com dos basaments de columnes d'època neoclàssica. Els fets, com sol ser habitual en aquest tipus de robatori, tingueren lloc durant un cap de setmana i devien ser comesos per experts en art, ja que no es van endur obres més modernes i de menor qualitat que també formaven part del conjunt. Les peces podien tenir un valor econòmic superior al mig milió de pessetes d'aleshores (Agències 1984b: 12).

Aquell 1984, els lladres van sostreure de la Galeria d'art A.B. de Granollers disset obres de Benjamín Palencia, cinc reproduccions de gravats de Goya sobre "Els desastres de la guerra" i altres dibuixos d'autors menys coneguts.

Dos dels altres casos ocorreguts a mitjans dels anys vuitanta van estar coordinats entre la Brigada de patrimoni dels Mossos d'Esquadra i la Policia Nacional. En un d'ells una banda de delinqüents va robar uns quadres del pintor "Fouyita", i en l'altre els lladres van robar diverses teles de pintors modernistes del centre artístic de Sant Lluç. En tots dos casos la forta pressió policial va obligar als lladres a desfer-se dels quadres sense assolir la seva venda, si bé, en circumstàncies que es podrien definir com una mica delicades.

"Hi ha varis casos de Fouyita, el primer penso que va ser el 1985 que no sé si van tornar a aparèixer, els van oferir fora d'aquí i un altre en què van desaparèixer i van sortir en un contenidor, però jo ja no hi era.

Després va haver-hi el robatori del cercle artístic de Sant Lluç, que van robar varis quadres que hi havia allà: un Nonell, Rossinyol, i que van aparèixer després d'una mica de pressió policial al carrer Aragó en el capó d'un cotxe o un contenidor.

Van trucar a policia nacional, ja que ells tenien la denúncia, dient que en un cotxe hi havia els quadres. Quan es van veure apretats, els van tornar".

(Entrevista núm. 2)

Poc després, concretament el gener de 1986, roben de l'església parroquial d'Altafulla un quadre d'Antoni Viladomat, pintor del Barroc Barceloní (Agències 1988h: número de planes no visible).

A l'abril de 1988 va tenir lloc un dels fets més sorprenents i de major repercussió a nivell nacional i fins i tot internacional: el robatori de sis quadres del pintor Joan Miró de la seva Fundació situada al peu de la muntanya de Montjuïc. Els fets van tenir una àmplia cobertura mediàtica durant tot el temps en què les obres van estar desaparegudes. També, i com a conseqüència de la facilitat amb què va ser comès el robatori, es va endegar un intens debat i una profunda reflexió sobre les condicions de seguretat en què es trobaven els museus catalans aleshores i, com no podia ser d'altra manera, també va servir com argument d'enfrontament polític.

Les obres sostretes eren: “Retrat d’una vaileta” de 1919, “Nu femení” i “Composició” de 1917, “Mas d’en Poca” de 1914, “Platja de Mont-Roig” de 1916 i “Composició” de 1936. Totes elles valorades en uns dos mil milions de pessetes.

El robatori es va cometre durant la nit del 4 al 5 d’abril de 1988, cap a les 5 de la matinada. Els lladres van accedir a l’interior d’una de les sales, concretament de la sala Joan Prats, mitjançant el trencament d’un dels vidres amb un martell mecànic i un mall. El soroll provocat per la trencadissa va alertar el vigilant, un home de 62 anys, jubilat de Transports Metropolitans de Barcelona, amb poca preparació i que només va poder alertar a la Guàrdia Urbana de Barcelona, que va arribar massa tard. Els sensors de seguretat de la Fundació estaven desconnectats en aquell sector, ja que s’hi estaven duent a terme obres de remodelació i, per tal d’evitar les contínues falses alarmes, es va optar per la desconnexió. A més a més, la gossa guardiana acabava de parir i estava lligada amb els seus cadells. Per cloure aquest cúmulo de despropòsits, afegir la poca cura que va tenir el personal del Museu i la Guàrdia Urbana quan van entrar al lloc dels fets, malmetent moltes de les empremtes deixades pels lladres. Com veiem, una sèrie de circumstàncies digna d’una pel·lícula de comèdia italiana.

Les investigacions policiaques que s’iniciaren van marcar com a hipòtesi de partida la possibilitat que es tractés d’un robatori per encàrrec d’algun col·leccionista, possiblement americà o japonès, ja que les obres eren prou conegudes arreu com perquè entressin dins del mercat negre. Tampoc no es descartava el segrest de les obres tal com apuntava algun rotatiu, fins i tot es va arribar a apuntar a la banda d’Erik el Belga com a presumptes autors dels robatori (Clapés 1988c: 18).

A mida que avançava la investigació, es va veure que el robatori havia estat comés per delinqüents comuns i sense gaire experiència en art, ja que van deixar quadres de molt més valor econòmic. No obstant això, sí que havien estudiat els punts febles de la Fundació i, sobretot, coneixien l’alteració de les mesures de seguretat provocada per les obres de remodelació.

Després de gairebé dos mesos, la policia va detenir els culpables del robatori, dos delinqüents comuns amb un ampli historial delictiu, i va poder recuperar els sis quadres, tres en un magatzem a Palència i tres més en una masia del Perelló, a la comarca del Baix Ebre. Tot i això, els lladres van estar a punt d'intercanviar tres quadres per varis quilos de cocaïna després de contactar amb un clan mafiós italià que ja havia acceptat la transacció. Sens dubte, pels lladres hagués estat més fàcil vendre la droga que no pas els quadres. A més d'aquests, la policia va detenir altres sis persones implicades en l'encobriment dels fets. Finalment, els quadres van ser retornats a la Fundació i només es va apreciar un petit desperfecte en un d'ells¹²⁶.

En la declaració posterior a la detenció, la policia va quedar sorpresa davant la revelació que els lladres tenien planejat actuar properament al museu Picasso de Barcelona, ja que ho consideraven molt fàcil i accessible:

“Avísenles, porque si no somos nosotros lo harán otros”¹²⁷,

¹²⁶ Clapés, T. i Gafarot, X. 1988. “Robatori per sorpresa a la Miró”. *Avui*, 6 d'abril de 1988: Número de planes no visible. [Exemplar fotocopiado]; Hernández, Ó. 1988. “Un jubilado desarmado se encargaba de la vigilancia”. *El Periódico*. 6 d'abril de 1988: número de plana no disponible [Exemplar fotocopiado]; Morgades, I i Galceran, A. 1988. “Los cuadros de Joan Miró sustraídos en Barcelona no están asegurados debido al coste de las primas”. *El País*, 6 d'abril de 1988: número de plana no disponible [Exemplar fotocopiado]; Juan, J. 1988a. “La policía sigue ‘una buena pista’ para hallar los cuadros”. *El Periódico*. 7 d'abril de 1988: número de plana no disponible [Exemplar fotocopiado]; Palau, P. 1988. “La policía sigue sin tener pistas concretas sobre el paradero de los cuadros robados en la fundación Miró”. *ABC*. 7 d'abril de 1988: número de plana no visible. [Exemplar fotocopiado]. Clapés, T. 1988a. “El robatori de la Miró s'investiga en totes les línies”. *Avui*, 8 d'abril de 1988: Número de planes no visible. [Exemplar fotocopiado]; Agències 1988a. “La policia va lligant caps per esbrinar qui va robar els Miró”. *Diari de Barcelona*. 9 d'abril de 1988: Número de planes no visible. [Exemplar fotocopiado]; Agències 1988g. “Reunió “de crisi” a la Miró”. *Avui*, 12 d'abril de 1988: Número de planes no visible. [Exemplar fotocopiado]; Redacció 1988c. “El Patronato de la Fundación Miró analiza el robo de las obras”. *El País*, 12 d'abril de 1988: número de plana no disponible [Exemplar fotocopiado]; Mach Bosch, E. 1988. “Responsabilidades por el robo en la fundación Miró”. *El Periódico*. 22 d'abril de 1988: número de plana no disponible. [Exemplar fotocopiado]; Pereda, E. 1988. “Els Miró no van ser robats per encàrrec de cap trama”. *Diari de Barcelona*. 3 de juny de 1988: número de plana no visible. [Exemplar fotocopiado]; Pons, J. 1988. “La viuda de Miró diu que les obres tenen un valor sentimental”. *Avui*. 3 de juny de 1988: número de plana no visible. [Exemplar fotocopiado]; Juan, J. 1988b. “Uno de los ladrones de la Miró intentó cambiar tres cuadros por varios kilos de cocaína en Milán”. *El País*. 3 de juny de 1988: número de plana no disponible. [Exemplar fotocopiado]; Clapés, T. 1988d. “Els lladres van tractar els Miró com col·leccionistes”. *Avui*, 7 de juny de 1988: Número de planes no visible. [Exemplar fotocopiado]

¹²⁷ Declaracions d'un dels detinguts pel robatori de la Miró en referència al Museu Picasso, publicada a: Tarín, S. 1988a. “Los ladrones de la Miró querían expoliar el Museo Picasso”. *La Vanguardia*. Juny de 1988: [número de plana no visible. Exemplar fotocopiado]

Després d'aquests fets, el diari "Avui" dedicà un especial, amb l'eloqüent títol d'"Els museus desemparats", on es plantejava un estat de la situació en què es trobaven alguns dels museus catalans a finals dels anys vuitanta. En resum, l'estudi posà de manifest, d'una banda, la manca d'inversió en sistemes de seguretat i, de l'altra, la poca professionalització del personal encarregat d'aquestes tasques, reclutats de vegades entre personal poc capacitats i vinculats a ajuntaments on exercien d'altres funcions. Fins i tot, una de les especialistes consultada qualificà les condicions dels museus catalans de nivells "tercermundistes" (Capdevila, C. 1988: 6-8).

En relació al tema de l'espoli arqueològic, Catalunya en va patir força episodis durant tot els anys vuitanta. Per exemple, l'any 1982 van ser enxampats varis furtius a la zona de necròpolis d'Ullastret; el 22 de maig de 1987, el cos de Mossos d'Esquadra va poder desarticlar una xarxa dedicada al tràfic d'objectes arqueològics¹²⁸.

Els anys vuitanta, però, van venir marcats per la detenció, per part del cos de Policia Nacional, de tres persones dedicades a l'excavació il·legal de jaciments arqueològics. Proveïts de detectors de metalls, van recórrer majorment tota la zona del Maresme, ja que tenien a Mataró el seu centre d'operacions. Tot i això, havien arribat a desplegar les seves activitats furtives en alguns jaciments andalusos. Un dels detinguts ja havia estat expulsat el 1980 del Museu de Mataró, on treballava, després de robar una peça en una excavació. Dins del grup existia una certa organització, dues persones es dedicaven a l'excavació furtiva mentre una tercera adquiria els objectes que anaven extraient. La policia va comissar un total de mig centenar d'objectes datables entre els segles IV i II aC¹²⁹.

¹²⁸ El 1986 El cos de Mossos d'Esquadra va crear una brigada destinada a acabar amb les constants agressions que patia el patrimoni arqueològic, en especial a les zones costaneres properes a la capital catalana.

¹²⁹ Juan, J. 1987. "La policia detiene a dos espoliadores de restos arqueológicos". *El Periódico*. 26 de setembre de 1987:25. [Exemplar fotocopiats]; E.P.G.1987. "Detinguts per destrossar jaciments arqueològics del període ibèric". *Diari de Barcelona*. 26 de setembre de 1987: 5. [Exemplar fotocopiats]; Redacció 1987b. "Nou cop als espoliadors professionals de peces arqueològiques". *Avui*. 26 de setembre de 1987: 15. [Exemplar fotocopiats]; Redacció 1987a. "Detenidos tres traficantes de valiosas piezas arqueológicas". *El País*. 26 de setembre de 1987: número de plana no visible. [Exemplar fotocopiats]

Anys més tard, concretament el 19 de juny de 1994, el cos de Mossos d'Esquadra, després d'una llarga investigació, va detenir dues persones implicades en l'excavació furtiva del conjunt arqueològic de l'església de Sant Miquel de la Vall, al municipi de Gavet de la Conca, a la comarca del Pallars Jussà. Els dos personatges, amb una relació de parentesc, es dedicaven a excavar el jaciment els caps de setmana sense cap mena d'autorització ni capacitació. El jutjat Penal número 2 de Lleida va dictar sentència un any després i decretà l'absolució dels autors d'un delictes de danys al jaciment, ja que, segons el magistrat, no existia la voluntat de danyar-lo, sinó que els danys foren produïts com a conseqüència d'apropiar-se de les restes, i per tant només considerava provat el furt d'alguns objectes arqueològics, per la qual cosa els va condemnar al pagament d'una multa de 750.000 pessetes o 75 dies d'arrest substitutori¹³⁰.

Un altre robatori dins d'una institució simbòlica va ser el què va tenir lloc a l'edifici del Parlament de Catalunya. Aquí es van furar dos quadres dels postmodernistes Pidelaserra i Llanera, aprofitant les obres que es realitzaven a l'edifici. Els quadres estaven dipositats en un magatzem dels pisos superiors, i es guardaven juntament amb d'altres peces, a fi i efecte que estiguessin protegits de la reforma que s'hi duia a terme. Els fets van ser denunciats el 21 de març, però es desconeix quan es van produir. Les primeres indagacions policials no van donar cap fruit, la gran quantitat de persones que tenien accés al recinte i el poc control sobre el magatzem van fer molt difícil la investigació. El fet, però, de ser quadres molt coneguts i d'estar minuciosament catalogats, convertia la seva venda en una tasca difícil, tant aquí com a l'estranger (Tarín, S. 1988b: 29).

A principis de l'any 1989, es va produir un robatori al taller del pintor Sánchez Abelló, a Riudoms. S'hi van robar set quadres de la seva obra pictòrica, valorats en conjunt en més de mig milió de pessetes d'aquell moment. Segons el mateix pintor, l'autor del robatori va treballar en solitari i cercava quelcom de valor més material, però en trobar-se amb els quadres va aprofitar l'ocasió per a sostreure'ls. Durant aquells dies es van denunciar altres robatoris comesos en

¹³⁰ Sentència núm. 401/1995, de 19 de setembre de 1995, del Jutjat Penal núm. 2 de Lleida. Corresponent a les Diligències Prèvies 314/1994 instruïdes pel Jutjat de Primera Instància i Instrucció de Tremp.

masies i domicilis particulars de la zona, que podien estar relacionats amb els autors d'aquest robatori (García, J. 1989: 10).

4.6.2) Els últims quinze anys.

Els primers anys de la dècada dels noranta es caracteritzen per l'augment de robatoris en tota la zona de la província de Girona, sobretot en esglésies, però també en alguns domicilis particulars, i fins i tot en algun museu. En tenim informació de primera mà arran del treball realitzat per la Brigada de Patrimoni Històric dels Mossos d'Esquadra, en què es destacava la gran activitat espoliadora que estava patint la zona de Girona:

“En aquella època en la què vaig estar treballant, normalment eren en ermites abandonades, solitàries, no que estiguessin abandonades. I després quan les ermites es van quedar buides (...) ja que els bisbats van veure això i van recuperar els materials, es va fer l'inventari i tal(...). Van començar els robatoris a particulars. Va haver un robatori a un particular, crec que va ser a Cervià de Ter, en què a la mateixa persona li van robar, en dos anys de diferència, el mateix. Tenia una galeria a baix de casa seva, a la masia. A les masies del voltant, del Baix Empordà, ja es van donar una sèrie de robatoris, ja més especialitzats, però eren robatoris a particulars.

(..)

Al Museu d'Història de Girona, que era una làpida romana amb unes inscripcions d'uns 40x40, les diligències les vam fer nosaltres.

(..)

A Girona, a principi dels 90, van haver-hi molts robatoris d'obres d'art, el que eren imatges, peces arquitectòniques. A Vilabertran la Mare de Déu del Mont i d'altres ermites de les què no vam tenir denúncies, després un robatori d'una pila baptismal pre-romànica a l'ermita de Santa Maria de Bolós, no recuperada. Després, a la part de Girona van haver-hi bastants saqueigs i robatoris d'aquest tipus. També al poble de Pau, prop de Pau es va robar un quadre de la batalla de Carlemany i unes setrilleres de *divisa*

(..)

En aquella tongada es van trobar moltes coses, però el quadre de Carlemany, que crec que era d'una batalla, no es va recuperar. Creiem que el van destruir.(..) Perquè sabien que estàvem molt al darrera” (Entrevista núm. 2).

Com a norma general, a mida que avancen les investigacions policials estrenyen el cercol entorn dels lladres, però no sempre acaben amb la recuperació de les peces: tan sols entre un 5 i un 10 per cent de les obres d'art són recuperades. També la pressió policial sobre els autors, i la por d'aquests a ser descoberts, els condueix a destruir les obres a fi i efecte de no deixar proves, un cop havent desistit de la seva comercialització.

D'entre tots els robatoris que es van cometre en aquella ocasió, un dels que va tenir una major repercussió informativa va ser el cas de les talles de l'església de Porqueres, el 1993, i en el que la cooperació interpolicial va donar els seus fruits, ja que les talles es van poder recuperar i es va detenir els lladres.

Les obres dels segles XVII i XVIII formen part del patrimoni nacional, i van ser robades durant la matinada del 30 al 31 d'agost de 1993 a l'església de Santa Maria de Porqueres, al Pla de l'Estany. Les talles de Santa Llúcia, Santa Eugènia, Victòria, Galderic i Antoni de Pàdua van ser salvades de la crema durant la Guerra Civil pels feligresos (Sandoval 1993: núm. de planes no visible). Els lladres, que van actuar per encàrrec, van haver d'arrencar sense cap mena de cura les cinc talles que estaven clavades a uns suports. Prèviament s'havien interessat per les mesures de seguretat que posseïa l'església i pels objectes que hi havia a l'interior.

“A Santa Maria de Porqueres gran operació conjuntament amb la Guardia Civil. La cosa era aquesta: hi havia dos ponts, un antiquari d'aquí Barcelona, amb botiga a França a qui l'interessaven les talles de Porqueres per a “X” compradors i, evidentment, ell com a senyor educat i correcte, no faria la feina, l'encarregaria. Les tres o quatre persones a qui ho va encarregar eren molt diverses: una era un corredor de motos que havia patit un accident i era qui conduïa la furgoneta, els altres dos, un estava a l'atur i l'altre era drogodependent” (Entrevista núm. 1).

Les peces en qüestió eren força cobejades, ja que poc abans, concretament a mitjans d'agost del mateix any, van intentar robar-les, però, afortunadament, en

aquella ocasió es va poder prevenir el robatori (Sandoval 1993: número de planes no visible).

El mes de desembre del 2000, va sortir a subhasta una sèrie de documents dels segles XI, XII i XIII que, curiosament, havien estat sostrets l'any 1994 de la biblioteca de Montserrat. El descobriment el va fer un dels monjos de l'Abadia quan, navegant per Internet, va veure els documents en el catàleg "on line" d'una casa de subhastes barcelonina (Martín De Pozuelo i Tarín 2001: 8-9).

L'any 1996 va tenir lloc un dels robatoris més espectaculars que coneixem, el del Beatus de Liébana conservat al Museu Diocesà de la Seu d'Urgell. Es tracta d'un cas que va tenir lloc a les comarques pirinenques i que ja hem estudiat abans amb major extensió. Tot i així, recordem que es tracta d'un fet una mica especial perquè es va cometre utilitzant la violència sobre la vigilant del museu i quan aquest es trobava obert al públic. Tot i que la policia va poder recuperar el volum, li faltava la pàgina número 15, valorada, segons la famosa casa de subhastes Sotheby's de Londres, en 781.000 euros, tot i que altres estimacions la fan remuntar fins els 15 milions d'euros. També un error en el mecanisme de comprovació de les empremtes digitals del presumpte cervell de l'operació, va permetre que aquell fugís, i encara actualment es desconeix la seva situació i fins i tot la seva veritable identitat¹³¹.

El mateix any, la Guardia Civil va desarticular una xarxa dedicada al robatori d'antiguitats de diversa naturalesa, des de quadres de Miró a ampolles de vi d'alta qualitat de la marca "Vega Sicília", passant per canelobres i cuberteries d'argent, armes d'època, imatges religioses, etc. Els detinguts eren aficionats al col·leccionisme, feien valoracions de les peces, i les treien del país per via marítima o terrestre, mitjançant contenidors que declaraven com a mobles vells. Posteriorment, arribaven a restauradors de França, Itàlia o Gran Bretanya, que tractaven els materials i els introduïen al mercat nord-americà. Les peces, taxades en 200 milions de pessetes, van ser localitzades a Barcelona, al barri de Gràcia i

¹³¹ Comellas, J. 1997. "Tres dels quatre detinguts a Tarragona confessen haver robat el Beatus de la Seu". *Segre*, 12 de juny de 1997: 4. [Exemplar fotocopiats]; Grau, J. 2004a. "L'art del misteri".

al Barri Antic. L'operació es va convertir en una de les majors d'aquest tipus dutes a Catalunya (Vila 1996: número de planes no visibles).

Els últims anys, els robatoris s'han vist incrementats arreu de la península i a l'estranger, i Catalunya no n'ha estat una excepció. El 1997, va tenir lloc una sèrie de robatoris a les comarques d'Osona i la Vall d'Aran:

“Després, de robatoris d'obres d'art, recordo un a la Vall d'Aran, un a la zona d'Osona on van haver-hi molts, a particulars, masies... després es va sostreure un llibre molt important a la zona d'Osona però no recordo quin llibre era” (Entrevista núm. 2).

Pel que fa al robatori de la Vall d'Aran, hem pogut saber que es tractava de la talla romànica de la Verge de Gràcia de Vilac, una escultura datada al segle XIV i que va ser sostreta el 12 d'octubre de 1997, juntament amb les talles de Sant Blai, Sant Fèlix i Sant Roc. Avui en dia, aquestes escultures són uns dels tresors artístics més valuosos cercats per la policia (Martín De Pozuelo i Tarín 2001: 8-9).

A finals dels anys noranta, novament la cooperació policial entre cossos, aquesta vegada a tres bandes –Carabinieri, Guardia Civil i Mossos d'Esquadra- va tornar a donar fruits. En aquella ocasió es va desmantellar una xarxa destinada a robar mobiliari antic, d'entre els segles XVIII i XIX, de palauets i masies situades a Catalunya i a l'Aragó. En total van ser catorze robatoris que es van produir l'any 1998 i el 2000, sobretot a segones residències, i comesos durant els caps de setmana. Moltes de les obres d'art i mobles sostrets van poder ser recuperats, alguns a Itàlia (Redacció 2000c: número de planes no visible i Martín De Pozuelo i Tarín 2001: 8-9).

“Els italians venien, es passejaven per tota Espanya, encarregaven que es fes la feina, ho encarregaven tant a antiquaris com a grups delictius, i després ells ho passaven a recollir. Els italians no parlaven amb els encarregats de cometre el delicte directament, sinó que ho feien amb diversos antiquaris de

Segre. 12 de març de 2005: 47. [Exemplar fotocopiats]; Casabella, J. 2002. “El ladrón sin nombre”. *El Periódico*. 6 de març de 2002: 34. [Exemplar original]

la zona, que a la seva vegada coneixien molt bé la gent que els podia fer la feina, i encarregaven la feina a aquests grups” (Entrevista núm. 1)

Un cas de gran rellevància, i que no va transcendir públicament en el seu moment, va ser el de la sostracció de dues imatges de la Mare de Déu, a finals de l'any 2001, del monestir de Sant Benet de Bages, propietat de l'entitat bancària Caixa de Manresa. Les imatges, datades als segles XIII i XVII, van ser robades a la nit i durant el procés de catalogació d'aquestes. Encara mancaven algunes de les mesures de seguretat amb què actualment ha estat dotat el recinte que les acollia. Els fets van sortir a la llum pública arran de la troballa de la imatge barroca a Itàlia, després d'una operació policial que va desmantellar una xarxa dedicada al robatori d'obres d'art i mobiliari antic a esglésies, masies i segones residències d'arreu de Catalunya (Bolancell 2004a: 6).

En la línia dels lladres de mobiliari antic se situen moltes de les darreres notícies que han trobat ressò a la premsa catalana. Durant els primers anys del nou mil·lenni, una banda de traficants d'obres d'art, objectes artístics i sobretot mobiliari antic, va desplegar una intensa activitat per tot el Pirineu català, i també a la zona centre de Catalunya, concretament per les comarques del Bages, Berguedà, Osona i zones limítrofes.

En trobem un exemple l'any 2003, amb la desarticulació, per part de la policia, d'una banda dedicada al robatori de mobiliari antic i objectes artístics. La banda es composava de dos grups, un amb seus a Terrassa i a Sabadell, i l'altre a Rosselló (Segrià), que actuaven de forma coordinada i amb una estructura interna molt ben definida, i en la què cada individu tenia assignada una sèrie de tasques concretes. Cadascun dels grups tenia una funció encomanada, mentre el grup del Vallès s'encarregava del robatori físic, el del Segrià es dedicava a la comercialització dels objectes sostrets.

Aquesta organització va actuar entre el 2001 i el 2003 a les comarques esmentades, així com en d'altres zones al voltant d'aquestes. La seva forma d'actuar era molt professional; els membres coneixien perfectament els objectes

que hi havia a l'interior dels edificis, estudiaven minuciosament els hàbits d'ocupació de les cases i els sistemes de seguretat d'aquestes. Una vegada s'havien fet amb el botí, aquest era carregat a un camió i traslladat a magatzems des d'on posteriorment seria comercialitzat al mercat negre (Agències 2003a: 23).

(...) “o bé, ja podem saltar als encàrrecs internacionals com podia ser els de l'última moda dels restauradors i compradors a l'engròs italians, que també tenien contactes amb un grup d'ètnia gitana de Terrassa i Sabadell, i que després passaven en camions, fent la ruta no només per Catalunya, sinó també fins a Galícia.

La Guardia Civil els va agafar amb un “horreo” desmuntat peça a peça. També van trobar peces de Palència, de Zamora o sigui (...) no cal que t'ho expliqui que tu ja ho coneixes i també t'ho han explicat” (Entrevista núm. 1).

“La policia considera aquests dos grups com els que han dut a terme de forma més incisiva els darrers anys una important espoliació del patrimoni cultural català i la seva posterior desaparició. Els objectes que robaven tenien com a primera destinació comerciants, col·leccionistes i particulars de França i Itàlia. Posteriorment aquests, després d'una transformació prèvia, els comercialitzaven amb altres comerciants o col·leccionistes d'altres països, com els Estats Units i Suïssa” (Bolancell 2004b: en línia).

A principis de l'any 2003, un altre fet ocorregut al Solsonès va colpir l'opinió pública de la Catalunya central: el robatori al Santuari del Miracle. Els lladres van entrar per la nit aprofitant una apagada general de llum, i es van emportar nou quadres, dues Marededéus, una imatge del Nen Jesús, un exvot en relleu, dues sacres, un rellotge de peu de bronze i els diners de les almoines. La majoria de les peces eren datades entre els segles XVII i XVIII, i posseïen un gran valor històric i artístic. En un principi s'apuntaven dues hipòtesis sobre la motivació del robatori: la primera, que els autors intentessin vendre les obres al mercat negre; la segona, que el robatori fos encarregat per col·leccionistes que cerquessin unes peces determinades (Bolancell 2003: en línia i Sarri 2003: en línia).

Amb posterioritat, tot el material robat va ser recuperat per la policia, que igualment va detenir als presumptes autors del robatori, una banda dels països de l'Est (kosovars) especialitzada en el robatori de domicilis particulars¹³².

Un mes més tard, aquesta vegada a les comarques gironines, es va cometre un important cop a "Pedreguet Art", una galeria d'art d'Amer. Els fets succeïren en un local situat als afores de la localitat, on s'estaven duent a terme tasques de catalogació. El lloc no disposava de les mesures de seguretat adequades per a emmagatzemar les d'obres. Un total de cent tretze quadres van ser robats, valorats en uns 240.000 euros, aproximadament. Destaca el quadre de Modest Cuixart, "Narda", així com obres de pintors reconeguts com Ricart i Serra, Martínez Lozano, Vilà Montcau i Pagans Montsalvatge.

Els autors del robatori, segons el gerent de la galeria, havien d'haver estat gent que coneixia el trasllat dels quadres a un lloc sense mesures de seguretat, i que, sens dubte, devien tenir contactes dins del món de l'art per a comercialitzar la mercaderia. Tampoc no es va poder conèixer amb exactitud la data en què es va cometre el robatori, ja que feia més d'una setmana que ningú no entrava al magatzem. Sembla que els lladres van entrar forçant una de les portes laterals i van arribar a entrar amb una furgoneta a l'interior, facilitant així el carregament i transport dels quadres.

Els dies següents, els Mossos van descobrir, en un magatzem de Barcelona, l'entrada d'uns quadres de procedència dubtosa; interrogat el dipositari informà als agents que els havia rebut de dues persones amb el compromís de comercialitzar-los. Un cop localitzats els quadres, 96 dels 113 sostrets, i fetes les primeres comprovacions que confirmaven que es tractava dels olis sostrets a Amer, els agents van detenir els dos homes que havien fet el dipòsit. Aquests van declarar que no havien participat en el robatori, que tan sols van adquirir la

¹³² Agències 2003b. "Els lladres del Miracle eren un grup organitzat de kosovars".[En línia]. Disponible a Regió 7 Digital. 12 d'abril de 2003. (Consulta 13 d'abril de 2003); Agències 2003c. "Un detingut a Lleida acusat de l'assalt al Miracle de Riner". *Segre*. 12 d'abril de 2003: Número de planes no visible. [Exemplar fotocopiats]; Agències 2003d. "Un leridano implicado en la red que asaltó la iglesia del Miracle". *La Mañana*. 12 d'abril de 2003: Número de planes no visible. [Exemplar fotocopiats]

mercaderia en un bosc a la persona que presumptament l'havia comès. Tot i estar perfectament identificada per la policia, a hores d'ara desconeixem si aquesta va ser detinguda.¹³³

L'any 2004 va començar amb la notícia del robatori de la porta de l'església de Sant Martí de la Corriu al municipi de Guixers (Solsonès). L'església, situada en un poble deshabitat, està molt apartada dels nuclis amb població estable, i tan sols s'obre al culte un cop a l'any amb motiu de la festa patronal. La porta, que no se sap quan va ser arrencada, data del segle XIII. Les primeres hipòtesis van veure en l'encàrrec el possible mòbil de la sostracció. Tot i que a l'interior del temple es guardaven diversos objectes de valor, cap d'ells no va ser trobat en falta (Moner De 2004: 18 i M.A.M. 2004a: número de planes no visible).

La porta va ser localitzada per la policia al poc temps en un edifici en construcció, on estava a punt per a ser col·locada. L'autor del robatori va declarar que no en coneixia el valor i que la seva única intenció era col·locar-la a la seva residència, ja que donaria un toc rústic al conjunt (Carcasona, J. 2004: Número de planes no visible i M.A.M. 2004b: número de plana no visible).

Poc després, van ser les comarques de Girona les que van patir aquests tipus d'actes delictius. En primer lloc, serà l'església de Sords, al Municipi de Cornellà de Terri on, després d'esbotzar la porta de 150 quilos per tal d'accedir-hi, els lladres sostragueren del seu interior un calze i un missal d'argent, un encenser de gran valor històric i un quadre de l'interior del reliquiari. El fet que deixessin de banda altres objectes de major valor històric, fa suposar que els autors no tenien

¹³³ Barroso, S. 2003a. "Roben prop d'un centenar d'olis i aquarel·les del magatzem de la galeria d'Amer 'Pedreguet Art'". [En línia]. Disponible a *El Punt Digital*. 15 de març de 2003. (Consulta 16 de març de 2003); Serrano, C. 2003. "Assalten una galeria d'art d'Amer i roben més de 80 quadres valorats en 100.000 euros". [En línia]. Disponible a *Diari de Girona Digital*. 15 de març de 2003. (Consulta el 16 de març de 2003); Barroso, S. 2003b. "Recuperen en un magatzem de Barcelona 91 dels 113 quadres robats a Amer". [En línia]. Disponible a *El Punt Digital*. 27 de març de 2003. (Consulta 28 de març de 2003); J.L.M. 2003. "Dos detinguts per voler vendre els quadres robats a Amer". [En línia]. Disponible a *Diari de Girona Digital*, 27 de març de 2003. (Consulta 1 d'abril de 2004)

gaire coneixement d'art. Així mateix, durant el robatori, els lladres van causar danys de consideració a l'interior del temple¹³⁴.

També constatem darrerament un creixent interès pels elements arquitectònics de certa sumptuositat i, més concretament, pels graons de pedra d'alguns temples. El febrer del 2004, a l'ermita de Llorà (Gironès), uns desconeguts van intentar endur-se'n uns quants, que prèviament havien estat arrencats i apilonats per tal de dur a terme unes obres de restauració. En aquesta ocasió els lladres no van aconseguir el seu propòsit i van haver de fugir en ser descoberts per una veïna. També, anys abans, concretament el 2001, els quatre esglaons i algunes de les lloses, datats al segle XVI, del recinte religiós de Palol d'Onyar. Val a dir, però, que unes setmanes després van ser recuperats en un solar proper al barri de la Pólvora de Girona (Bataller 2004: en línia).

Una de les últimes notícies de pillatge de què hem tingut coneixement va tenir com escenari l'església de Sant Llorenç de les Arenes, a Foixà. Uns desconeguts es van endur un total d'onze capitells romànics datats als segles XII i XIII, cadascun dels quals estaria valorat en 1 milió d'euros, segons el rector del temple, una quantitat que no ha estat confirmada pel bisbat. Set dels capitells estaven a l'interior del temple i formaven part de la decoració, els quatre restants, que no havien estat comptabilitzats en el botí del robatori en un principi, es trobaven entre unes bardisses a la zona on hi havia hagut el claustre del recinte¹³⁵.

¹³⁴A.C.N. 2004a. "Uns desconeguts roben diverses peces de l'església de Sords a Cornellà de Terri". [En línia]. Document disponible a Agència Catalana de Notícies Press. 11 de maig de 2004. [Consulta 12 de maig de 2004]; A.C.N 2004b. "Assalten l'església de Sords a Cornellà de Terri i se n'enduen diverses peces de valor religiós". [En línia]. Document disponible a El Punt digital, 11 de maig de 2004. [Consulta 12 de maig de 2004]; Estañol, A. /ACN 2004. "Roben objectes de plata a l'església de Sords a Cornellà". [En línia]. Disponible a *Diari de Girona Edició Digital*. 11 de maig de 2004. [Consulta 12 de maig de 2004]

¹³⁵ Bataller, M. 2004. "Roben set capitells romànics dels segles XI i XII d'una església de Foixà". [En línia]. Disponible a *El Punt Digital*. 5 de juny de 2004. [Consulta 6 de juny de 2004]; M.R.C. i J.L.M. 2004. "Roben 7 capitells a Foixà d'una església romànica valorats en set milions d'euros". [En línia]. Disponible a *Diari de Girona edició digital*, 5 de juny de 2004. [Consulta 6 de juny de 2004]; Serrat, J. 2004. "Robats set capitells romànics d'una ermita de Foixà". *Avui*, 5 de juny de 2004: 44. [Exemplar original]; DDEG. 2004. "El sagristà revela que els lladres van robar quatre capitells més a Foixà". [En línia]. Disponible a *Diari de Girona edició digital*, 6 de juny de 2004. [Consulta 7 de juny de 2004]

Uns mesos més tard, concretament al mes de juny, la policia recuperà dos dels onze capitells a l'interior d'un pou, i practicà tres detencions en relació amb el cas. Els presumptes lladres coneixien perfectament el lloc dels fets, així mateix, la policia pressuposa que els capitells anaven destinats al mercat internacional, italià o nord-americà, on aquest tipus de peces són molt cotitzades (Bataller i Chicano 2004: en línia i Rovira 2004: en línia).

Catalunya no és un cas excepcional pel que fa a l'espoli del seu patrimoni cultural, encara està per sota dels paràmetres d'altres països com França, Itàlia i, darrerament, alguns de l'Est d'Europa -com a mínim pel que fa a nombre de denúncies¹³⁶-.

Moltes esglésies, galeries, museus, col·leccions particulars, dipòsits, magatzems, domicilis, etc., de titularitat pública o privada d'arreu de Catalunya han patit, al llarg dels anys, l'acció dels lladres. En aquest capítol hem conegut només alguns dels episodis més notables de robatoris d'art al nostre país; molts d'altres han quedat al tinter.

¹³⁶ La denúncia és l'únic fet objectiu relativament fiable sobre el número de robatoris. Tot i que no representa ni molt menys la realitat, ja que en molts casos aquests tipus de delictes no es materialitzen en denúncia.

5. Conclusions

Aquest ha estat un treball d'investigació que ha volgut tenir un enfocament pioner i tractar una temàtica innovadora. Hem intentat encetar nous camps d'estudi i alhora cercar noves fonts d'informació. En conseqüència, però, hem estat els primers que hem hagut de fer front a tot un seguit de problemes difícils de preveure i, en ocasions, de difícil solució. Des de la fragmentació i dispersió de les fonts escrites, l'anàlisi puntual que es fa sobre el tema de l'espoli en estudis transversals, la dificultat d'accés a les fonts judicials, la recollida i selecció de les comunicacions orals i de determinades entrevistes fins a la impossibilitat de destinar temps complet a la nostra investigació.

Malgrat tot, però, l'interès que assolía l'estudi a mida que recollíem informació, ens esperonava a continuar endavant i a fer front a les adversitats de tipus tècnic, així com, a donar resposta a molts dels handicaps que acabem d'apuntar. Ara ja podem dir que, en línies generals, l'elaboració de la tesi ha estat un procés enriquidor i, en ocasions, divertit, fins al punt de fer bona l'expressió "el fi no és l'arribada sinó el camí".

Des d'un primer moment hem estat conscients de les limitacions que presentava aquesta temàtica. Tot i l'exhaustiva tasca de documentació que hem realitzat, el número d'espolis aquí recollits és una part molt petita dels que han tingut lloc al Pirineu durant el segle XX i inicis del XXI.

Des de l'imperi Antic a Egipte, però a ben segur molt abans, i fins als darrers robatoris de forta repercussió mediàtica, com els saqueigs de la Biblioteca i del Museu de Bagdad o, els més recents, el de les obres d'Edvard Munch, "El Crit" o "La Madonna", han existit els espolis. No descobrim res si afirmem que des que existeixen els béns culturals ha planejat sobre ells el perill de l'espoli.

El valor intrínsec dels objectes, el luxe, el reconeixement i l'estatus que donen als seus posseïdors han estat algunes de les causes que han convertit els objectes patrimonials en un bé cobejat per molts. L'afany de posseir i, sobretot, el col·leccionisme més ambiciós, han comportat l'aparició de mercats que requerien de molt material per a satisfer la seva demanda. La conseqüència, el sorgiment

de mercats fraudulents paral·lels i que satisfarien una demanda inabastable únicament per mitjans lícits.

Hem vist quines han estat algunes de les causes que, al llarg del temps, han condicionat la pèrdua del patrimoni i hem palesat la rellevància de dos condicionants per sobre de la resta: d'una banda, els períodes d'inestabilitat política i/o els conflictes bèl·lics i de l'altra, els condicionants econòmics.

Els primers, lligats a l'acció directa de les activitats armades sobre els béns (bombardeigs, saqueigs, etc.), o bé, com a conseqüència de la desestructuració dels sistemes productius i les conseqüents penúries econòmiques a què són sotmeses les regions on s'hi desenvolupen. Davant d'aquestes circumstàncies, l'espoli i la venda del patrimoni històric és sovint un mitjà de subsistència. El segon condicionant es caracteritza per les bones perspectives econòmiques que suposa el comerç fraudulent d'obres artístiques o arqueològiques. S'hi sumen els guanys considerables que obtenen cadascun dels personatges d'una cadena - que va des del lladre fins a l'adquiridor final, passant per tot un seguit d'intermediaris que no fan sinó augmentar el preu de la peça comercialitzada amb uns riscos relativament reduïts per a tots ells.

A nivell internacional i al llarg de la història, el fenomen de l'espoli ha estat un fet, generalment, unidireccional. En línies generals han estat els països rics els que han fet valer la seva condició per a espoliar el països pobres, a sobre dels quals, en ocasions, també exercien una relació de domini governatiu. Malauradament, avui en dia, les grans desigualtats socials i econòmiques existents al planeta encara segueixen afavorint aquesta dinàmica.

Malgrat tot, els països del nomenat primer món, també en són víctimes. A Europa, França i Itàlia són els països amb un major nombre de denúncies dins del continent. A França, els robatoris tenen com a principal objectiu les col·leccions particulars dipositades en castells i cases senyoriales privades; a Itàlia, l'estatuària i la pintura dels temples són les obres preferides pels lladres. A l'estat espanyol el nombre de denúncies és ostensiblement inferior als de França i Itàlia. Aquí, el veritable inici de l'espoli es dona a partir dels anys seixanta i sobretot dels setanta

en relació directa amb l'obertura de l'estat al turisme. Els objectius principals van ser, en un principi, els recintes religiosos i, a mida que transcorria el temps, prenen una major rellevància els assalts als domicilis particulars; en aquest cas, el fenomen apareix molt lligat al despoblament de les zones rurals.

L'espoli, doncs, és un fenomen que no coneix fronteres. Així mateix, presenta una sèrie de característiques que poden ser perfectament extrapolables a qualsevol regió, país o estat; algunes de les fonamentals són: els gustos i les modes que condicionen el mercat, la facilitat amb què es poden cometre aquests tipus de robatoris, en línies generals, la poca alarma social que provoquen, el desinterès o la manca de mitjans per a la seva protecció per part d'institucions o privats i un, cada vegada més, lucratiu negoci de l'art i les antiguitats. Tots junts, o la coincidència d'alguns d'ells, són els elements d'un còctel explosiu que comporta anualment la desaparició d'importants obres del nostre llegat cultural. De fet, a escala mundial, les autoritats el situen com la tercera font de criminalitat, només superada pel tràfic de drogues i el d'armes.

Pel cas concret del Pirineu podem apuntar quatre causes principals que ajuden a comprendre l'èxode o la pèrdua de gran part del patrimoni cultural pirinenc al llarg del segle XX: la petjada que deixa el pas del temps sobre les obres, els museus de concentració i/o el col·leccionisme, les guerres i per últim, els robatoris. Així mateix, la conjunció d'una sèrie de factors han facilitat enormement aquest fenomen: els períodes de precarietat econòmica, la incultura i la subestimació del patrimoni històric per part dels habitants pirinencs, el despoblament i el valor econòmic que han adquirit les obres d'art i antiguitats.

Podem subscriure que l'èxode o desaparició de molts tresors culturals pirinencs durant la primera meitat del segle XX es deu, bàsicament, a dos fets de gran rellevància: el primer, a l'activitat d'antiquaris i col·leccionistes barcelonins que a finals del segle XIX i principis del XX recorren la serralada, i el segon, a la destrucció sistemàtica d'edificis i obres religioses durant el període de Guerra Civil.

Per tal d'explicar el primer d'ells, ens cal remuntar-nos fins a finals del segle XIX. Es tracta de l'aparició de capitals nord-americans i barcelonins i l'avidesa de diners per part del Bisbat d'Urgell que comportà tot un seguit de vendes que, des d'un punt de vista moral, podrien ser més que qüestionables, no així des d'un punt de vista legal ja que compleixen tots els requisits jurídics. Sigui com sigui, el fet és que moltes de les grans obres religioses de les parròquies del Bisbat van acabar a les vitrines d'importants col·leccionistes i/o museus catalans, europeus o nord-americans.

En segon lloc, els disturbis que donen pas a la Guerra Civil que, d'una forma ferotge, convertiren en objectiu de destrucció qualsevol element de la simbologia cristiana i que provocaren, segons algunes estimacions, la pèrdua del 80% de les obres artístiques religioses del Bisbat d'Urgell.

El panorama que quedà a partir d'aleshores no va ser gaire afalagador. A la important destrucció cal afegir-hi un període de penúries econòmiques que relegarà el patrimoni històric-artístic que es va salvar dels estralls de la guerra a un segon terme, mal conservat i pitjor protegit.

Pel que fa al període de postguerra i fins a principi dels anys setanta, la carència de denúncies judicials en les fonts consultades creiem que cal atribuir-la, més que no pas a una absència de robatoris -que a ben segur van ser molt inferiors que en dècades posteriors, les dels anys setanta i vuitanta, per exemple- a la suma de dos factors: la poca consideració de la població pirinenca envers el patrimoni artístic -més preocupada pel devenir diari- i un distanciament entre la ciutadania i els òrgans judicials.

Durant tota la segona meitat de segle, tenim constància escrita de la comissió de determinats furts o robatoris per part de grups ètnics familiars de tradició itinerant. Creiem que la participació d'aquests grups ha estat quantitativament important malgrat no disposar de dades objectives que ho corroborin. Ens hem de remetre a l'anàlisi d'aspectes com el *modus operandi*, els objectes sostrets o l'aportació

d'alguns testimonis per a intuir la seva intervenció en molts dels episodis contra el patrimoni religiós i privat que hem documentat.

A partir dels anys seixanta i sobretot dels setanta, la demanda de peces artístiques, etnològiques i arqueològiques es dispara. La saturació del mercat internacional per una descompensació entre l'oferta –reducció d'obres religioses en el mercat- i la demanda -que seguia apostant per aquest tipus d'art- al temps que assentava un mercat estatal que requeria de fons. A les comarques pirinenques, a l'igual que succeeix a d'altres zones peninsulars, es donaven una sèrie de circumstàncies socio-econòmiques que les feien especialment vulnerables als espolis –despoblament de les zones rurals, precarietat econòmica, etc.-. La conjunció dels dos factors portà a la desaparició d'importantes obres del patrimoni cultural pirinenc.

D'altra banda, però, s'observa com, de forma incipient, apareix una major sensibilitat pel patrimoni cultural. Un reflex en seria la potenciació del Museu Diocesà, l'aparició de denúncies judicials des dels primers anys de la dècada dels setanta o el ressò mediàtic que començaven a adquirir alguns episodis de robatori, entre d'altres.

A mida que avançaven els anys, però, s'anava assentant progressivament un nou problema que afectarà de forma directa el patrimoni arqueològic. El desenvolupament urbanístic a gran escala –construcció de segones residències- que sense uns elements de control legals i humans adients, a algunes de les comarques de muntanya, com la Cerdanya, ha provocat la destrucció d'importantes jaciments arqueològics. Tot i que creiem que es tracta de fets força habituals en determinades poblacions, malauradament no podem quantificar-ne els danys i tan sols les informacions orals ens confirmen, sense cap mena de dubtes, la magnitud del problema.

Els dos últims decennis i fins a l'actualitat, el món del patrimoni cultural ha experimentat un reconeixement sense precedents. La nova sensibilitat donà lloc a l'adopció de mesures destinades a conservar, protegir i difondre el patrimoni.

L'increment de professionals, la promulgació d'una legislació penal i administrativa més sensible o les millores tècniques, entre d'altres, ens ha permès augmentar el grau de protecció dels béns culturals.

Malauradament, encara resta molt camí per recórrer en matèria de conservació i seguretat. Durant els últims vint anys els recintes religiosos i els immobles privats han continuat patint robatoris. Fins i tot el Museu Diocesà de la Seu d'Urgell va veure com li era sostreta una de les més valuoses peces de la seva col·lecció, el Beatus de Liébana. Així mateix, el patrimoni arqueològic s'ha vist perjudicat doblement; d'una banda, pel desenvolupament desmesurat, al nostre entendre, de l'activitat constructiva, i de l'altra, per les millores tecnològiques aplicades en els aparells de detecció.

En definitiva, els condicionants econòmics, motivats per la forta demanda del mercat de les antiguitats, s'han imposat. Tot plegat ha fomentat l'aparició de canals d'abastament fraudulent, una activitat que reporta enormes i ràpids beneficis i que segueix presentant moltes facilitats i un risc relativament reduït pels seus components.

Així doncs, les mesures tècniques, tecnològiques, legals, etc. que s'han aplicat han estat clarament insuficients per a frenar, ja no diem per a pal·liar, la xacra que ha suposat l'espoli sobre el patrimoni cultural dels pobles de l'Alt Pirineu català.

En funció d'això, creiem del tot urgent fer una profunda revisió dels mitjans de protecció del patrimoni cultural a nivell nacional i estatal. Des de les administracions competents –recolzades tècnicament per associacions de professionals- s'ha d'orquestrar una profunda revisió a tots nivells (legal, tècnic, policial, etc). S'ha de millorar la vessant preventiva –apropar el patrimoni a la gent i implicar-la en la seva protecció, millorar la formació dels professionals del patrimoni en aquest camp, dictar disposicions legals coherents i amb mitjans per a fer-les complir, etc.- fins a la vessant purament reactiva -creació d'una Fiscalia especialitzada en patrimoni històric i de grups policials veritablement especialitzats i coordinats-.

6 Bibliografia

Nota referent a la Bibliografia: per tal de facilitar la recerca de cites, el llistat bibliogràfic que citem a continuació s'ha dividit en cinc apartats. El primer d'ells engloba les obres de caràcter general, entre d'altres: diccionaris, obres sobre demografia alt-pirinenca o d'àmbit jurídic, així com tots els llibres o articles citats entre els capítols 1 al 4. Els quatre blocs restants recullen tota la bibliografia citada dins de cadascun dels períodes que hem identificat, excepte, com acabem de dir, les obres sobre la situació socio-econòmica, demogràfica i el marc legal que encapçalen els capítols i que ja han estat recollides en l'apartat d'obres generals. Aquesta estructura provoca en ocasions que una mateixa obra aparegui citada en dos o més blocs diferents.

Obres generals

Abella, R. 1975. *La vida cotidiana durante la guerra civil. La España Republicana*. Barcelona: Ed. Planeta.

Adams, L. 1974. *Art cop. Robert Volpe: Art crime detective*. Nova York: Dodd, Mead & Company.

Adandé, A. i Sossou, C. P. 1995. "Trafic Illicite de biens culturels: les cas de la république du Bénin". *Le trafic illicite des biens culturels en Afrique*. ICOM: 31-35.

Agències 1984a. "Un industrial grec va encarregar el furt del Museu de Budapest". *Avui*. 17 de gener de 1984: [número de planes no visible. Exempler fotocopiats]

Agències 2004. "El grito' robado de nuevo". *La Vanguardia*. 23 d'agost de 2004: 23-24. [Exempler original]

Ainaud de Lasarte, J. 1973. *Guia del Museu D'Art Romànic*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Alcolea, S. i Sureda, J. 1975. *El romànic català: pintura*. Barcelona. Juventud.

Alonso, M^a.R. 1992. *El patrimonio histórico. Destino público y valor cultural*. Madrid: Ed. Civitas.

Alegre Avila, J.M. 1994. *Evolución y régimen jurídico del patrimonio histórico*. Madrid: Ministerio de Cultura.

Álvarez, J.L. 1989. *Estudios sobre el Patrimonio Histórico Español y la Ley de 25 de Junio de 1985*. Madrid. Civitas.

Anònim 2003. "Sense títol" [en línia]. Document disponible a: <http://www.centrodecriminologia.com/DiccionarioTipologia.HTM> - 101k.

Assimov, I. 1993. *Historia de los egipcios*. Ediciones del Prado. Madrid.

Bajet, E. et alii. 1983. *Codi de dret canònic*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Ballart, J. 1997. *El patrimonio histórico y arqueológico: valor y uso*. Barcelona: Ariel Patrimonio histórico.

Baraut, C. 1982. "La presència i repressió del catarisme al Bisbat d'Urgell". *Rev. Urgellia* 5: 491.

Barcia, R. 1882. *Diccionario general etimológico de la lengua española*. Barcelona: Seix editores.

- Barrero, C. 1990. *La ordenación jurídica del patrimonio histórico*. Madrid: Ed. Civitat S.A.
- Bergeron, L. 1995. "Arqueología industrial, pasado y presente". *Revista de Historia Industrial* 7: 177.
- Bernades, J. "Pirineus, Museografia i Gestió del Patrimoni", Màster de la Universitat de Barcelona. Palau de Noguera (Pallars Jussà) 3 de setembre de 1999 (1998-2000). [inèdita].
- Bessières, M. 2001. "Indiana Jones ya no tiene porvenir". [En línia]. Entrevista A Lindel Prott. División del Patrimonio Cultural de la UNESCO. El Correo de la UNESCO. Abril. Disponible a http://www.unesco.org/courier/2001_04/sp/doss11.htm [Consulta: 30 de desembre de 2001]
- Blanco, N. 2001. "Expoliadores. Sibaritas delincuentes". *Cambio* 16. 1555: 70-71. 24 de setembre de 2001.
- Blazina, V. 1997. "El memoricidio como crimen contra la humanidad". *Studia Croatica* 135: 195.
- Blázquez, A. 1985. *Diccionario Latino-Español/Español-Latino*. Barcelona. Editorial Sopena.
- Borràs, Mª L. 1985a. "Lluís Plandiura". Dins *Coleccionistas de arte en Catalunya*. Barcelona: Biblioteca de La Vanguardia. 21-40. (Col·leccionable)
- Borràs, Mª L. 1985b. "Frederic Marés, el coleccionista invicto". Dins *Coleccionistas de arte en Catalunya*: Biblioteca de La Vanguardia. 69-84. [Col·leccionable]
- Bosch, R. 2002. "La Guardia Civil se incauta de 200.000 piezas de arqueología". *El Periódico*. 10 de febrer de 2002: 41 [Exemplar fotocopiado]
- Bossard, A. 1974. "Les vols des biens culturels". *Revue Internationale de la Police Criminelle* 226: 63. Març de 1974.
- Bostick, W. A. 1978. *Guide pour la sécurité des biens culturels*. Paris: UNESCO.
- Bourguignon, A. i Choppin, J.E. 1994. *L'art volé: enquête sur le vol et le trafic des objets d'art*. Paris: Ed. La Découverte.
- Bragulat, J. 1969 (editor). *Vint-i-cinc anys de vida puigcerdanesa. 1901-1925*. Barcelona.
- Bravo, M^al. 1982. *Un capítulo fundamental de la museología: la seguridad en los museos*. Madrid: Biblioteca profesional ANABAD.

Bregal, A. i Bouquand, G. 1992. "L'action des services de police face au trafic et au vol des antiquités et objets d'art". Dins NEGRI, Vincent: *Protection pénale du patrimoine archeologique*. Paris : Ed. L'Hermès.

Brent, M. 1994. "La expoliación de los emplazamientos arqueológicos. Hacia un futuro sin pasado". *Revista Internacional de la Policia Criminal* 448-449: 26. OICP-INTERPOL.

Bruguera Tallada, J. 1996. *Diccionari etimològic*. Barcelona. Enciclopèdia Catalana.

Burnham, B. 1978. *Art Theft: its scope, its impact and its control*. Nova York: International Fundation for art Research Inc. Publishing Center for Cultural Resources.

Buxo Dulce de Voltes, Mª J. 1967. *Catálogo de publicaciones de la Mancomunidad y la Generalidad de Catalunya*. Barcelona: Diputación Provincial.

Caballé, M. 1992. "Fa 25 anys van segrestar la imatge de la Mare de Déu de Núria". *Catalunya Cristiana*. 3 de setembre de 1992: 11.

Caballero, O. 2004. "El tráfico de arte es, tras el de drogas, una de les actividades mayores del crimen organizado". *La Vanguardia*. 24 d'agost de 2004: 27-28. [Exemplar original]

Cabasés, J. 1982a. "Las tablas de Solsona volverán al museo". *Segre*, 7 d'octubre de 1982. 10. [Exemplar fotocopiado].

Cabasés, J. 1982b. "Las obras de Solsona en manos de la justicia". *Segre*, 19 d'octubre de 1982. 10. [Exemplar fotocopiado].

Cabasés, J. 1982c. "El fiscal pide 22 años por la apropiación de las tablas de Solsona". *Segre*, 27 de noviembre de 1982. 10. [Exemplar fotocopiado].

Campo, C. J. 1992. "Destruídos restos neolíticos en Sant Quirze del Vallès". *El País*. 30 de gener de 1992: [número de planes no visible. Exemplar fotocopiado]

Camps E. 1935. *El arte románico en España*. Barcelona: Editorial Labor.

Canovaro, F. 1977. *Il furto di oggetti d'arte. Lineamenti per una elaborazione del fenomeno*. Roma.

Carbonell Esteller, E. 1981. *L'ornamentació en la pintura romànica catalana*. Barcelona: Artstudi.

Carreras i Martí, M. 1982. "Itinerari de la imatge de la Mare de Déu de Núria durant els anys 1936-1941". *Església d'Urgell* 113: 7-8. Juliol-Agost de 1982. La Seu d'Urgell.

Castells Serra, J. 1975. "El martiri de les coses". Dins *Martirologi de l'església d'Urgell, 1936-1939*: 225-262. La Seu d'Urgell: Bisbat d'Urgell.

Clara, J. 1993. *Desaparició i retorn de la imatge de la mare de deu de Núria (1967-1972)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Biblioteca Serra d'Or.

Cohnen, F. 2003. "El Saqueo de la Historia". *Rev. Muy Especial* 8: 31-35. [Exemplar fotocopiats]

Conforti, R. 1994. "Los carabinieri y la protección del patrimonio cultural italiano". *Revista Internacional de la Policía Criminal* 448-449: 50. OICP-INTERPOL.

Conforti, R. 2000. "Situation en Italie. Vol et trafic du patrimoine en Europe". *Cent Objects disparus. Pillage en Europe* ICOM: 29-33. Barcelona.

Corachan, J. 2004a. "La Interpol ayuda a la policía noruega a buscar 'El grito'". *El Periódico de Catalunya*. 29 d'agost de 2004: 61. [Exemplar original]

Corachan, J. 2004b. "Una xarxa va entrar 12.000 quilos d'haixix a Catalunya". *El Periódico de Catalunya*. 21 de setembre de 2004: 8. [Exemplar original]

Cortés, A. 2002. "Actuaciones policiales contra los expolios arqueológicos". Dins *La protección del patrimonio arqueológico contra el espolio*. Sevilla: Dirección General de Bienes Culturales de la Junta de Andalucía, Consejería de Cultura. 61-78.

Cutchet, S. 1978. *Llívia, enclau espanyol a França*. Barcelona.

DDAA. 1972. "Contre le pillage des oeuvres d'art". *Chronique de l'UNESCO*, vol. XVIII, núm. 12. Paris: UNESCO.

DDAA 1987. "Val d'Aran – Solsonès". *Catalunya Romànica, volum XIII*. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana.

DDAA 1992. "Alt Urgell – Andorra". *Catalunya Romànica, volum VI* Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana.

DDAA 1993. "Pallars Jussà – Pallars Sobirà". *Catalunya Romànica, volum XV* Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana.

DDAA 1994a. *El patrimoni històric artístic, volum 2, Bages Berguedà, Solsonès, Cerdanya*. Manresa: Regió 7 Biblioteca Comarcal de Catalunya.

DDAA 1994b. "Presencia y memoria de los santos". *Revista d'espiritualidad* 155: 165-213.

DDAA 1995a. "Cerdanya - Conflent". *Catalunya Romànica, volum VII*. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana.

DDAA 1995b. *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

DDAA 1996. "Alta Ribagorça". *Catalunya Romànica, volum XVI*. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana.

DDAA 1997a. "Cent objectes disparus- Looting in Angkor/Pillage a Angkor. 2a edició. Paris: ICOM, EFEO.

DDAA 1997b. Cent objectes disparus- Pillage en Amerique Latine. Paris: ICOM, EFEO.

DDAA 2002. *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Enciclopèdia Catalana.

DDAA (s.d.) "Cien años de vida en el mundo". *La Vanguardia 1881-1981*. (1) Pàg. 25 [Col·leccionable]

De Salas, P. 1800. *Compendium latino-hispanum*. Barcelona: Ex Typographia Conjugum Sierra & Martí.

Des Portes, E. 1994. "La lucha contra el tráfico de bienes culturales: una prioridad para los profesionales de los museos". *Revista Internacional de la Policia Criminal*. 448-449: 25-36. OICP-INTERPOL.

Des Portes, E. 1997. "Patrimoine artistique moral et politique". *Le Monde* 15. Paris. 14 de gener.

Delcor, M. 1970. *Les verges romàniques de la Cerdanya i el Conflent*. Barcelona: Rafael Dalmau editor.

Dioma, J.C., Compaore, C. E. i Souleymane, T. 1995. "Trafic Illicite de biens culturels: la situation de Burkina Faso". *Le trafic illicite des biens culturels en Afrique*. ICOM: 37-43.

Dionis, G. 2003. "El saqueo del Museo y de la Biblioteca Nacional de Bagdad fue intencionado y planificado". [En línia]. Disponible a <http://www.elguanche.net/saqueomuseo.htm>. UE.21 d'abril de 2003. [Consulta:12 de maig de 2003]

Durussel, L. 2002. "Le rôle des archéologues dans la lutte contre le pillage et le trafic d'antiquités". Neuchâtel. Suïssa. *Mémoire de licence Université de Neuchâtel. Institut D'Archéologie Classique*. Neuchâtel. Suïssa.

Egurbide, P. 1991. "Un perturbado rompe a martillazos el pie izquierdo del 'David' de Miguel Ángel." *El País*, 15 de septiembre de 1991: número de planes no visible. [exemplar fotocopiats]

Egurbide, P. 1993. "Un coche bomba mata a cinco personas en florencia y destruye una parte de la galería de los oficios". *El Pais*, 28 de mayo de 1993: Número de plana no visible. [Exemplar fotocopiat]

Escala, A. 1993. "Los daños en la galería de los Uffizi son mas graves de lo que en un principio se pensó". *La Vanguardia*, 30 de mayo de 1993: Número de plana no visible. [Exemplar fotocopiat]

Espinosa, J. 2002. "Los daños causados al patrimonio artístico afectan a todo el continente, siendo Nigeria el país más afectado. Los conflictos bélicos son un buen caldo de cultivo para el pillaje y el expolio". *Descubrir el arte* 42: 44-46. Agost de 2002.

Esterow, M. 1973. *The art stealers*. Nova York: Edit. Mac Millan.

Feliciano, H. 2004. *El museo desaparecido*. Barcelona: ed. Destino.

Feocze B. 1992. "Más de 500 monumentos croatas han sido destruidos o dañados". *El Periodico*. 6 de junio de 1992: [número de planes no visible. Exemplar fotocopiat]

Fernández, R. 2003. (Inspector Jefe, Jefe de la Brigada de Patrimonio Histórico de la Comisaría General de la Policía Judicial) *Tráfico ilícito de obras de arte. El caso del robo a Esther Koplowitz*. "IV Jornadas de sensibilización en el patrimonio cultural". La seguridad de los bienes del patrimonio histórico-artístico. Uncastillo 6 de juny de 2003. [inèdit]

Fernández, M. i Costas, F. 2000. "El valor del patrimonio industrial en una dimensión educativa europea". Iber. Didáctica de la ciencias sociales. *Geografía e historia* 23: 51.

Ferran, E. 2003a. "L'estafa de l'antiquari de Mataró. [En línia]. Disponible a *El Punt Digital*. 12 de juliol de 2003. Disponible a http://www.vilaweb.com/www/el_punt/. [Consulta: 13 de juliol de 2004]

Ferran, E. 2003b. "Detenen l'antiquari de Mataró que es va quedar els objectes dels clients". [En línia]. Disponible a *El Punt Digital*. 26 de juliol de 2003. Disponible a http://www.vilaweb.com/www/el_punt/ [Consulta: 27 de juliol de 2004]

Fontova, R. 1995. "Destrozos en un yacimiento romano de Barcelona". *El Periódico*. 27 d'abril de 1995: [número de planes no visible. Exemplar fotocopiat]

Foster, B. R. i Foster Polinger, K. 2003. "Missing in action". [En línia]. Disponible a <http://www.nytimes.com/2003/04/17/opinion/17FOST.html?ex=1051156800&en=af3d4f85c4aca036&ei=5062&partner=GOOGLE>. *New York Times*. 17 d'abril de 2003. [Consulta:12 de maig de 2003]

Fox, C. 1999. "SOS patrimonio". *Fuentes UNESCO* 117: 10-14. Novembre de 1999. Barcelona.[edició espanyola]. [Exemplar original]